מצא - יהושע

גן פרחים

בו יבואו פרחים ושושנים, נטעי נעמנים.
מגדולי הרבנים, משכילים ומאמינים, חכמים ונבונים.

אריתי ולקטתי

אני

יהושע בן חיים הלוי מייזאח.

ווילנא

בדפוס ר' יהודא ליב בן המחוקק מהו' אליעזר ליפמאן מ"ץ נ"י.
שנת תרמ"ב לפ"ק

ГАНЪ ПЕРАХИМЪ.

Цвѣтникъ. Сочиненіе О. Мейзаха.

ВИЛЬНА

Въ типографіи Л. Л. Маца, на Квасномъ
переулкѣ, домъ Ш. Кисина № 1195/6 1881 г.

ונהר יצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה (שהם שמנה) ראשים.

א) באורים על תנ"ך וכו' ומאמרי מדע;
ב) בקרת, ותולדות אנשי שם;
ג) שירים, ומשלי חכמים;
ד) ספורים מחיי עמנו, ומכתבים שונים.

על משמרתי אעמדה להשקות את הגן, למען יתנו הפרחים ריח ניחוח באף הקוראים, אשר יבואו לטיל בו. ואבקש מכל הסופרים החכמים לכבדני במאמריהם ומכתביהם ואענדם עטרה לראש ספרי חלק שני, אשר אחכה אי"ה בקרוב להוציאו לאור.

תכן הענינים

אל בעל הגן

1.

אֱלֵי גַנְּךָ, נִכְבָּדִי, כִּי בָאתִי בַשַּׁעַר,
הִשְׁתּוֹמַמְתִּי עַל הַמַּרְאֶה אֲחָזַתְנִי שָׂעַר;
הוֹ אָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה! —שָׁאַגְתִּי בַכֹּחַ—
הוֹ אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן עַתִּיקִים בַּשָּׁמָיִם!
מֵאַרְצְכֶם שֹׁרַשְׁתֶּם אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמָיִם,
עַל אֲדָמָה נָכְרִיָּה אֵיךְ תִּפְרְחוּ פָרֹחַ?!

2.

גַּם אַתֶּם הַפְּרָחִים, אֶל מִי רֵיחַ תִּתֵּנוּ?
עֲוִילִים מָאֲסוּ בָכֶם הָרֵיחַ מֵאֵנוּ,
גִּזְעוֹ מֵת — יֹאמֵרוּ — אֻמְלַל נָבֵל עָלֵהוּ,
וִישִׁישִׁים גַּם הֵמָּה — הוֹ אֶחָד מִי יֵדַע?!
אֶחָד מִנִּי אֶלֶף אַף כִּי עִבְרִית שֹׁמֵעַ,
מִי יֵדַע אִם מִזֹּקֶן לֹא חָרֵם הִנֵּהוּ?

3.

כִּי מִי הָיָה כָּמוֹנִי יֵדַע עַמִּי מְרַחֵם,
דֹּר יָשָׁן דֹּר חָדָשׁ וּמַשְׂכִּיל חֲסַר לָחֶם,
עַם חָכָם עַם נָבוֹן הוּא, — יָרִיעַ יַצְרִיחַ;
סֵפֶר חָכְמָה וּמַדָּע אִם אֶל עִיר יֵאָסֵף,
יַד הָאֶחָד תַּשִּׂיגֶנּוּ חִנָּם אֵין כָּסֶף,
וּלְכָל עֲדָתוֹ יִמָּצֵא עַד בֹּא הַמָּשִׁיחַ!

4.

לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ וּלְאַחֲרִיתָם יָבִינוּ
לִימֵי קֶדֶם יִשְׁאֲלוּ הַקֹּרוֹת יַאֲזִינוּ
אֵיךְ בִּידֵי הַלָּשׁוֹן חַיֵּי־עָם וּמוֹתֵהוּ ;
לִלְשׁוֹנוֹ אִם יַגְבִּיר גּוֹי לֹא אָסוֹן יִקְרֶנּוּ ,
בָּעַמִּים לֹא יִתְבּוֹלָל , נִיבוֹ יַפְרִידֶנּוּ ,
וּבָז לִיקְהַת אֵם עֲדֵי אֹבֵד אַחֲרִיתֵהוּ .

5.

אַךְ מַה־שָּׁוְא אֶתְאוֹנֵן מֶה עַל־עַמִּי אָרִיעַ !
הִנֵּה בָרֵךְ אֶקְחָה אוּלַי זֹאת תּוֹשִׁיעַ ,
אֲבָרֶכְךָ נֹטֵעַ ! אֲבָרֵךְ מַטָּעֶיךָ ,
לוּ יְהִי כִּי הַשְּׁתִילִים אַנְשֵׁי שֵׁם שָׁתָלוּ ,
בַּעֲרָגוֹת גַּנְּךָ לָנֶצַח לֹא יִמָּלוּ ,
נֶצַח עָלֵימוֹ יִזַּל מַיִם מִדָּלְיֶךָ .

6.

וּבְיָמֶיךָ לוּ יְהִי כִּי תָסוּר אִוֶּלֶת ,
כִּסְאָהּ תִּנְחַל חָכְמָה תִּפְרַח כַּחֲבַצֶּלֶת ,
אוֹ אָז גַּם עַל יִשְׂרָאֵל יִנָּטֶה קַו חָסֶד ;
וּבְנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים מִשְּׁפָתָם נָזוֹרוּ
אָז מֵרֹב טוֹבָה הֶאָח ! גַּם אוֹתָהּ יִזְכֹּרוּ ,
אָז אֲגֻדַּת בֵּית יַעֲקֹב לָנֶצַח תִּוָּסֵד .

ווילנא כ״ח תמוז תרמ״א.

יצחק גאלדמאנן.

פתח הגן

(כעין הקדמה).

לא הרי המחבר כהרי המו"ל מכ"ע, ולא הרי שניהם כהרי המו"ל מאסף ספרותי לעתים רחוקות; הראשון הוא אדון בספרו, הנהו עושה מלאכתו לרצונו, הנהו יושב ודורש במקצוע אשר יחפוץ בו, ואשר נפשו המשכלת תתאו לעבודתו: הוא ישיר בשירים, או יספר ספורים, יחקור בפלוסופיאה, או בחקרי קדמוניות; ישים מגמת פני ספרו לחכמת הטבע או לבקרת, על פי נטית רוחו וחפץ לבבו, והוא ימצא לו קהל קוראים — קטן או גדול — אשר יקראו ויתענגו על דבריו, ואין כל צדקה להקורא לשאול את פיו, לאמר: מדוע זה נטית מדרכי והסבות את פני ספרך לקצה מזה אשר אנכי אינני עומד בו? הרשות ביד המחבר לכתוב הגות רוחו באשר כי רוחו הוא. לא כן מו"ל מכתב עתי, אם איננו מיוחד לאיזה חכמה מן החכמות [ספיליעל] ויבוא לפני הקוראים במאמרים שונים בערבוביא, הוא יבקש לו קוראים בין כל אשר לקוראים יתחשבו, הוא לא יתן ענין אחד לפני קוראיו, הוא אוחז בזה וגם מזה לא יניח ידו, העת אשר לדגלה יסע תאחז בעטו, ואת אשר תשים היא בפיו אותו ישמור לדבר, וספרותו היא ספרות כוללת ותכנו הוא תכן כולל גם לשיר וגם לספורים גם למחקר וגם לדברי הימים, כי באלה וגם באלה ימצא לו די קוראים; אולם גם לו מטרה אחת וחפץ אחד ינהל בו, שונה הנהו בעניניו, ואחד הוא במטרתו, רבים המה פני מאמריו, ונפשם אך אחת, אבריו יפרדו באיכותם בתמונתם ובתארם, אך לב אחד לכלמו, רוח חיה אחת יפח באף כלם — כי גם הוא אך קהל קוראים אחד יבקש לו, קהל גדול אשר אם שונה הנהו בטעמו, אחד הוא במטרתו, בהשקפותיו על החיים ומסבותיהם, על בני האדם והשכלתם, ועל דברי־הימים והתפתחותם — אולם שונה משניהם גם יחד הנהו מו"ל מאסף ספרותי בעת מן הזמנים, המאסף הזה באשר כי איננו קבוע, ובשם מכתב עתי לא יכונה, הנהו מאסף לכל המחנות, לא ישים לב לכל קהל וקהל ולכל מפלגה ומפלגה, את ראש כלם ישא, לכלם יעבוד עבודתו, לכלם בשם יקרא, ובכלם יבקש לו כותבים וקוראים, מטרתו הוא לאסוף ולאגור דברים טובים בכל אשר ימצא, חפצו לעמוד מורם מכל המפלגות, הכתות והדעות אשר ישוררו בעם, ורצונו להיות קרוא מכל איש ואיש מבלי הבט אל דעותיו ואופן חייו הפרטיים, ועל כן ישונו גם סופריו גם מאמריו, על כן יקח לו מזמרת כל הארץ, על כן יאסף אל קרבו מאמרים מגדולי הרבנים, משכילים ומאמינים מחכמים ונבונים, ומכל איש אשר ידבנו לבו לבוא בכתובים אם אך המאמר בעצמו הוא כדאי להאמר, הוא לא יתאמר כי כל האספה אשר אסף תטעם לחך כל קורא, הנה הוא נותן אוצר לפני קהל הקוראים והבא אל תוכו יאצור לו את אשר לו, יטעם את אשר יטעם לחכו — ומצא לו, ואין קורא נוגע בחברו אפילו כמלא נימא.

את הדברים האלה שויתי לנגדי בבואי לטעת „גן הפרחים" הזה בספרות ישראל, אמנם כן ידידי הקורא, גן נטעתי בספרותנו ויצאו לשוח בו שלובי יד גדולי הרבנים משכילים ומאמינים חכמים ונבונים, פה רב וחוקר נפגשו, משכיל דורש אלהים וחפשי בדעותיו נשקו, פה משורר ישורר על יד הרב הדרשן הדורש טוב לעמו, ושם ישמיע קולו אחד המוכיחים לקהל עדתו על אשר לא עשו כן — פה ישמע קול גדול המעורר את אחיו לקום לעזרת אחיהם, ושם יסופר לפעמים ספור אשר כבר היה לעולמים ופעמים יסופר דבר שלא נברא, פעם ישמעו הקוראים אשר יבואו לשוח בגן דברי איש חכם המוכיח לבני עדתו מדוע לא יפקחו עיניהם לתקן תקנות בעדתם, ופעם ימצאו תולדות אנשים מצוינים בישראל או באורים חדשים בכתבי קדש, ועוד ועוד; מובן הדבר כי את אשר יבחר קורא אחד, ירחיק השני, ואת אשר יעבור עליו האחד בעקימת שפתים הוא יהיה בפי השני כדבש למתוק, והמאמר אשר יקראו פרח הקורא האחד, יקראהו השני „קוץ ודרדר", ועל כן אל נא ירע בעיניך קורא יקר אם תמצא מאמרים אשר לא ימצאו חן בעיניך, הלא לך לדעת כי עוד ישנם קוראים בלעדיך אשר לא ישרו בעיניהם את אשר בחרת אתה, ואבן מאסת היתה להם לראש פנה, ובדברים כאלה עלינו תמיד לזכור את מאמרם: בשלשה דברים אדם משתנה מחברו בקול במראה ובדעת (סנהדרין ד' ל"ח ע"א) וכמו שאי אפשר לאיש שישא חן וחסד בעיני כל, כן אי אפשר לגן אשר כל עציו ופרחיו כל נטיעותיו ודשאיו יתנו ריח טוב באף כל ההולך לשוח בו — ובאשר כי תקותי תבטיחני כי עבודתי בכללה תשא פרי ישוה לה, וכי מטרת הגן הזה להיות מקום ועד לסופרים מכל מפלגה ומפלגה, ישרה היא בעת הזאת, אשר לדאבון נפש כל אוהב עמו נקרעו בני ישראל לקרעים רבים, ואיש איש לעברו תעו, ולא יסבו בלכתם לראות פני השני ולשמוע מדברותיו אולי צדקו יחדיו, בעת הרעה הזאת אשר סבות מחוצה לנו תדרשנה בחזקה להתקרב ולהתאחד להושיט יד איש לרעהו ולקרוא שלום, בעת הזאת יחשוב לבי כי גני יהיה גן שעשועים ועבודתי עבודה תמה, והבאים בגני יתענגו על רב טוב.

אולם אם אחרי כל אלה אשאל את נפשי מה אמצא אנבי בגני? למי אני עמל? או כי אשאל שאלה היותר כוללת: למי יעמול כל מחבר ספר עברי? היש שכר לפעולתו? האם עולמו יראה בחייו? הלא רב המחברים נפשם עליהם תאבל ובשרם עליהם יכאב, ישמעו מוסר כלמתם ואינם משיבים חרפה למחרפיהם, ישמעו תוכחת הגבירים וגערתם על המחברים בכלל, ואיך רב אחינו לא יחפצו לאסוף ספר עברי לביתם, והאיש הלוקח ספר מיד מחבר, יעשה זאת כאלו כפאו שד... ומה לו להמחבר לשים ימים כלילות לעמול לכתוב ולאסוף הגיוני לבבו להפיצם בישראל? על כל השאלות האלה ודומיהן תשובה אחת: אכן רוח היא באנוש!!!

הרוח הזה לקחני ויביאני עד הלום להוציא לאור את ספרי „גן פרחים" אשר אנכי נותן היום לפני הקוראים, והרוח הזה הלבישני עז לעורר את הרבנים החכמים והמשכילים האמתים לתמוך בידי, ותקותי כי הרוח הזה לא ירפני, ועוד יחזקני ביתר שאת וביתר עז גם לימים הבאים; ויעוררני להוציא לאור חלק שני אשר אתי בכתובים, וילבשני בגדי ישע למען אוכל לאסוף מאמרים שונים להוציא לאור גם חלק שלישי ועוד, בתנאי אם הסופרים החכמים יושיטו לי יד עזרה לעמוד לימיני, ואז יתענגו כל הקוראים על המאמרים האלה ובל ישכחו את ידידם המתימר באהבתם

המו"ל.

מכתב להמו"ל.

ידידי הנכבד... מהר"י מזח!

שִׂמַּחְתַּנִי בפעלך בהוציאך לאור מעשי ידי חרשים חכמי הדור בישראל, אמרי נעם ושירים שונים אשר סֻגְּרוּ עד הֵנָּה על מסגר ולא שְׁזָפָתָם עין מבלתי יְכָלֶת סופריהם לשלחם על פני חוצות, יען רבים מהם סוחרים ויוצאים יום יום לפעלם ולעֲבודתם, ואין לאל ידיהם לשים לב לכל אשר הולידו עשתונותיהם ולתת למו מהלכים בארץ.— ובלעדי זאת כל איש ואיש לא יכול להופיע לבדו נגדה נא לדורשי שפת עבר במתָּנָתו הקטנה ובמעט המליצה או השיר אשר בידו, אך בהתאסף רבים להכין יחדו מטעמים לאחיהם אז לא יבוש גם הצעיר לבוא בסודם ולהביא את חלקו אשר נדבה רוחו אותו, גם אם מצער הוא, כי אם תרבֶּנָה הַמַּשְׂאוֹת הקטנות האלה ותצברנה אל מקום אחד כעמיר גרנה, אז כל הבא אליהן יעמד, ששון ושמחה ישיג עת עיניו תחזינה אוצר נחמד להלל, בו נקבצו וָבָאוּ מעללי חכמים ונבונים, פרי מחשבות יודעי ספר משמחים לבב אנוש; על הֶלֶךְ הדבש יתענג ועיניו תארנה בטָעְמו, ולא ישים את לבו אל הדבורים אשר בדעת וכשרון אספוהו, אם רבות הנה או מספר, אם ירחי עמל ויגיע כפים עָברו בטרם הֱכינו את הנפת הזאת או רק רגעים אחדים עמלו בה—אחת היא לו, נפשו בדשן תתענג ותברך את טוב העין אשר מלא נחת שלחנו וערך לפניו כל יקר וכל נעים!—

כן אחי לך התפארת כי העמסת הסבל הזה על שכמך לאסוף זעיר שם וזעיר שם בין אחינו בני ישראל יושבי הארץ הגדולה והרחבה הזאת, מעט מליצה ומעט שיר למען יהיו לאחדים בידך ולהביא אותם אחרי

כן בטנא אחד למנחה לכל אשר חיך לו וטוב טעם להיות מתוק לנפשו ומרפא לעצמו! — הראשון *) אתה בין רבבות אלפי ישראל בארץ רוסיא אשר התאזרת עז בדבר הזה, ולא היה עליך לטרח לדבר על לבות רבים לקרוא כולם בשם שפתנו הקדשה לעבדה שכם אחד להגדילה ולהאדירה ולהקים ניר לה ולא תשכח מפי ישרון עד קץ הימין! —

רבות עשית רעי! ולאלהים ניחל כי ישלה לך עזרו מקדש למלאות את מחשבותיך הטובות והחדשות לנו פה בארץ הזאת, כי אם גם התעוררו בקרבנו אנשים נבוני לחש לעמוד בפרץ עמנו, ויקביהם יפרוצו יין חמר מלא מסך, מכתבים ומשל ומליצה, הן סבאם מהול גם בחמץ ותירושם לא יצהיל פנים — (?) כי כלמו יחד כותבים בספר מה יולד יום, וקורות אחינו במושבותם, ורוח אלהים לא תִפְעֲמֵם, רוח מליצה נשגבה ושירים אשר יסודתם בהררי קדש מוזרה למו (?) ולא ידעו דרכה (?). על כן פקו פליליה — ותצא מפיהם שפת עלגים, לשון מוראה ונגאלה לא תֹאַר לה ולא הדר, ולא נִכְּרָה שפת עבר לפני מלות זרות ונשחתות בנות אֲרָם וְכַשְׂדִּים, ולו יקום היום מחוקקנו בן-עמרם וְנִתְּנוּ ספריהם על ידו לאמר: קרא נא זה, ואמר: „חתומים המה וסתומים דבריהם לא אוכל", אוי לך ישראל, אָבַדְתָּ כי שְׂפָתֵךְ שחת, פיך יהגה זרות ושפתותיך תבענה תהפוכות!

ואם הסופרים האלה ירחצו בנקיון כפיהם ויאמרו: לא פעלנו אָוֶן, יען כי כל דברי הדור החדש וכל עִנְיָנָיו אינם יכולים ללבוש גאות שפת חזינו בספרי קדשנו כי צרים למו הלבושים האלה וקצרים, להשתרע בהם לא יוכלו, ובהתהלכם לא תנחה אותם לשון קדומים כי תְּנַהֵג אותם בכבדות כמו בכבלי ברזל על שרשי רגליהם — ואמינה להם כי כן הוא, אך מדוע יתפארו לאמר כי זרעם משלה למו לתמוך אשור שפת יְשֻׁרון ולא תמיטינה, הן תחת היות זרע לה יכשילוה כי שולחים המה זרים בנחלתה ויטמאו את היכל קדשה ותפארתה, את פניה ינבלו וישימוה כראִי כי יעפרוה בעפר, בסחי ומאס! — וזאת שנית כי הכותבים האלה ירחיבו פה ויאריכו לשון על הפיטנים אשר שברו יסודי השפה הקדשה כשבר נבל יוצרים וַיְהָרסו כל בריח ודלתים בברוא מלות חדשות ושמות ופעלים אשר לא נבראו ולא נשמעו מראש, ועתה גם המה ילכו אחריהם ויעשו כמעשיהם ירוצו ולא ייגעו לאסוף אל מכתביהם מלות נכריות ומרדפים אמרים לא לנו המה כי מכֹרוֹתֵיהם ומולדותיהם פרס אשור ובבל — וביום מועדינו

*) לא אנכי הראשון בדבר הזה, סופר חכם! וכבר קדמוני רבים גדולים וטובים ממני כידוע להקוראים, והאחרון נכבד הרב החכם הגדול מרז בספרו „קהלת" ועוד ועוד.

המו"ל.

וחגינו בבוא הסופרים החדשים אל בית התפלה לשפוך שיח, כמעט תפתח העדה את פיה לזמר שירי ַקליר וֵרעיו בדמותו כצלמו, יאטמו אזניהם משמוע ואחרי המתפללים ראש ינועו ולהם ילעגו — ובמה נפלו המה מכל העם? —

ראיתי ְונָתן אל לבי כל זאת וָאֹמַר: ְרששנו נשוב ונבנה חרבותינו עת לעשות ולהקים הריסותינו, ילכו נא המתחדשים והמתיהדים איש לדרכו מקצהו בשם האמת אשר בשקר יסודה, ואנחנו נלך בשם אלהי העברים ונדבר בלשוננו, בה השתָעה את צפיו אשר מחזה קדשו ֲחזו — נקומה נא ונאחז בכנפות שפתנו אתנו וינערו ממנה אָבָק ותלאה אשר כסו פניה מרוב הימים כי אם עוד נתמהמה ונחבוק את ידינו בעצלתים תסתתר בסתר ֲערֵמות העפר אשר ָצברו עליה ַהמְכַתבִים ולא נמצאנה, עם נולד בימינו ובניהם אחריהם שגיאות לא יבינו ויאמרו צדק ָוקשֶט לאשר אמרו ההולכים לפניהם אמת ונכון, וישמחו גם לעמל ורעות רוח והשפה הטהורה כשלה ברחוב ואין דורש ואין מבקש לה! —.

אולם אם נטית שכמך לסבול כל עמל ותלאה, אל נא יהיה עליך למשא לשקול בפלס ומאזני משפט כל הגיון לבם, אל נא רעי, תבהל ברוחך להקדיש ולהעריץ את כל אשר יעלה על לבבם להגיש לך למנחה, לא תטה משפט ולא תכיר את פני המתעשרים ובידם אין כל, לקחת מידם כל הבל וכל לעג ולשום אותם באוצרך לפני קוראיך, כי אם בצדק תשפוט כל אמר וכל הֶגֶה, וכל אשר יעבור חק שפת קדש וימאס משפטיה זרה הלאה, פגול הוא לא ירצה ואל תפחד מפני המת בער כֹותב הבל וריק בהרגנו באהלו אם לא יראה את שמו כתוב בעט ברזל ועפרת עלי לוחך ולא יוכל להראות לאוהביו ולרעיו את כבודו הנגלה בכל הארץ, אף קצרה ידו להתהלל במתת שקר ובחכמת מה לו לפני הבא לקחת את בתו לאשה! — הלא ידעת אם לא שמעת כי זה עון כותבינו ראשינו וחטאת סופרינו בינותינו כי החליקו אל כל נער חסר לב בעיניו לכל כסיל ומתנבא פתחו דלָתיהם ולכל עובר קראו סורה אלינו, מפה יפוצו מעינותיך חוצה, ואף אם טיט ורפש בם ומים מרים ומאררים לצבות בטן כל שֹתֵיהֶם! —

לא כן תעשה רעי, העירה נא רוח בִקֹרת והסֵר מספרָך כל מאמָר יְדוַּע חֹלִי וּמֻכֵּה אלהים ונהפך בלשוננו ולא יבא בקהל ישראל, כי החרול הזה — יכאיב כל חֶלְקָתְךָ הטובה ובכל תבואתך יְשָרֵש! — אל נא יהיה סִפְרְךָ כשוק וראש הומיות, שמה יתאספו זקן ונער בחור ובתולה אשר לא ידעו קרוא ולא יבינו כתוב ויוציאו כל רוחם, יצפצפו וילהגו, יצעקו ויהמיון באין מפריע, כי כל בעל נפש יעזבם וּבָרֹחַ יברח מפניהם, שאונם והמונם גרש יגרשוהו באחת שעה לבוא בסודם ובשתים יתעלם מהם ולא ישורם עוד! — .

ראשיתך עתה מצער, זאת ידעתי כי רק מתי מספר מצאי חן ושכל טוב באו עד הנה אליך להיות בעֶזְרֶךָ; אפס חכה זעיר ואל תאמר נואש, לא אלמן ישראל מֵערומים מכתירים דעת ויודעים דבר לאשורו, עוד יבוא יום ועיניך תפקחנה לראות כי כנים דברי ואין נפתל בם, חכמי לב עוד יקומו ויושיעוך ואחריתך ישגא *) עוד תזכרני ותברכני נפשך! —

אוהבך **יקותיאל בערמאן.**

בשביעי בחמשה לחדש תרמ"א מאסקווא.

הַשָּׂפָה בִּכְבוּדָהּ וּבְעַצְמָהּ.

(כעין מענה למִכתב מה' בערמאן להמו"ל **)

. . . „לא חברתיו ללמד את האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם „את הידוע והמפורסם אצלם פרסום גדול, אלא שכפי רב פרסומם „וכנגד מה שאמונתם גלויה לכל, — כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה".

ר' מ. ח. לוצאטו.

(הקדמה לספרו „מסלת ישרים")

מותר האדם מן הבהמה הוא שפתו, ומותר החכם מן הכסיל הוא שפתו הגדולה והרחבה; השפה היא הגשמת המושגים, גו הרעיונות, וגוף לכל רגשות אנוש; וכאשר ירבו מושגי החכם רעיונותיו ורגשותיו מאלה אשר לסכל, כן תרבינה וכן תפרצנה גם המלות אשר בפיו; וכאשר המושגים והרעיונות בעצמם יגדלו מיום ליום ומשנה לשנה,

---

*) חכם עדיף מנביא! דבריך נתקימו באופן מאד נעלה, כאשר עיניך תחזינה מישרים, הנה רבנים גאוני זמננו, חכמים גדולים וסופרים מפורסמים, כבדוני במאמריהם והבטיחוני להיות לי לעזר גם לימים הבאים למען אוכל להשקות את הגן שיתן ריח ניחוח ובאהבתך חכם נכבד אבטח כי כמוהם תעשה גם אתה, ובזה אתן לך ולכל הבאים בגני תודה וברכה ממעמקי לבבי, מי יתן ויהיה לבבכם זה אלי כל הימים!!!

המו"ל.

**) שחרתני, ידיד נכבד, להמנות בין הנוטעים, — נוטעי עלים רעננים פרחים וגם שושנים, בגן אשר נטעה ימינך, על שדה ספרותנו העברית, אף הראתני את מטעי החכמים והסופרים אשר אספו אספה בידיך, ובתוכם גם מכתב הסופר המצוין ה' יקותיאל בערמאן, ותבקשני עוד לחות דעי בדבר הזה כאשר עם לבבי; והנה לעשות רצונך חפצתי, והנני נותן על ידך את מאמרי זה למען אשר יתלבנו ויתבררו הדברים.

כן תגדל גם השפה בעצמה מעט לעת ומספר מלותיה יעלה מעלה מעלה; לפי מכסת החכמות והשתלמות המדעים, לפי עומק מחקרי הפילוסופיאה, ולפי רב גדרי הגבלת ההגיון והמחשבה בכלל, — לפיהם תתרחב ותתפשט ותשתלם גם השפה בפי החכם בהמון מלים זרות, בהמון מבטאים חדשים, ובהמון נאומים מלאכותים אשר יספיקו לו להביע מושגיו ורעיונותיו החדשים, — וכבר אמר אחד מגדולי הפלוסופים בעלי לשון צחה (הרמבמ"ן) לפני מאה שנים כי ספרי המלים בכל עצם מלים זרות אשר אספו ובכל אשר הוסיפו להגדיל ולהרחיב את שפת עם ועם, — עוד לא השתלמו ועוד תחסרנה לנו מלים רבות מְאֹד להגוֹת אֶת כָל אשר ירחש לבנו.

כדבר הזה קרה לכל הלשונות המתהלכות בארץ, וכזאת קרה גם לשפת אבותינו — השפה העבריה, גם היא הלכה והשתלמה מעט לעת ומענין לענין, גם היא שנתה פניה מול פני הדברים אשר בפיה, וגם היא ענבה — עודה בנעוריה בית אביה — על המון מלים זרות ומבטאים שאולים מיתר השפות אשר התהלכו אז בארץ. חך מי לא יטעם את השנוי הגדול בשפה בין ספר „איוב" לספר „קהלת" אשר אמנם נושאם ישא בד בבד, אולם הראשון במליצה ושיר ידבר, על כן גם שפתו שירית, מחקריו מחקרי המשוררים, על כן עמד טעם שפת עבר בו, על כן ידבר צחות רב יתר ממחבר ספר „קהלת" אשר רוח הפלוסופים פעמו ומחקריו שונים תכלית שנוי, על כן גם שפתו שונה הנה ועל כן נפגוש בו המון מלים זרות ושמושים שונים בלשון וגם מבטאים חדשים לגמרי; ושונה הנה שפת שני הספרים האלה גם יחד משפת המשוררים אסף ובני קרה, אשר לשיר שירים כל מגמתם, — ובשירים ימין השפה רוממה, על כן גם שפתם אתם בכל עצם דקותה ובכל צחות נאמיה. — עברו ימים וחכמת המשפטים התרחבה מאד בארץ רומי, ותבוא גם לירושלים עיר קדשנו, ותבוא בלב חכמינו הפרושים, וירבו חקר גם הם, וימצאו מאה שערים בהיכל המשפט ותמצית דעתם כתבו בספר — הלא הוא ספר „המשנה" — והנה גם השפה קבלה פנים חדשים לרגלי החקירות, המושגים והענינים החדשים אשר נולדו אז בדעת ובחיים, מלים זרות שאולות משפות ארם, סוריא, יון ורומא באו ותאחזנה בה וכאזרחים קנו מקומם בהיכלה עד עצם היום הזה; עוד מעט וגם פ ל פ ו ל ו מ ש א ו מ ת ן ש ל ה ה ל כ ו ת התרחבו באומה וגם אותם אמרו חכמי הדור ההוא לכתוב בספר, — ותתרחב השפה גם בעדם, ותקבל בהיכלה עוד אורחים חדשים רבים מאד: מלות, מבטאים, ושמושים מרגים להכיל, הוא שפת התלמוד, אשר גם היא נשתלמה ונתפתחה בידי הרבנים האחרונים אשר סגנונם נודע כיום בשם „שפת הרבנים", ואשר מצא חן גם בעיני רבים מהמשכילים להשתמש בו. — ויהי כאשר התפשטה פילוסופיאת יון בין הערבים, והיהודים אשר ישבו בתוכם החלו גם הם להתפלסף ולכתוב הגיוני רוחם על ספר, ותחסרנה מלים

רבות למו, וילכו ויאספו מלים-ערביות לתוך שפת הרבנים, ויצא לחם סגנון עוד חדש, סגנון פלוסופיאי אשר בית אבן תיבון — האב והבן — השתמשו בו להעתקותיהם.

כה הלכה השפה הלוך והשתלם הלוך והתפשט מדור לדור ומענין לענין, הוסיפה לאסוף בקרבה מלים ומבטאים שונים לתפארתה ולתפארת הרעיונות החדשים אשר אצרה; אפס כי החשך אשר החשיך עיני עמה, עם בני ישראל, החשיך גם תפארתה ויפרוש ענן וערפל גם על פניה. עת רעה, עת צרה ומצוקה באה ותך על ראש ישראל, ותגרשו מעולם החכמה והמדעים אשר חי בו ימים רבים, ותגרשו מהיכל השיר והזמרה אשר השתעשעה נפשו בו, ותגרשו מארץ מגורו אשר ראה בה חיים, ותגרשו מעירו מביתו ונחלתו, ממשפחתו ואנשיה, מבעלי בריתו ואחזת מרעיו, ותעש אתו כלה, ותפרוש ענן חשך וערפל על שמיו, ותרגז ארץ מתחתיו, ותרעש ההרים והגבעות סביביו, — ויעזוב ישראל גם הוא את הארץ וברכותיה, את תקות החיים והצלחותיה, את החכמה ומחקריה, את המליצה ושיריה וגם את השפה ונעימותיה, ויעזוב את כל אשר לו בארץ, בחכמה, ובשיר, וילך לנוע על מסתרי התורה ורזיה, על הקבלה וסודותיה, על הפלפול והמון חדודיו ועל ספרי המוסר המאימים מפחדים ומיראים את האדם, השוללים ממנו את כל תענוגיו, המחסרים נפשו מטובה והנותנים לו מקום רק בחיים אשר יהיה אחרי מותו... בימים הרעים ההם נשכחה השפה כמת מלב, החכמה ירדה פלאים, וישיחו בנות השיר, והמליצה חפה ראשה, וספרים (מלבד ספרי פלפול ומוסר) לא נולדו עוד על ברכיה, אין דורש ואין מבקש להשיב נדחי החכמה — גרת בית יעקב מאז, למקומם, להחיש ישע ופדות לשפה אשר גם היא היתה כאלמנה, גם היא עם עמה בגולה הלכה וגם עליה פרש ידו צר.

„יהי אור!!" נשמע פתאם קול אדיר וחזק משבר סלעי האולת ומפרק הררי הסכלות; „יהי אור!" נשמע בכל ארץ אירופא — וקוים שלהו לחדור בתוך חשכת הערפל, לבוא בעיני האנשים הישנים ולהעירם, להכות על ראשי החשוכים בעם ולהרגיז מנוחתם, לגרש את הלילה אשר החשיך לארץ ולדרים עליה, ולהביא אור וחם בלבות מתי חלד, להביא אור יקרות, להביא שמש מרפא ולהביא אביב על פני האדמה. הקוים האלה יצאו דהופים בדבר החכמים יודעי בינה, יצאו והצליחו לאשר שלהו, יצאו ויתהלכו בארץ ויעוררו ישנים ויקיצו נרדמים וישיחו אלמים ויביאו תנועה לאשר שכבו הוזים עד כה, ויסירו את החשך מגבירה והאור משל בארץ. — וקו אור אחד שלח גם למחנה העברים ויתעורר ישראל גם הוא ויזורר ויפתח את עיניו וישתומם לראות את אשר עללו לו, את החרבות והשממות אשר בהיכל אמונתו חכמתו ושפתו, וישנס את מתניו גם הוא ויאמר לדשן את מזבח דתו אשר אש קדש תקד עוד עליו מתחת לדשן, להסיר את האבק חרב אשר

עלה על ספרי חכמיו — אשר החכמה הזכה תאיר עוד פניהם, ולטאטא במטאטא השמד את קורי העכביש אשר כסו את קירות היכל שפתו המפארים בפטורי ציצים נחמדים למראה. — חבר אנשי מדע קם, קרן אור בידו, שפה צחה שפת אלהיו בפיו, וחכמה רבה בלבו וכמלאך מושיע הופיע לעמו, עם אלהי אברהם, ויושיע לאמונה לחכמה ולשפה, שלשה עמודי בית ישראל אלה בנה, והשפה היתה העמוד התיכון אשר כל הבית נשען עליו.

השפה אשר בכל צרות עמה לה צר, השפה אשר בימי טובה הרעיפה צוף ונופת ובימי רעה ויגון עוררה קינים הגה והי, השפה אשר לבכות ענות עמה היתה תנים וביום אורה ושמחה — כנור לשיריו, השפה אשר גם תורתו וגם הכמתו, גם שיריו וגם מוסריו, גם משליו וגם הבליו אצרה בקרבה, השפה הזאת אשר תפעל על נפשו מאד ואשר דבריה נוקבים ויורדים עד תהום לבו, — את השפה הזאת טהרו מחלאתה ואת אהבתה עוררו שנית בלב עמה — עם מדכה ומענה — ויחלו לשיר שירים ערבים באזניו, להמליץ מליצות וגם לכתוב דברי חכמה ומדע בשפה ההיא למען אשר יאכל מפריה ותפקחנה עיניו וידע טוב ורע ויקום ויחיה ולא ימות.

זאת פעולת חברת „דורשי לשון עבר" בברלין ונחלת מוצאי לאור „המאספים" בימים ההם.

כמאה שנים עברו למן היום ההוא ועד עתה, ומעשיהם הצליחו וגם עשו פרי, השפה אשר שבה לקדמות נעוריה בימיהם, אשר שרה אז שירי עוגב (לירישע געדיכטע), משלה משלים ותמליץ מליצות, — התפתחה לאט לאט, החלה להשתלם שנית, ותכלינה שני הגדול וההתפתחות ותחלנה שנים טובות מאלה, שנים אשר באה כשמן בעצמות עמה, ותתן לו לא מגדנות ומטעמים, לא מליצות רקות ושירים ערבים, כי אם דעת והשבון, בינה ומוסר השכל, באה עד נבכי תהום חייו ותברא לו ספורים ורמנים לתארנו בפניו ולסול לו מסלה חדשה בדרכיו ומעלליו, הביאה לו בטנא מבכורי פרי המדעים והחכמות המתחדשות חדשים לבקרים, הביאה לו בקרת להבינו דעת בהיים ובספרות, הביאה לו דעות חדשות אשר יסכנו לו בכל אשר יפנה. — ותתפתח השפה ותשתלם ותקבל פנים חדשים, ותקבל באהבה מלים רבות בנות עת החדשה ובנות השפות החיות, ותקבל מבטאים חדשים לרגלי הרעיונות החדשים, ותקבל סגנון חדש לרגלי תוכנה החדש.

ילדות היתה בה ותינק רק שדי אמה ובחלבן חיתה נפשה, ותגדל ותאכל גם לחם גם בשר וגם כל דבר אשר יאכל. ותחלה את חליה ומעיה לא עכלו עוד את הדברים הבריאים והשמנים האלה, ויוסיפו לתת לה מגדנים חלב וחמאה, עד אשר קמה ותחי ותוסף לקחת לברות לה את האכל אשר יאכל לכל בני אדם ובני איש יחדו.

ילדות היתה בה ותקרע בפוך עיניה, ותשם כחל ושרק על פניה,

ותכלל יפיה ותעדי עדי וכל מלבושיה שני, — ותגדל ותבוא בימים ותביא חכמה בלבה, לא שמה עין על יפיה מחוצה, לא התיפה לעין רואים ותשם כל מגמתה להבין ולדעת, לא שרה עוד שירים לאזן ותפתח פיה בחכמה, לא הראתה את מראיה הנוה ולא השמיעה את קולה הערב ותלמד את עמה חכמה בינה ודעת.

זאת היא תוצאת תולדות שפתנו, וזה הוא פרי דברי ימיה ודרכי התפתחותה.

והנה קמו עתה בקרבנו סופרים רבים, אשר „מטהרים" קראו למו, ויקנאו להודה ותפארתה בימים מקדם, ויתאוו תאוה לעיניה הרכות והענוגות, ללחיה אשר חכליל דם נער בהמה ולשערותיה השחורות טרם הלבינו מזקן, עגבו על יפיה — מבלי שים לב לטוב טעמה, ויתאוננו: מי יאכילנו מגדנותיה וממתקיה — מבלי אשר יטעמו את הלחם ואת הבשר אשר תערוך עתה שלחנה, ויפה להם דבר אחד במליצת ימי קדמותה מכל חכמת עולם הזה, מכל הדברים הטובים והנכוחים הנחוצים לעם ישראל מאד, ומכל רעיון נשגב ודעה ישרה. „המטהרים" האלה יבואו על „הסופרים החדשים" בעקיפין ויזעקו חמס כי חטאו פשעו ועוו, וכי שלש רעות עשו בזה, ובאשר כי גם שלשתם כלל ה׳ בערמאן במכתבו אליך, ידידי הגנן, על כן ארשה לי להשתמש גם בלשונו.

א) „פקו פליליה ותצא מפיהם שפת עלגים, לשון מוראה „ונגאלה, ולא נכרה שפת עבר לפני מלות זרות ונשחתות בנות „ארם וכשדים כו׳, שולחים המה זרים בנחלתה ויטמאו את היכל „קדשה ותפארתה, את פניה ינבלו וישימוה כראי כי יעפרוה „בעפר בסחי ומאוס". (ה׳ בערמאן שם)

וכדומה לדברים הללו הרחיב פה ולשון גם הסופר המפאר ה׳ בענדעטזאהן בהקדמת ספרו החדש „אלוף נעורים" לבזות ולחרף את „הסופרים החדשים" באלה, הלא כה דבריו: „בסופרי ישראל החדשים (?) והמה במליצים יתחשבו ראיתי שערורה, תעה מעל שפת ספרי הקדש והלכו בנתיבות לא ידעו אבותינו מעולם ויתעו את צעירי בני עמנו בלשונם שקר (?) ויכשילום בדרכיהם... הסופרים האלה לא שפת קדש ידברו כרבם כן יחטאו לה".—

ב) „ולוא יקום היום מחוקקנו בן עמרם ונתנו ספריהם על „ידו לאמר: „קרא נא זה", ואמר: התומים המה וסתומים „דבריהם לא אוכל". (ה׳ בערמאן שם)

והה׳ בענדעטזאהן בהקדמה אשר זכרתי העמיק עוד שאלה לאמר: „ואם נתן ספר כתוב בשפת הסופרים אל איש אשר לא מעם ישראל

הוא אשר לב לו לשמוע אמרי נביאנו וחוזינו לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי".

ג) „הכותבים האלה ירחיבו פה ויאריכו לשון על הפיטנים „אשר שברו יסודי השפה הקדושה כו' ועתה גם המה ילכו אחריהם „ויעשו כמעשיהם, ירוצו ולא ייגעו לאסוף אל מכתביהם מלות „נכריות כו', וביום מועדינו והגינו בבוא הסופרים החדשים אל „בית התפלה לשפוך שיח, כמעט תפתח העדה את פיה לזמר „שירי קליר ורעיו בדמותו כצלמו (?) יאטמו אזניהם משמוע „ואחרי המתפללים ראש יניעו ולהם ילעגו — ובמה נפלו המה „מכל העם"? (ה' בערמאן שם)

. על שלשה פשעי „הסופרים החדשים" אשיב, ואזכיר „את הידוע ומפורסם פרסום גדול אלא כפי רוב פרסומו וכנגד מה שאמתתו גלויה לכל, כך ההעלם ממנו מצוי מאד והשכחה רבה".

מה היא השפה בכבודה ובעצמה?

„השפה היא הגשמת המושגים, גו הרעיונות, וגוף לכל רגשות אנוש" אמרתי בראשית מאמרי זה ביחס אל החכמים והסופרים, והשפה היא כקנקן לפני הקוראים וכמנורה לפני העם — אוסיף לאמר עתה. וכאשר לא יחיה הגוף באין נשמת רוח חיים באפו, ככה לא תצלח השפה אם לא תוכל תת כחה להחכמים והסופרים להביע בה מושגיהם, רעיונותיהם ורגשותיהם. וכאשר לא תאיר מנורה את הבית בלתי אשר נר דולק בקרבו, וכאשר לא ירוה הקנקן את צמאון האיש בלתי אשר מים או יין בקרבו, — ככה אין יתרון לשפה וספריה אם לא תכיל בקרבה דברים הנוגעים להיי קוראיה להשכילם דעת ולהיטיב אשורם עלי דרך חייהם, ללמדם בינה ולפשט עקמימות שבלבם, לא העם נברא בשביל השפה ולא הקוראים נבראו בשביל הספרים, ונהפוך הוא אשר ישלטו הקוראים בספרי החכמים ויגזרו אמר איזהו צלח במלאכתו — וימצא מסלות בלבבם ויבינם דבר את אשר לא ידעו מראש. וכאשר נרעג בצדק לדברי האומר כי הרגלים נבראו בשביל המנעלים והראש בשביל המצנפת, או כי המנעלים והמצנפת המה בריאות בפני עצמם גם אם אין ראש ואין רגלים, — ככה לא יצדקו אלה האומרים כי השפה היא בשביל השפה ותפארתה ולא בעד העם והקוראים. כל קדושת השפה, כל עצמה וכל כבודה, כל הדרה וכל תפארתה הוא רק בדברים אשר נדברו בה, ברעיונות אשר אצרה בספרותה ובתועלת אשר הביאה לקהל קוראיה. צחות השפה ומליצותיה הן הנה רק כתבלין לתבל את הדברים למען אשר יטעמו לחך אוכל, הן הנה רק ככוס יין הבא לפני האכל לעורר תאות האכילה, הן הנה רק כמיני מלוח אשר יאכל האיש למען אשר יוכל לשתות אחריהם כוס מלא, — וכאשר לא נקדיש את

התבשיל בשביל התבלין, לא נפסיד את הארוחה בשביל היין, ואת היין — בשביל המלוח, ככה לא נוכל לבכר את הצחות על פני הרעיון, את המליצה על פני הדעת, את היופי ואת הערב על פני הטוב והמועיל, ואת השפה בכבודה ובעצמה על פני העם. גם זאת התורה, תורת אל חי אשר נתנה לנו על ידי משה נאמן ביתו, גם זאת התורה הנפלאה והנאדרה הקדושה והטהורה, גם מעלת זאת התורה פחתו רז"ל בחכמתם לגבי מעלת העם, והם אמרו: „שני דברים טובים יש בעולם תורה וישראל, ואיני יודע איזה מהם קדם? אחרים אומרים תורה קדמה, ואני אומר ישראל קדמו" (תנא דבי אליהו) „לך רד — אמר לו הקב"ה למשה רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, עכשו שישראל חטאו — גדולה למה לך?" (בבלי ברכות ל"ב א׳), לראות ולהראות כי העם וצרכיו, כי התועלת והמעשה, וכי הפעולות והחיים הם הם עקרי הדברים, והם הם עומדים ברומה של הספרות והספרים אשר נכתבו למענם. ועתה צא ולמד כי „הסופרים החדשים" החפצים בתקנת עמם, הכותבים בעבור כי ישמע העם בדברם אליו, המפיחים רוח חיים בגו השפה, המעלים נר במנורה והממלאים יין בכד, המה לא יטמאו את היכל קדשה של השפה, המה לא יחללוה אך יוסיפו חן ושכל טוב לה, יוסיפו להדרה ולכלל יפיה. המלים הזרות, המבטאים החדשים והשמושים הבאים לרגלי הרעיונות החדשים— המה פטורי ציצים בהיכלה, המה כתמונות ומראות יקרות אשר יפארו וירוממו את הבית, וישביעו ענג את עין האיש הבא אל קרבו.

חיים ותנועה נפגשו ומות ועמדה נשקו, גזרו אמר חכמי דור ודור, כל אשר יעמוד על עמדו, כל אשר לא יתנועע ללכת קדימה — מות בו, כי החי הוא גלגל במכונת הזמן אשר לא יעמוד גם הוא ולא יעצר בלכתו; המשפט הזה ישוב גם לעם גם לשפתו, „שפה מתה" נקרא לשפה אשר לא תקבל כל שנוי וכל תנועה, העמדה בשפה אות נאמן כי אין יש רוח חיים באפה ולא תדאג להאנשים החיים רק לאותיות המתות, לא תדאג כי האיש החי, הקורא המתנועע, יבין לשכל מליה, וכי הוא, אשר למענו נכתבה, ידע את אשר לפניו, ותמיד כל היום תשים מעינה כי המתים שכבר מתו ידעוה ויבינוה... אמנם כן, הננו מודים ומתודים כי „לו יקום בן עמרם" היום הזה לא יבין דברים רבים בספרותנו, כאשר לא יבין נעסטער, הסופר הראשון ברוססים, את שפת רוססיא היום, כאשר לא יבינו הסופרים הראשונים בשפת עם ועם את שפתם עתה, וכאשר לא יבינו לא בן עמרם ולא הסופרים ההם את דרכי החיים ההוים אשר גם הם שונו מאד מאד. וכי מה איכפית לנו אם הם לא יבינו — הלהם נכתבו הספרים? האם בעדם נדבר כיום קשות את פורעי פרעות בעמנו? האם באזניהם נוכיח בדברים את מוכסינו, ראשי־קהלינו, מלוינו וכל מעקשי הישרה בנו? האם למענם נבנה כיום ספרות לישראל? האם אותם נשוה מול פנינו בשפכנו שיח

לפני העם ? — לא יבינו המה, ויבינוה חייקעל, זרח, בערוש ושמעריל, לא יבינוה המתים ויבינוה החיים כי אותם הלא מבקשים אנחנו, אנחנו לא נדרוש אל המתים כאשר לא ידרשו המתים לנו, וכי בשביל מתים בונים אנחנו „היכל" בספרות העברית ? וכי אינם כדאים ה ח י י ם להדרש להם ? וכי אין ענין בחיים ובדעת כי אם יראת המתים שכבר מתו ?... ומה הצחוק אשר עשה לנו ה' בענדעטזאהן בשאלה אשר שאל הוא לאמר כי ה נ ו צ ר י ם ה מ ל ו מ ד י ם לא יבינו שפתנו?— הכי גם למענם לצאת ידי חובתנו ? הכי גם לפניהם אנחנו עתידים לתת דין וחשבון ? האמנם נירא גם בדבר הזה את השאלה הישנה : „למה יאמרו בגוים ?"... אם יאבו להבין את דברינו והגות נפשנו ילמדו את השפה עם כל המלים הזרות אשר אצרה ועם כל המבטאים החדשים אשר קבלה, ואם אין ילכו איש איש בשם שפתו עם כל הזרות אשר בה, ואנחנו לעמנו נדבר ואך באזניו נשמיע את דברינו.

ולוא אמנם חדשה עשינו בשפה, חדשה אשר מאז מעולם לא נודעו עקבותיה, לו אמנם כתבו על הספר עד ימינו אלה רק בשפת בן־עמרם ובן־אמוץ— כי אז אולי החרשתי גם אני. אולם שאלת „המטהרים" האלה הלא תשוב לכל הסופרים בעמנו מדור דור : „לוא קם בן־עמרם", אשאל גם אנכי, ונתנו לו את כל ספרי הפלפול והמחקר, את כל ספרי התלמוד והמדרש, את ששת סדרי המשנה, ואמרו לו : „קרא נא זה", היקרא ? היבין לתרגם מלותיהם הזרות והנכריות ? הימצא ידיו ורגליו בשפתם ובלשונם ? — ולא עוד אלא שלא יבין ולא ידע גם ש פ ת כל התנ"ך, לא ידע לשון ספרי קהלת, עזרא ונחמיה, לא ידע לקרוא ולהבין עוד מקומות רבים ושונים בתוך התנ"ך *) — ונחנו מה כי תלינו עלינו ?... הרשות אשר נתנה לקהלת לכתוב לעם חקירותיו בשפה שיבנוהו, הרשות אשר נתנה לבעלי המשנה לכתוב בשפתם, לפני בני דורם, — הרשות הזאת נתנה גם לנו לכתוב בשפה אשר יבין העם עתה. וכמו אשר אספו הם מלים זרות ושמושים נכרים בשפה למען הגות את כל אשר ירחש לבם, ככה נעשה גם אנחנו בעת הזאת.

הן אמנם יש ויש בנו סופרים אחדים אשר יכתבו בשפה נשחתה מאד, אשר גם סגנון אין למו, ואשר אמנם יחטאו לספרות, לשפה, לדקדוקה והגיונה. אבל כאשר נחטא בשפתים אם נאמר כי היטיבו את אשר עשו, כן נחטא על אחת שבע אם בשם „הסופרים החדשים" נכנם, ואם עליהם יכנו דברי ה' בערמאן, בענדעטזאהן והמרגנים האחרים. הן אלה לא בעון מלים זרות ומבטאים חדשים יחללו את

*) אנכי אדבר בזה רק לשיטת השואלים האלה, ורק ביחס ה ש פ ה ומ ל ו ת י ה ה ז ר ו ת, ואין לי עסק עתה בהלכות התורה ודרשותיה,

תשפה, לא באשר כי בן עמרם ובן אמוץ וגם הנוצרים חמלומדים לא יבינו את אשר ידברו השחיתו דרכם בספרות, — כי לוא כתבו דבריהם גם בשפת עברית כאשר יחפצו אלה המטהרים, לוא לא הביאו גם מלה אחת זרה, כי גם אז לא שמנו חלקם בסופרים וגורלם בספרות, יען כי כל סגנון אין למו, יען כי דרכי השפה מוזרים להמה, ויען כי אמנם עלגי לשון הם.

את המחזה הזה ראינו גם בדורות שעברו, אין סגנון בשפתנו המכיל מלים זרות כסגנונם של בית אבן תיבון, שפתם היא אמנם כמו שפה חדשה, המון רב של מלים זרות, מבטאים ושמושים חדשים וקשים באו אל קרבה עד אשר נאלץ הבן לכתוב ספר־מלים קטן בראש העתקתו לספר „מורה הנבוכים" למען ישמע העם בדברו, — ושפת הפיטנים היא שפת עברית ביחס, שפת בן־עמרם בשרשיה. ובכל זאת אין אף אחד מהמשכילים על דבר אמת אשר ילעג לשפת אבן תיבון, ואין אף אחד אשר לא ינוד ראש לשפת הפיטנים. — ומדוע? את השאלה הזאת שאל גם ה' בערמאן. אבל הוא הדבר אשר דברתי, אנחנו לא נלעג לשפת הפיטנים על המלים הזרות, על הבנינים החדשים ועל השמושים אשר לא בתנ"ך יסודם, אנחנו נלעג על כי אין סגנון למו, על כי לא נבין את אשר ידברו, ועל דברם בשפה מלאה עלגים עד כי הגיונם ומחשבותיהם לא תבענה המלים אשר בפיהם, ולמרות כל המפרשים והמבארים את דבריהם לא יכילו את אשר חשבו, וגם אחרי אשר השפה בידם כעיר פרוצה אשר כל חומה אין לה, גם אחרי אשר שלחו רסן מפיהם ולכל אות נפשם כתבו, גם אחרי כל אלה אין רעיון נשגב, אין דעה זכה ואין ב ר ו ר בדבריהם. לא כן אבן תיבון שפתם אתם וכאשר נרגיל אזנינו לשמוע את מלותיהם הזרות וסגנונם החדש אז נרגיש גם נעם גם צחות בשפתם, ועל כן נשא פניהם, על כן לא נבוז לשכל מליהם.

זאת ועוד אחרת, הן אם בית אבן תיבון כתבו בשפה בלולה הלא ה ע נ י ן את נתן לפניהם דרש דרש זאת מאתם: ספרי פילוסופיאה העתיקו מלשון ערבית, דבר אשר אין לאל יד השפה העבריה לעשותו לבדה, וילכו ויעזרו בשפה הערבית העשירה בכמו אלה. לא כן הפיטנים: המה שירים ושבחים תהלות ותפלות כתבו, ובאלה הלא יד השפה העבריה רוממה, באלה שמן חלקה, וידיה רב לה. הראשונים לפני חכמים ומביני מדע כתבו חקיותיהם, והאחרונים נתנו צקון לחש לפני העם לשפוך שיח בתפלתו. הראשונים לקחו חקי ההגיון לקו והפלוסופיאה למשקלת, והאחרונים הרבו רנה ותפלה, ועל כן על הראשונים נאמר: „יישר חילם לשפה" ועל האחרונים ננוד במו ראשנו, הראשונים עזרו להתפתחות השפה והשתלמותה, בראו לה סגנון חדש ונחוץ מאד להענין אשר עסקו בו, והאחרונים קלקלו פניה, עותו הישרה וישחיתו את יפיה. — ועל כן נראה גם את הראב"ע ורעיו בין הקדמונים, ואת

רמ"א גינצבורג „והסופרים החדשים" בין האחרונים אשר מאד מאד ישחקו וילעגו על שפת הפיטנים ותהי מנגינתם כל היום — אף כי גם בשפתם הם הביאו מלים זרות ושמושים חדשים רב למאד.

ועתה, ידידי הגנן! גם אנכי עם החכם ה' בערמאן אומר: „העירה נא רוח בקרת והסר מספרך כל מאמר ידוע הלי ומכה אלהים ונהפך בלשוננו", גם אנכי איעצך לבלי תת יד לנערים אשר לא יבינו משפט העם ומשפט השפה, גם אנכי אברכך בסופרים מובהקים מבינים דבר לאשורו. אבל אל נא יט לבך לדברי „המטהרים" אשר כל מלה זרה זרה למו וכל מבטא חדש פגול הוא בעיניהם, וחי ראשי כי ראיתי אחד מהם אשר על אפו ועל חמתו קרא לו אביו בשם „ב ע ר ו ש" (בטח לא צפה ברוח הקדש כי בנו זה ימנה בין אלה המטהרים שונאי שמות זרים) שם אשר „כל תמונה עברית אין לו", ויכרכר כמה כרכורים ויסרס את שמו וכנויו, עד אשר צלחה לו לברוא שם מוזר אשר בתנ"ך מוצאו . . . אל נא תלך בדרך אתם, והסופרים המצוינים רמ"א גינצבורג, רש"י פין, ר"ק שולמאן בין הזקנים, רי"ל גארדאן ורש"י אבראמאוויץ, רמ"ל לילינבלום ועוד רבים מן הצעירים יהיו לך לעינים בשפה, ותברכך נפש כל משכיל דורש טוב לשפתו ולספרותו ולעמו, ובתוכם גם אנכי ידידך ומכבדך

ר. א. בְּרוֹדֶס.

ווילנא בחדש מנחם אב, תרמ"א.

תּוֹדָה מִקֶּרֶב לֵב עָמֹק

להשר באראן **גינצבורג** נר"ו ולאחוזת מרעהו ה"ה **זאק**, **בערלין**, **באנק**, **פאשעווער** הי"ו, הבאים במלאכות עם ישראל להתנפל להדם רגלי הקיר"ה לבקש רחמים מלפניו בעד אחינו ב"י תושבי נגב רוסיא ביום 11 (23) מאי שנת תרמ"א.

1

מֵאָז יְהוּדָה הָגְלְתָה, בַּגֹּלָה הָלָכָה,
אָבַד נִצְחָהּ, רוּחַ אֹמֶץ מִלִּבָּהּ סָרָה,
נִקְּבָה יוֹם בּוֹ נוֹלָדָה יוֹם מֵרֶחֶם גָּחָה,
הוֹ הֵן כָּל הֶחָפֵץ גָּזַז שְׂעָרָהּ וּבְשָׂרָהּ.

2

בְּכָל אֶרֶץ שֶׁגָּלְתָה בּוּז וּכְלִמָּה נָחָלָה,
כָּל־יָדַיִם לוֹ הֱנִיפֻן תְּנוּפָה עָלֶיהָ,
שָׁם הָה הַמְּזִמָּה וּפֹה לַמּוֹקֵד הָעֳלָה,
וְיִתְרָה גֹּרְשָׁה עַד לֹא נוֹדְעוּ עִקְּבוֹתֶיהָ.

3

וּבְכָל מָקוֹם אֲשֶׁר בַּת־יַעֲקֹב נָעָה בָּאָה,
אֶל גַּפֵּי מְרוֹמֵי הַמִּסְחוֹר יָדָהּ שָׁלָחָה,
עַל כָּל שֹׂנְאֶיהָ וּמְנַדֶּיהָ הִתְנַשָּׂאָה,
עֵת כַּבִּיר יָד לְפֶה שָׂמוּ חָכְמָתָם נִסְרָחָה.

4

בְּכָל אֶרֶץ עֵת פִּיד וָפֶגַע אוֹתָהּ קְרָאוּ,
חִישׁ מַהֵר הַהַצְלָחָה עָלְתָה לָהּ כְּפֹרַחַת,
מְעַט מִזְעָר רֶגַע הֻכְּתָה, בָּנֶיהָ נִגָּעוּ,
אַךְ לֹא כָשַׁל עוֹד כֹּחָהּ לֹא יָרְדָה לַשַּׁחַת.

5

מֵעַל סִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ דִּרְשׁוּ נָא וּקְרָאוּ,
הַבִּיטוּ בֶּן הַמְּדָתָא מַה־זָּמַם עָלֵינוּ,
הוּא בִּקֵּשׁ כַּלּוֹתֵנוּ — וּמְלִיצִים נִמְצָאוּ,
הֲדַסָּה מָרְדְּכַי, בַּמֶּלֶךְ פָּגְעוּ בַּעֲדֵינוּ.

6

בְּכָל עֵת מַחֲמַדֵּינוּ יַחְמְדוּ יִכְסְפוּ כַּסְפֵּנוּ,
וְאוֹתָנוּ שִׁית כָּלָה, לִגְזֹר מֵאֶרֶץ חַיִּים,
[עֲרוּכִים הֵם בַּסְּפָרִים לְכָל מַרְאֵה עֵינֵינוּ]
אַךְ לָנוּ בְּצָרָתָהּ עֶזְרַת מִשָּׁמַיִם,

7

גַּם עַתָּה בְּיָמֵינוּ הוֹי שָׁמַיִם וָאָרֶץ!
שָׁם בֶּעָרִים בַּכְּפָרִים מִידֵי חָם עוּץ וַאֲרָן;

הַמְעַט הָיָה לַיְהוּדִים שַׂר כְּיד פִּיד וָקְרֶץ ?
אֲבָל ! מוֹשִׁיעַ חָדָשׁ קָם ,גִּינְצְבּוּרְג הַבַּארָאן !"

8

בַּארָאן גִּינְצְבּוּרְג , עַל דְּבַר אֱמֶת עָשָׂה הִפְלֵאתָ !
יְשׁוּעָה שַׁתָּ , עֶזְרַת מִצָּר הִמְצֵאתָ לָמוֹ ;
רִשְׁפֵּי אֵשׁ , שַׁלְהֶבֶת שִׂנְאַת חִנָּם כִּבִּיתָ ,
הִרְבֵּיתָ חֲסָדֶיךָ , מִי יִשְׁכַּח אוֹתָמוֹ ?

9

אַתָּה וְרֵעֶיךָ מַה־מְּאֹד עָשׂוּ הֱטִיבוֹתֶם ,
אֲשֶׁר בִּתְחִנָּה קִדַּמְתֶּם פְּנֵי מֶלֶךְ חָסֶד ;
לוּלֵא אַתֶּם — מְתֵי יַעֲקֹב מָתַי הֱקִיצוֹתֶם ?
עַתָּה יַחֵל יִשְׂרָאֵל ! תִּקְוָה לְךָ תִּוָּסֵד .

10

קְחוּ בִרְכָתִי מִתּוֹךְ לִבִּי לָכֶם נִבַּעַת ,
אֹשֶׁר וָעֹשֶׁר מִכֶּם נֶצַח לֹא יָמוּשׁוּ ;
כְּאֶזְרָח רַעֲנָן תִּתְעָרוּ עַל פַּלְגֵי הַדַּעַת ,
וּמִטּוּב פְּרִי מַעַלְלֵיכֶם תֹּאכְלוּ תָּחוּשׁוּ .

אוהב עמו עד בלתי שמים
יקריב לפניכם מנחתו ניב שפתים .

ווילנא ד' סיון תרמ"א.

היהודים ותורתם בין העמים.

כל איש אשר קנאת הדת לא עִוְּרָה את עיניו מֵרְאוֹת נכוחות וקנאת איש מרעהו לא הִשְׁמִינָה את לבבו מהבין קֹשט אמרי אמת , בעיניו יראה ובלבבו יבין כי עַם בני ישראל עַם נפלא הוא אשר הִפְלָה אותו אֵל עושה פלא להיות מלאך פניו לספר כל מַלְאֲכוֹתָיו , והקדישו לכהן צדק ומורה תורה לכל העמים והלשונות אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו , ומלאך הברית הזה מִלא את מַלְאֲכוּת אלהיו באמונה אמן

בחרף נפש, וכהן צדק זה כִהֵן את כהונתו הגדולה באמת ובלבב שלם, שפתיו שָמרו דעת אֵל דֵעות, ותורת חסד הורה לכל בני אדם גם בני איש. אמנם כן, נפלא הוא העם הזה ונפלאים הליכותיו ומַלאכותיו, וכל קוראי קורות הדורות מראש, יתפלאו עליו הפלא ופלא אם אך ישימו אליו לבם בלי קנאת עָם ואֵיבת עולם, ומה יָקרו ומה נֶאמנו אמרי שֶפר ההם אשר תַבַעְנה שפתי המזכיר הגדול לבני עמֵנו על דְבר עַם בני ישראל, הלא כה דבריו: „העם הזה עַם אלהי אברהם, עַם עולם הוא, עם פלאים, עַם אשר מוֹצָאוֹתָיו מקדם מימי דורות עולמים ועוד עודנו בחיים חיתו ובעצם תֻמוֹ כמאז ומקדם, כי זו כחוֹ לאלהיו לקום ולהתעודד כימי השמים על הארץ, וגם בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, עוד לפני שלשת אלפי שנים הִתְעַלָה העם הזה וישב על גַפֵי מרומי התולדה, תולדות בני האדם ולא ירד עוד ממרום שבתו מאז ועד היום הזה, כי על כן כל אדם יֶחזה בו זקנה ובחרות: שֵיבָה עתיקה מאד חופפת על חֱזות פניו, ושלג הזִקנה יַשְלֵג צַלְמוֹ, אך מבעד יִקְהַת פניו גם אור עלומים יופיע ומִכַּת עינו אשר עתקה מזקן מזהַר אֱבִיב הנער יאיר, וכל רואהו יאמין כי תמול הוא ולפני יום נולד בחלד, והנה דעת לנבון נקל כי לוּ שמעו עמים כי המָצֵא יִמָצֵא בְקַצְוֵי ארץ, בקצה השמים, עַם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, עַם אשר יד העת עם כל כלי מַשְחֵתָה עליו לא יצלח, וְשִנֵי הַכִּלָיון על תעצומות עֻזו נִתָצו, עַם אשר מיום היותו לעַם, נְזִיר עמים הוא וַיִנָזֵר מכל עריצות עַמֵי ימי הקדם, מדרכיהם וכל עלילותיהם הנשחתות; הלא אז, אף אם זולת זאת לא הגדיל העם הזה עֲשות טובות גדולות ליתר העמים, שָׂמוּ אליו העמים הנאורים לבם ויכוננו מחשבותיהם לַחֲקר דברי ימיו והעתים אשר עברו עליו, לדעת דרכיו ולהתחקות על שרשי חֻקותיו ומשפט ארחות חייו מאז ועד עתה, כי עַם כזה אשר ראשו מגיע עד ראשית ימי עולם ורגליו עומדות בדור האחרון הזה, עַם אשר עיניו ראו, את עֵת לֶדֶת ראשית גוים וימי הִוָסֵד קדמות הממלכות העתיקות בתבל, גם במוט העמים ההם ובהֵרס הממלכות ההנה עפעפיו חָזיו, עַם כזה גם אם יתבודד שֶבת באפסי ארץ מרחקים ואִיֵי ים רחוקים, הלא גם אז שָמוּ אליו חכמי הגוים את לבם, ויכספו לדעת תולדות ימי חייו וכל העתים אשר נצפנו לו מִשַדֵי מעת היותו ועד עתה כי יקר היא מאד חִזָיוֹן נפלא כזה, אחד הוא ואין שני לו תחת כל השמים—״.

אך לדאבון לבנו לא עשה כן כל גוי וכל חכם לב מחכמי הגוים מימי דורות ראשונים עד ימי דור האחרון הזה, דור נאור וחוקר לכל תכלית, לא שָמוּ לבם אלינו לבוא עד תכונתינו וסגלות יתרון הַכְשֵר דעתנו, לא

שקרו בעין בקרת על דברי ימי עמנו ועל העתים אשר עברו עלינו, לא התחקו על הֲלָך נפשנו וארחות חיי רוחנו ולא שקלו במאזני צדק את מפעלותינו וכל עלילותינו, ועל כן הוציאו עלינו משפטים מְעֻקלים, החפיאו עלינו עונות וחטאים אשר לא נואלנו ולא חטאנו, טפלו עלינו כל דברי בלע ויתנו לחרם יעקב וישראל לחרפות ולדראון עולם. — נִשׂא נא דֵעֵנו לימים ראשונים ונכונן לחקר חכמי היונים והרומאים על אֹדות היהודים, תורתם ואמונתם ודרכי חייהם לכל משפטיהם, ואיך ישתומם לבנו על המון השקרים והכזבים אשר העמיסו עלינו, איך נשתונן כליותנו על התנואות והעלילות, על עונות פלילים וחטאת מרי אשר בדאו מלבם להתגולל ולהתנפל על גוי צדיק שומר אמונים, ולהשליך עליו שקוצים משוממים כבעל גוי חוטא ועם כבד עון מאין כמוהו לרוע בכל רָעֵי גוים. והנה ידענו מאד כי חכמי העמים בדור הכם הזה, יעמדו משתאים ומשתוממים על הדִבּות הרעות וחשקרים והכזבים ההם, ועמל הוא בעיניהם לדעת מה זה היה להחכמים והסופרים ההם כי התהוללו וישתגעו להוציא עתק מפיהם ודברי הוללות ושגעון על היהודים היושבים לבטח אתם? אפס כי בעת אשר הם משתאים ומשתוממים על חכמי הדורות הקדמונים ההם בימי ממלכות האליל, לא יבושו גם הם ופניהם לא יחוָרו להשיא עלינו גם הם עונות חרב וחטאות ופשעים אשר בשקר יסודם ועל גל הבלי ימי הבינים ימי החשך והעריצות שרשיהם יְסֻבָּכו, ולא יעלו על לבם כי במדה אשר הם מודדים לחכמי היונים והרומאים הקדמונים, במדה ההיא יָמדו בניהם אשר יולדו אחריהם בדורות יֻלדו גם להם וישתאו וישתוממו גם עליהם ויעמיקו שאלה: מה זה היה לאבותינו? איך נואלו חכמי לב כמוהם להִתָּעוֹת בתעתועי הבלי שוא ולהדריך לשונם קשתם שקר על עם בני ישראל לבַלעם חנם ולְבַלָעם כשאול היים!

והנה לאסוף אחד לאחד את כל דברי חכמי היונים והרומאים אשר כתבו אודות היהודים ותורתם ואמונתם, יארכו הדברים עד כי יהיו לסֵפר מיוחד ולזרא ומעמסה על הקורא, ורק שמץ דבר מדברי הוות ההם נציגה בזה, וכל בעל נפש יֵעָוֶה משמוע דברי רֶשע כֶסל כאלה, וכל חֲכם לב בעמים ישרוק ויניע עליהם בראשו.

כל יושבי תבל ושוכני ארץ יודעים נאמנה כי ישראל גוי אחד בארץ אשר לא התהלל באלילים ולא התערב בכל הבלי הגוים בימי ממלכות האליל, רק האמין אמונה אֹמֶן באלהי אָמֵן ועל קדושת שמו הֶערה למות נפשו, ובכל עת אשר הכביד אחד ממלכי הגוים הקדמונים את ידו על בני העם הזה לסור מאחרי אלהיהם ולהשתחות לאֵל זר, הסגירו לַהֲרג נפשם וחַיָתם לַמְמִיתים ולא סרו כמלוא השערה מאחרי אלהי אבותיהם ולא

הִטוּ אֲשֻׁרֵיהֶם מִני אֹרְחוֹתָיו, עד כי גם עריצי הגוים הנצמדים לאכזריות חֵמה ועלילות רֶצח, השתוממו מאד על עֱזוז אמונתם באלהיהם ויתנו עֵדיהם כי בדבר הזה אין עֲרוך אֵליהם בכל העמים והלשונות תחת כל השמים. ובכל זאת לא התבוששו חכמי הרומאים וסופריהם ולא כִּסתה כלימה פניהם לטפול על שלומי אמוני ישראל שקר נמרץ מאין כמוהו ולהוציא עליהם דִבה כי עובדי אלילים הם ככל הגוים ואין בפיהם נכונה כי עובדי אֵל אחד הם. הסופר הנודע יופענאל (Juvenal) 1) הֵעֵז פניו לכתוב כדברים האלה: היהודים לא יעבדו אֵ ל א ח ד כאשר יתאמרו בפיהם, רק הם עובדים את ע נ נ י השמים וְעָ בֵ י שחקים, גם את כל אֱלֵי המָרום במרום. החכם והסופר צעלזוס (Celsus) 2) יכתוב גם הוא כי היהודים אינם עובדים אל אחד כי אם את ה ש מ י ם, אך יודה כי רק את ע צ ם ה ש מ י ם ישימו להם לאלהים ולא את צבאם, ושקר ענו בהם סופרים אחרים כי עובדים הם את השמש ואת הירח והכוכבים. גם הסופר פעטראָניוס (Petronius) 3) יגזור אֹמֶר כי היהודים מתפללים ושופכים שיח לפני השמים אלהיהם — 4). מֵאַיִן באה האשמה הטפלה הזאת על היהודים בני אל אחד אשר על יחודו הֹרְגו כל הימים ונחשבו כצאן טבחה, ומאיזה מקור משחת ומעין נרפס שאבו הסופרים ההם את המים המרים והמאררים האלה? לא ידענו אל נכון, גם מעיני חכמי הנוצרים נעלם הדבר הזה. אך יִתָּכֵן כי אזן הסופרים ההם לָקחה שֶׁמֶץ דָבר מהתפלה המפֹארה אשר נשא שלמה המלך בחנֻכת בית המקדש, ובתפלה ההיא בא פעמים אחדות נאֻם ו א ת ת ה ת ש מ ע ה ש מ י ם 5), ומבלי דעת דרכי לשוננו הקדושה, דמו הסופרים ההם כי המלך החכם מכל אדם התפלל אל ה ש מ י ם (דַא מֶאנְעסט דוא עס האָרען, אָ הימּמעל!); ובשמעם עוד גם את ניב שפת חכמינו תופשי התורה המסורה „י ר א ת ש מ י ם“ „ירא ש מ י ם“ „מורא ש מ י ם“ ובשמעם עוד כי היהודים נשבעים ב ש מ י ם כסא כבוד ה׳ ובהתפללם הם נושאים עיניהם אל ה ש מ י ם,

---

1) בספרו .Sat XIV 98,

2) צעלזוס .V 6,

3) בספרו .Catal ס׳ 683.

4) ועפ״ז נבין כונת חז״ל במד״ר בראשית פ״א, ילקוט בראשית רמז ג׳: אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ, היינו אומרים השמים והארץ אלהות הם, כי במשלי דת היונים השמים והארץ אלהות הם, ושמותם **אורַאנוס וְגַאֶא**, כידוע. ובמס׳ חגיגה דף י״ב ע״א הגירסא הייתי אמר שמותיו של הקב״ה שמים וארץ. —

5) מלכים א׳ ח׳, דהי״ב י׳ ג׳.

נתעו בשוא ויאמינו כי היהודים עובדים את השמים ומתפללים ושופכים שיח לפניהם, ובהגיע עוד לאזנם כי הנביאים והמשוררים הקדושים ינאמו נאֻם כי ע נ ן וערפל ו ע ב י שחקים סוככים את הוד אֵל הכבוד וההוד ובעמוד ע נ ן ידבר אל עבדיו הנביאים, הוציאו משפט מְעֻקל כי ה ע ב י ם ו ה ע נ נ י ם הם הם האלהים האדירים בעיני היהודים ואותם הם עובדים. האשמה הכוזבה ההיא היתה עוד הנקלה בעיני חכמי הרומאים ויוסיפו עוד סרה להעיד בנו כי עשינו לנו גם את ה ח מ ו ר לאלהים, כְּהָעַוִּים אשר עשו להם את ת ר ת ק (החמור) לאלוהי תִעתועים, וַיְכַזבו עוד כי את צַלְמוֹ הנבזה הִצַּבְנו בבית מקדשנו ועבדנו לו והתפללנו אליו, הלא כה דברי הסופר המהֻלל טאציטוס (Tacitus) 6): „בצאת ישראל ממצרים לא מצאו מים לשתות עד כי עָיְפָה נפשם ויתעלפו בזלעפות צמא ויפלו באין אונים ארצה, אך משה אשר נִהֲלָם במדבר הגדול והנורא, נשא את עיניו וירא והנה עדר ח מ ו ר י ם פראים רצים אל ס ל ע כבד אשר נאות דשא ושיח השדה סביב לו, וירץ אחריהם לראות מה מגמת פניהם במקום ההוא, ובהגיעו אל הסלע התבונן וַיְנַחֵש על פי הדשא והשיחים אשר סביב לו כי יִמָּצאו שם מוצאי מים מסְתרים, וַיְבַקש וַיְחַפש וימצא אצל צַלְעֵי הסלע מַעיני מים חיים, ומהמים ההם שתו כל העם ותחי רוחם גם החליפו כח לנסוע הלאה למסעיהם, ובגלל התשועה הגדולה ההיא אשר נושעו בני ישראל על ידי החמורים, הקדישו את החמור ויתנו לו כבוד אלהים, ואת צלם דמות תבניתו הציבו בבית מקדשם ויסגדו וישתחוו לו. והנה רבים מחכמי בני עמנו שערו השערות שונות מאין באה האשמה הנתעבה והכוזבה הזאת על היהודים? ומי היה הראשון אשר הוציא אותה על שלומי אמוני ישראל? ולפי ראות עיני קרוב לשמוע כי הראשון אשר הזיד לִטפול עלינו את השקר הנבאש הזה, שמע שמץ דבר אֹדות מֵי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳ ויקדש בם 7), אך האיש אשר השמיע זאת לאזניו, קרא וטעה, כי תחת „שמעו נא הַמֹּרים“ קרא „שמעו נא חֲמֹרים“ והשומע בשמעו כי מ ש ה נהג את היהודים בִּמדבר ויצמאו ל מ י ם, ושמע עוד את שֵׁמע חֲמֹרִים וסלע, אָרַג את הספור הזר והמוזר: כי עדר חֲמֹרִים הֶראו למשה את הסלע אשר נמצאו אצלו מַעיני מַיִם, ובשמעו עוד כי כתיב שם וַיִּקָּדֵש בם, בָּדָה עוד דבר שקר כי החמור נקדש מאז והלאה בעיני היהודים, וכאשר לא חקר השומעַ הראשון ולא דרש אם אמת נכון הדבר אשר שמע מפי הקורא

---

6) בספרו Hist. ספר V. סי׳ 3.

7) במדבר כ׳, י׳.

הנבער מדעת ויחליט את הדבה הכוזבה הלזו לדבר אמת, כן לא חקרו ולא דרשו גם יתר חכמי הרומאים אם אמת בפי הסופר הראשון ההוא ויחלטו גם הם את השקר הזה ממנו להבזות בזה את היהודים שנואי נפשם.

גם יתָּכֵן עוד כי הראשון מחכמי היונים אשר הוציא את הדבה הזאת, שמע את הסִפּור הכתוב בתורה כי „ענה מצא את הַיֵּמִים בַּמִּדְבָּר בִּרְעוֹתוֹ את הַחֲמוֹרִים 8), אך האיש אשר השמיע את הספור הזה לאזניו, שגה ברואה וטעה וקרא את הַמַּיִם תחת הַיֵּמִים, ותחת ברעותו בעי"ן דמה כי כתוב בראותו באלף, גם החליף את שם ענה בשם משה מפני האותיות הדומות מעט בשני השמות האלה, ובכן יצא הספור החדש כי משה מצא את הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר בִּרְאוֹתוֹ את החמורים, ובעקבות הסופר הראשון ההוא, יצאו גם יתר סופרי היונים ואחריהם גם סופרי הרומאים 9) והיודע את עלילות ה מ ס י ת י ם בדורות האלה בהעתיקם מאמרים וספּורים

---

8) בראשית ל"ו, כ"ד.

9) ויתכן עוד כי הסופר הראשון שמע את הספור כי שמשון הכה בלחי החמור חמור חמורתים, ובצמאו למים בקע ה' את המכתש אשר בלחי החמור ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי, והשומע הראשון ההוא שמע וטעה או עשה בזדון ובדה מלבו את הדבה הרעה ההיא אדות החמורים. וידוע הוא כי החמור היה טמא מאד בעיני המצרים ושקץ שקצוהו כשקוץ משומם, יען כי לפי הבלי אמונתם רכב עליו האליל טיפון (בעל צפון) מקור כל הרעות ואבי אבות הטומאה, והחמיר ההוא היה אדום כשערות ראש טיפון האדומות גם הן. ועל מצבות מצרים מחוקה תבנית טיפון באזני ה ח מ ו ר, והאיש אשר רכב על חמור היה נתעב וטמא בעיני המצרים כידוע, ועל כן שנו הזקנים אשר העתיקו את התורה לתלמי מלך מצרים וכתבו תחת ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור (שמות ד', כ'.) וירכיבם על נ ו ש א י ב נ י א ד ם — גם שנו עוד הזקנים וכתבו תחת לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז טו) לא **חָמֶד** אחד מהם נשאתי (מגילה ט'.) שלא יאמרו המצרים שהחמור היה חשוב מאד בעיני משה והתפאר שלא נשא מהם גם הדבר החשוב הזה. גם בגלל המלך תלמי אשר לא האמין בהבלי אמונת מצרים (כי היה יְוָנִי) שנו ויכתבו חמד תחת חמור, ויבואר זה ע"פ הכתוב בפי' דברי הימים המיוחס לרש"י ז"ל (א מ"א) וז"ל: **חמרן** (בריש) ובחומש (בראשית ל"ו כ"ו) **חֶמְדָּן** (בדל"ת) כו', כן דרך ה ח מ ו ר בתחלה **חמוד** ולבסוף מכוער, והסוס מתחלה **מכוער** ולבסוף **יפה** (**וחמוד**) עכ"ל, והזקנים חששו פן יאמר תלמי שמשה לא לקח מהם **חמור** בעת שהוא **מכוער** אך בעת שהוא **חמוד** נשא מהם, או יאמר **חמור** הוא דלא לקח אך סוס בעת שהיא **יפה וחמוד** לקח מהם, על כן כתבו לו לא **חמד** אחד מהם נשאתי, ובזה נכלל גם ה ח מ ו ר בעת שהוא חמוד גם ה ס ו ס ה נ ח מ ד ואף כל דבר נחמד שבעולם.

הדרושים לחפצם, לא יתפלא אם עשו כן סופרי היונים והרומאים בדורות הראשונים — גם הסופר פלוטַארך (Plotarch) 10) יספר כדבר ברור כי היהודים עובדים את החמור, יען כי פעם אחת בהיותם במדבר ואזלו המים מכליהם הורה אותם ה ח מ ו ר את המקום אשר נמצאו שם מעינות מים — והסופר דיאָדאָר הסיציליאני 11) יסַפר עוד דבר זר ומבהיל כזה על היהודים כדברים האלה: „בעת אשר לכד אנטיוכוס עפיפאנוס את ירושלים, הואיל הלוך אל בית מקדש היהודים אשר בעיר ההיא ואשר לא יבוא בו כל איש מלבד הכהן (הגדול) בעת עבודת האלהים, וימצא שם מצבה גדולה מחֻטבה תבנית אדם בעל זקן ארוך רוכב על גבי ח מ ו ר ומגלת ספר בידו, ולפי דעו יאמר עוד (דיָאדאָר) הוא צלם דמות משה הרוכב על ה ח מ ו ר הקדוש בעיני היהודים, והספר אשר בידו הוא ספר ה ת ו ר ה אשר נתן לבני ישראל“. והסופר הנבל אפיאן אשר התמכר לחרף מערכות אלהים חיים, יחליט גם הוא לדבר אמת כי־אנטיוכוס עפיפאנוס בפרשו ידו על כל מחמדי בית מקדשנו, מצא שם גם ראש ח מ ו ר אשר נוצק מזהב טהור ומֻעלף אבני שֹהַם, כי לפי עדות צורר היהודים ההוא עבדו היהודים צלם דמות חמור בבית מקדשם 12). ועל פי הסופר הבליעל הזה פשטה הדבה הנתעבה והנאלחה הזאת בין היונים ואחרי כן גם בין הרומאים. וגם הסופר פלארוס (Florus) 13) קבל את דבר שקר הזה כדבר אמת ויכתוב גם הוא כי היהודים העמידו צלם חמור בבית מקדשם ויעבדוהו, ופומפיוס שר צבא רומה בלכדו את בית המקדש מצא שם ראש חמור כאשר מצא לפנים אנטיוכוס עפיפאנוס.

גם על דבר אשר לא יאכלו היהודים את בשר החזיר המשֻקץ והמתעב בעיניהם, מצאו סופרי הגוים הקדמונים תואנה להשליך על היהודים שקוצים ולהוציא עליהם דבה כי קדוש החזיר בעיניהם ובגלל קדושתו לא יאכלו אותו. גם הסופר הנודע פלוטארך האמין בשקר נמרץ הזה וכתב כי היהודים מקדישים את החזיר, יען כי על פיהו למד האדם לעבוד את האדמה, כי כאשר התבונן איך יחפור החזיר בכפל רסנו את האדמה, עלתה על לבו מחשבה לעשות כלי מחרשה לחרוש את האדמה ולשדד עמקיה, ובגלל הטובה הגדולה הזאת אשר הגיע אל האדם על פי החזיר, יכבדוהו היהודים ויקדישוהו ולא יאכלו את בשרו וכל אוכליו יאשמו.

---

10) בספרו Simpos ספר IV.

11) בספרו Bibl Hist. ספר שני.

12) יוסיפוס בספרו נגד אפיאן, ספר ב׳, סי׳ ח׳.

13) ספר ג׳, סי׳ ה׳.

סופרי הרומאים לא אמרו עוד הון לכל עלילות רשע כֶסֶל אשר העלילו על היהודים, ויוסיפו עוד סרה לענות בהם כי עֹובדים הם את אליל באקכוס (Bacchus) אליל היין וכל עבודות אלהיהם הן רק לאליל הזה. והסופר פלוטארך התמכר להחזיק בהדבה הנתעבה הזאת בשתי ידים, גם התאמץ להוכיח על ידי החגים אשר יחגו היהודים שלש פעמים בשנה, ומה גם על פי חג הסכות, כי אמת נכון הדבר. כל קוראי דבריו ישתוממו על סופר מהיר והכם לבב כמוהו איזה רוח שגעון עברה עליו להשתגע ככה ולהתהולל בתעלולים נפתולים כאלה! אין זאת כי אם שנאת הדת מְעֻוֶּרֶת גם עיני פקחים, וקנאת עָם מְסַלֶּפֶת גם דעת אנשי מדע. ולהראות זאת לעיני הקוראים אשר נעלמו מהם דברי הסופר ההוא, נבליגה מעט על גֹעַל נפשנו, ונציגה בזה דבר אחד מדבריו העקשים והמבלעים, הלא הוא: כהני היהודים יכונו בשם לְוִיִם על שֵׁם ל י ז י א ס (Lysios) או על שם אֵיְאָס (Eûios) שני השמות אשר יכונה בהם באַקכוס!" השמעת קורא יקר! דברי שגעון כאלה מימיך? האם אין רוח עועים בקרב האיש הזה? או רוח באקכוס דובר מתוך גרונו? ובכל זאת מצאו הדברים העקשים והפתלתולים האלה מסלות בלבות הרומאים ויתר העמים הקדמונים ויאמינו בהם כבדברים הנעלים מכל שׁפק!

עוד דבר אחד נציג הבזה לעיני הקוראים להוכיח על ידו איך זדו סופרי הגוים בימי ממלכות האלילים לחפאות עלינו שקרים וכזבים משוממים לעיני השמש ובוש לא בושו והכלם לא ידעו. כל יודעי דרכי היהודים והליכות חייהם יודעים נאמנה גם עיניהם רואות כי הם קוראים לשבת עֹנג, ילבשו מהלצות, מקדשים על כוס יין, אוכלים דגים ובשר ועושים אותו יום משתה ושׂשון, וגם העני אשר בששת ימי המעשה יאכל רק לחם עֹני ופת חרבה, יאכל ביום השבת מאכלי בשר ולחם תאוה, כי העשירים פָתֹחַ יפתחו את ידיהם לענייהם למען יתענגו גם הם ביום השבת ויקראו לו ענג, והנה אף כי מודעת זאת בכל הארץ, בכל זאת החליטו כמעט כל סופרי היונים והרומאים כי יום השבת יום צום הוא ליהודים ומגדולם ועד קטנם יענו בו את נפשותיהם מערב עד ערב, וכה גברה האמונה בדבר שוא ושקר הזה עד כי גם הקיסר הנאור אויגוסטוס אשר ידע מאד את היהודים, האמין בזה לתומו, ובאחד ממכתביו אל טיבעריוס כתב כדברים האלה: אין אחד משלומי אמוני היהודים צָם ומענה נפשו ביום השבת כאשר צמתי אני והתעניתי ביום הזה" 14). ספרי הימים ההם לא ידעו גם הוראת שֵׁם שבת ויתנו לו הוראה זרה אשר כל

14) סועטאן בספרו על חיי הקיסרים (Vit Aug. C. 76).

השומע יצחק להם : פלוטארך אשר שנאתו ליהודים הוליכת אותו שולל לטפול עליהם שקר כי עובדים הם את האליל באקכוס, אמור יאמר כי יום השבת נקרא על שם האליל ההוא, כי במקומות רבים נקראים עובדי באקכוס בשם שַׁבִים (שׁ א ב ע ר) עד היום הזה, ובמסתרי עבודות האליל ההוא נמצא פעמים רבות כי עובדיו יקראו לו בשם שַׁבַּזו (Sabazu) וסופרים אחרים יגזרו אמר כי הוראת שֵׁם ש ב ת היא ה מ ו ל ה ו ק ו ל ר ע ש ג ד ו ל (סאביזוס Sabizus), כי עבודת באקכוס אליל היין והשכרון היתה בקול ש א ו ן ו ה מ ו ל ה ו ר ע ש אדיר וחזק, ולפי דעת פלוטארך יעשו היהודים גם את השבת לכבוד באקכוס כאשר יעשו כל חגיהם לכבודו. והסופר אפיון נתן הוראה אחרת לשֵׁם ש ב ת, ויאמר כי מוצאו הוא מלשון מצרית משם סאבאזוס אשר לפי דבריו הוראתו צ ר ע ת כי צורר היהודים הָמָן המצרי הרע הזה וכל חבריו בדעותיו הנשחתות, הוציאו דבתם על היהודים כי צ ר ע ת מ מ א ר ת דבקה גם בהתגוררם בארץ מצרים, ועל כן גרשו אותם המצרים מארצם מיראתם פן תדבק צרעתם גם בהם. הסופר יופענאל בספר התוליו 15) יהתל ביהודים השובתים ביום השבת מכל מלאכת עבודה, ולשונו תצמיד מרמה באמרו כי משה היה איש עצל כל ימי השבוע ויותר עוד יום א ח ד בכל שבוע אשר בו שָׁבַת מכל מלאכה וישב תחתיו מבלי עשׂות מאומה, ואת עצלותו הוריש גם לבני עמו הנִרפים ושונאים כל מלאכה וַיְצַוֵּם לשמור את השבת ולשבת בחִבֻּק ידים יום תמים בכל שבוע 16). גם הסופר סעניקא שחק על ש ב ת ו ת י נ ו וישיא עלינו עון עצלות כי מבלים אנחנו חלק השביעי מימי חיינו בעצלתים ורפיון ידים מאהבתנו את הבטלה ושנאתנו את המלאכה. והסופר טאציטוס יאמר כי יום השבת יום זכרון הוא ליהודים זכרון הישועה הגדולה אשר נעשתה להם על ידי עֵדר ה מ ו ר י ם. כי בלכתם במדבר לא מצאו מים לשתות ששה ימים רצופים עד כי דבקה לשונם אל חִכָּם בצמא ונפשם התעלפה בזלעפות מות, אך ביום ה ש ב י ע י נגלה למשה על ידי עדר ה מ ו ר י ם מוצאי מים רבים וַיֵּשְׁתְּ העם ותחי נפשם, ובבואם לערי מושב ולא היו צפוים עוד לאסון נורא למות ברעב ובצמא, ישבתו את יום ה ש ב י ע י מכל מלאכה

Sat XIV. 108 (15

16) וחז"ל אשר ידעו כי הגוים ההם שחקו על היהודים בגלל אשר הם שובתים ביום השבת דרשו על פסוק ראוה צרים ש ח ק ו על מ ש ב ת י ה (איכה א', ז') שחקו על ש ב ת ו ת י ה (מדרש איכה) ובהעתקת התנ"ך ללשון רומית הנודעת בשם וואלגאטא נמצא הדרש הזה בדרך הפשט הפשוט.

גם יצומו כל היום, לא יאכלו לחם ולא ישתו מים, זֵכר לימי צרה ומצוקה ההם אשר היו רעבים וצמאים במדבר הגדול והנורא. והנה זולת הסופרים ההם יעידו ויגידו עוד סופרים גדולים ונודעים, כמו סטראבא, פעטראָניוס, רוטיליוס, נומאטיאנוס ויוסטיניוס כי יום השבת יום צום הוא ליהודים אשר יענו בו את נפשותיהם מערב עד ערב. ומי לא יראה ויבן כי המשוגה הגדולה הזאת באה להם מחֹסר ידיעתם בספרי התורה והנביאים, ובשמעם שמץ דבר אֹדות צום הכפורים הנקרא שבת שבתון, האמינו כי בכל שבת משבתות השנה יצומו היהודים ויענו את נפשותיהם מערב עד ערב.

עמוקה משאול רִשְׁעָה ורחָבה משערי אבדון, וְהָמָן־אַפְּיוֹן המִצרי לא אמר עוד הוֹן לכל הדבות הארורות אשר הוציא על היהודים עם עברתו ועל תורתם ודתם, ויפתח את אוצר רשעתו ויוציא משם חֱיץ רעל ויזר עליהם לפלח כליותם ולבם, ובזה כלה כל חציו בהם. כי הוא השִׂיא על עם אלהי אברהם, גוי צדיק שומר אמונים, חטא משפט מות ועון חרב ויתנם לפני זובחי אדם ואוכלים בשרו ודמו מטעם דתם ותורתם. הלא כה דבריו המרים והמאררים: בעת אשר בא המלך אנטיוכוס אל מקדש היהודים, מצא שם מטה מוצעת ובתוכה איש מוזר אשר לא ידע (המלך) מאיזה עם הוא, ולפני המטה ההיא היה שולחן ערוך ועליו כל מאכל תאוה, מטעמים ומעדנים וממתקים, וישתומם המלך על המראה ההוא ויעמוד משתאה ומחריש לדעת פשר דבר. והנה עד מהרה התנפל האיש ההוא מהמטה ארצה ויחזק ברגליו ויבך ויתחנן לו להציל ממות נפשו. והמלך התאמץ להשביח את שאון רגשות האיש ההוא וישאלהו מי הוא? מה לו שם? ומי ערך לפניו את השולחן המלא דשן? ויאנח האיש בשברון מתנים, ויבך תמרורים, ויספר לו את האסון הנורא אשר קרהו, ויאמר כי איש יְוָני הוא, ובעברו בארץ יהודה למצוא בה חַית ידו, השתערו עליו פתאום אנשים זרים ויתפשוהו בחזקת היד ויביאוהו אל מקדש היהודים ויסגירוהו על מסגר והדלת נעלו אחריו, ומאז והלאה הוא יושב בדד ולא יראה פני אדם עוד זולת האיש אשר יביא לו יום יום מטעמים ומעדנים. בתחלה עָלַץ לבו בראותו כי הוא יושב בהיכל מפאר ואוכל לחם אבירים ונחת שולחנו מלא דשן. אך אחרי כן עלו מחשבות על לבו כי רשת הכינו היהודים לפעמיו ויצפנו לנפשו, ויתעצב מאד אל לבו עד כי נבוכו עשתונותיו ויהי כאיש נדהם ושולל, ולאחרונה בִּשְׁאֵלוֹ את פי אחד ממשרתי ההיכל למה זה הובא אל המקום ההוא ומה מגמת פני היהודים בזה, גלה לו המשרת סוד כמוס מורה מאד: כי היהודים צודים מדי שנה בשנה את נפש איש יוני ומלעיטים אותו מעדנים ומשמנים שנה תמימה עד

כי יָפוּש כעגל מרבק, ואז יסחבוהו אל אחד היערים וישחטוהו ויקריבו את בשרו קרבן לאלהיהם, גם יטעמו מעט מהמעיים, וישבעו אז שבועה נוראה לצרור את היונים ולשנוא אותם תכלית שנאה כל הימים, ולאחרונה יקחו את הנותר מבשר האיש הנרצח ההוא וישליכו אל אחת הפחתים. ככה יעשו היהודים מדי שנה בשנה, „וגם אנכי" הוסיף היוני לספר, גם אנכי הולך למות בידי היהודים, ורק ימים מעטים מָנו לי עוד לָאור באור החיים ולתקופת הימים יזבחו גם אותי להקריב את בשרי קרבן לאלהיהם. ויתחנן אל המלך (אנטיוכוס) גם הִשְׁבֵּעַ הִשביע אותו בשם אלהי היונים להצילו מידי היהודים הצמאים לדמו 1).

הן אלה קצות דברי השקר ומשאות שוא ועלילות רשע אשר טפלו חכמי היונים ויותר עוד חכמי הרומאים וסופריהם על היהודים ועל תורתם ודתם, וכל הקורא את דבריהם יתחמץ לבבו ועשתונותיו ישתונן לדעת מה זה היה לחכמים וסופרים כמוהם כי נואלו כעוללים לא ראו אור הדעת ויתהוללו בדברי הוללות וסכלות כאלה! הן אמת כי עד ימי אלכסנדר המוקדני לא ידעו היונים רק ידיעות מעטות ודלות ושדופות רוח מתולדות היהודים, ומה גם מהליכות תורתם ואמונתם, ועל כן לא יִפָּלֵא בעינינו כי סופרי היונים אשר היו לפני המלך הנאור ההוא דברו כזבים על היהודים אשר לא ידעום ועל ספרי תורתם ודתם אשר לא קראו וגם בעיניהם לא ראו, ורק על הסופרים היונים אשר היו אחרי אלכסנדר נשתומם איך השתוללו חכמי לב כמוהם להוציא עתק מפיהם ולהחפיא על היהודים ועל תורתם כזבים מבהילים ולעולל עליהם עלילות רשע כסל? הלא מעת אשר בא אלכסנדר המוקדני בשערי ירושלים ויבקר בהיכל ה' המתגוסס בהדרת קדש, נודעו היהודים והליכות חייהם ונגלה כבוד תורתם לעיני חכמי היונים. כי המלך העזוז והנאור הזה דאה כנשר ויפרוש כנפי עָזו אחרי לכדו את עַזָה לעלות בירושלים להבקיענה ולהשאות אותה גלים נצים, אך בהופיע הכהן הגדול נכח פניו בהדרת קדשו, נושא אפוד וחשן המשפט וציץ נזר הקדש על מצחו, היתה רוח אחרת אתו, וביראת הרוממות השתחוה אפים ארצה לפני שם ה' אלהי ישראל לעיני כל המלכים והשרים אשר ברגליו, וכרגע נהפך מאויב ומתנקם לאוהב נאמן ליהודים וַיְגַל להם עתרת שלום, ובתרועת ששון בא בשערי ירושלים לשם ה' 2). ובבואו במקדש ה' ולא ראה שם כל סמל ותמונה, והכהן

Cont Apion II 8 (1

2) ע' קדמוניות היהודים לבן מתתיהו (ספר י"א פרק ח') מגלת תענית (פרק ט') יומא (ס"ם ע"א), ירושלמי שקלים, ויק"ר סוף פ' ח', ושם פרשה י"ג אמרו הז"ל מלכות יון מקלסת

הגדול הורהו כי אלהים אמת אשר היהודים עובדים אותו, אל מסתתר הוא בחביון הפליאה ואין לו כל צֵל דמות ותמונת כֹּל, התפלא המלך החכם והנאור ההוא הפלא ופלא על היהודים גוי אחד בארץ אשר למגדולם ועד קטנם יודעים את סוד ה׳ והודו באופן נעלה מאד כזה, וַיְמַלֵּא פיו תהלת התורה אשר תורה ותְלַמֵּד לכל העם רָז זה אשר רק יחידי בני עֲלִיָּה מהפילוסופים המהֻללים השיגו אותו אחרי עֲמַל שָׁנים רבות אין חקר. ובמעמד ההוא היו שרים רבים מגדולי שרי היונים, חכמים ונבונים רבים אנשי השם אשר על פי אביר הפילוסופים אריסטו נלוו אל אלכסנדר ההולך למרחבי תבל לרַד לפניו כל הגוים והממלכות וַיְמַלֵּא את ידיהם לחקור מחקרי ארץ ולהפש ולדרוש ולהתחקות על שרשי חכמת הטבע, והם סִפרו כל צעדי המלך המרומם הזה וישאפו כל הנה היוצא מפיהו והודיעו לכל חכמי בני עמם. סוף דבר כי מעת ההיא והלאה נודעו לחכמי יון הליכות היהודים ומשפטי תורתם ואמונתם. ויתר הרבה עוד נודעה אחרי כן יפעת תורתנו הקדושה על פי העתקתה ללשון יונית בימי תלמי המלך (פטאלאמעאוס פילַאדעלפוס) אשר העתיקו זקני חכמי היהודים במועצות ודעת, ורבים מחכמי בני עמנו אשר עשו להם שם עולם בפילוסופיא היונית, כתבו אז ספרים יקרים בלשון יונית להודיע לכל חכם לבב בעמים את הוד הֲדַר תורתנו ולבאר באר היטב את משליה ואת טעמי מצותיה ועמקי סודותיה ברוח הפילוסופיא אשר התהלכה אז בקרב מהנה חכמי יון (כאשר נוכיח זאת במרוצת דברינו). ואם על חכמי היונים וסופריהם נתפלא איכה הֶעוו דרכם לעות משפטי היהודים ולהבאיש ריחם בעיני כל העמים, ומה גם לטפול דברי בלע על תורתם התמימה, הנה נתפלא יתר הרבה עוד על חכמי הרומאים וגדולי סופריהם איך העמיקו שחתו עוד יותר מהם לשפוך בוז על נדיבי עַם אלהי אברהם, להעטות עליהם בושה, להבאישם בעיני עמי הארצות ולהפאות גם על תורתם שקרים וכזבים! הלא הרומאים נודעים לאנשים מצֻינים במדה טובה הזאת כי לא קנאו קנאת דתם, לא רדפו באף את בעלי דתות אחרות בגלל אשר דתיהם שונות מדתם, ונהפוך הוא כי עוד האירו פניהם אל דתי עמים אחרים וְקִבְּלוּ וְקִיְּמוּ עליהם מנהגים רבים ועבודות שונות מכל דתי עמי הקדם, ומה זה הרי אף הגדול הזה רק על דת היהודים לבדה? מדוע רדפו באף ובחֵמה שפוכה רק את היהודים בתגרת יד קנאת הדת? ומה ראו על ככה לבדאות עוד כזבים מבהילים ושקרים משוממים על תורת

להקב״ה, אלכסנדרוס מוקדון כד הוי חמי לשמעון הצדיק (הכהן הגדול)* אמר ברוך ה׳ אלהיו של שמעון הצדיק. וכן יסופר גם ביוסיפון לעברים כי בהיות אלכסנדר בבית המקדש שמח מאד ויברך את אלהי ישראל, אלהי הבית הקדוש.

היהודים ? הבאמת נעלם מהם ולא ידעו עד מה מתורתנו הטהורה והנאורה ? היתכן כי לא נודעו להם היהודים כאשר לא נודעו להיונים בטרם פשטה מלכות אלכסנדר עד קצוי ארץ אשר על כן לא מצאו אזן להם ללמוד ולהבין ולהשכיל דברי ימיהם והליכות תורתם ומשפטי אמונתם מבלי הטות אזנם לדברי הבלים וכזבים אשר רק פתאים וחסרי לב יאמינו בהם ! הלא היהודים נודעו להרומאים עוד בימי החשמונאים, זקני רומה באו אתם במסורת ברית השלום והידידות, ויָמים רבים לפני התגלע הריב בין הורקנוס ואריסטובל, ופומפיוס הביא בעושק וגזל את היהודים בעל הרומאים; נאחזו כבר היהודים ברומי ויסחרו בה וגם התערבו במשפטי הממשלה ויקחו חלק כחלק בכל חקי המדינה הדרושים לטובת הכלל, וכל מעשיהם והליכותיהם היו גלוים וידועים לכל הרומאים וידעו אותם ידיעה נכונה כאשר ידעו איש את רעהו מבני עמם. קהלת היהודים היתה גדולה ונכבדה מאד בעיר רומה ימים רבים לפני גלות יהודה מעל אדמתו, ועוד לפני הלל הזקן היתה הקהלה ההיא לשם ולתהלה ו ת ו ד ו ס איש רומי היה לה לראש ולקצין. אחרי מות הורדוס ומלאכי היהודים מראשי העם היושבים בירושלים באו לעיר רומה להגיש עצומותיהם לפני הקיסר אויגוסטוס על אורכילעאוס בן הורדוס אשר הרבה הָרֵעַ, ויותר מ ש מ נ ת א ל פ י ם איש מעדת היהודים היושבים ברומי עמדו לימינם להוציא כאור צדקתם. 1) הנה כי כן הלא ידעו הרומאים את היהודים לְמַדַי, ומה גם חכמיהם וסופריהם אשר התחקו על שרשי דברי הימים לכל העמים ומשפטי דתם וחקות אמונתם. ולא מחֹסר דעת וקֹצר יד בדברי ימי היהודים וארחות תורתם טפלו עליהם כזבים וכל דברי בלע, כי אם סבה אחרת המריצתם לעשות כדבר הזה, ועל כן נחפשה ונחקרה לדעת את הסבה ההיא ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לשנות את טעמם ולהתעולל מדי דברם ביהודים ובתורתם. והנה אחרי דרוש וחקור בתולדות ימי קדם ההם מצאנו ראינו כי שתי סבות בדבר: האחת יסודתה ב ק נ א ת ה ד ת, והשנית ב ה ל י כ ו ת ה מ ד י נ ה (פאליטיק), ונבאר זאת באר היטיב לעיני הקורא המשכיל.

א) ק נ א ת ה ד ת. כל יודעי העתים אשר עברו על הרומאים בדורות קדומים ההם, יודעים כי אחרי מפלת ממשלת העם (רעפובליק) בארצות הרומאים ועל מעי מפלתה התנשאה ממשלת הקיסרים, נפלה גם הדת המתהללת באלילים עשר מעלות אחרנית וכל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה. הפילוסופים, המליצים והמשוררים אשר התנוססו בימי הקיסרים

1) קדמוניות היהודים ספר ב׳, פרק ו׳.

ההם על אדמת הרומאים, היו הראשונים אשר התבוננו כי כל אלהי העמים אלילים ודתיהם אפס ואין, וירימו במרום קולם על ההבלים ההם ועל המחזיקים בהם, עד כי מעט מעט נפקחו גם עיני אנשים רבים מֵמרום עם הארץ לראות נכוחות ונוכחו לדעת כי שקר נחלו והנהילו אבותיהם, הבל ואין בהם מוֹעיל. אך יד מי היתה בזה, ואיזה רוח עברה אז על החכמים והסופרים ההם וַתְּטַהֵר את ערפלי העלטה אשר הליטו אותם עד הימים ההם? יד תורת היהודים עשתה זאת, ורוח קדשה הפליאה עלילה להסיר התבלול מעיני עורים הנצמדים לאלילים ודבקים בעבודות זרות ותועבוֹת משוממות. ואחרי אשר ראו החכמים ההם את אור תורתנו ותאורנה עיניהם, התאזרו עז להשפיל את דת האלילית, הדת הכוזבה והשובבה אשר ידיה דמים מלאו, להשליך עליה שקוצים ולהבזותה בעיני המון העם. ועל כהניה הכבידו עבטיט וקיקלון כדי תַּבְלִיתָם ותרמיתם עד כי פתגם החכם האביר קַאטאָ היה לְמִלה בפי כל משכילי הרומאים אֹדות כהני אליל ההם, הלא הוא: „כי יִפָּגשו שני כהני אליל, אינם יכולים להביט איש בפני רעהו מבלי מלאות שְׂחוק פיהם“. ודעת לנבון נקל כי הכהנים ההם המתהללים באלילים. התגעשו ושערו שער ויעוררו מלחמת עברה וזעם על החכמים ההם השולחים יד לחלל גאון צבי תפארתם ולסתום את מקור כבוד עשרם וחֹסן ישועתם, ויתחרו בכל מאמצי כחם לתת עז ותעצומות לדת האלילית יתר הרבה עוד מבראשונה. ובידעם כי בעיני בני העם ההולכים בחשך, נכבדה ביתר שאת הדת ההיא אשר מספר אליליה רב ועצום מאד ועבודותיה רבות וכבירות מיתר הדתות, העריטו לִסְפּות אלילי עמים אחרים על אלילי הרומאים ולסַפח עבודות רבות ושונות מְדָתֵי כל עמי הקדם אל נחלת דתם. 1) ומשגה ביד חכמי דורנו המחליטים כי יד סבלנות הדת היתה בזה. לא כן הדבר ונהפוך הוא כי רק קנאת הדת עשתה זאת. אפס כי כאשר ראו הכהנים ההם כי כל יגיעם לריק ועמלם נשאר מָעַל, שפכו כל חמתם ונקמתם על היהודים אשר רוח תורתם האירה עיני החכמים והֵעירו לבות נבונים לְהַשאות את דת האלילית משרשיה, ויכו אותם בלשון אפעה לפני קיסרי רומה ויסיתום לבַלעם ולהשבית מאנוש זכרם, ומהם תוצאות לכל הרעות והתלאות הנוראות אשר מצאו אז את היהודים

---

1) וכן אמר מלך אשור כי מצאה ידו ללכוד כל ממלכות הארץ המתהללים באלילים אף כי מספר אליליהם רב ועצום הוא מפסילי ירושלים ושומרון (ישעיה י׳, י׳) ובפי רבשקה שם המלך הזה לאמר אל היהודים אשר על החומה כי תלכד ירושלים בידו בגלל אשר הסיר חזקיה את כל בתי עבודת אלילים ומזבחותיהם ובמותיהם והכביד אכפו על כל יהודה להשתחוות רק לפני מזבח אחד (ישעיה לו—ז— וכפירש״י שם.)

להעבירם על־דתם ולהפריעם מתורתם, כאשר נוכיח זאת במרוצת הדברים. לא טובים מכהני און ההם היו גם חכמי הרומאים וסופריהם בימי הקיסרים העריצים בימים ההם, כי גם הם חגרו בעז מתניהם להשכיח את תורת היהודים ולהבזותה בעיני העמים בכלל ובעיני הרומאים בפרט, וכל אשר יָספו לדעת את חין ערך תורתנו ורוממות הודה ויפעת אֲמִתָּה על טהרת הקדש, כן הוסיפו לשפוך עליה בוז להבזותה ולהבאישה בעיני הרומאים, וכל השקרים המשוממים והכזבים הנתעבים, כל דברי בלע ותרמית אשר ההפיאו עליה הסופרים הראשונים מחסרון דעת ומזדון לב, טפלו עליה גם הם כיד הקנאה הקשה כשאול המתרוצצת בקרבם בכל תקף. כי בימים ההם התנערו הרומאים מֵעָפָר סכלותם ויתעוררו מתרדמת ההבלים אשר הפילה עליהם דת האלילית, ורבים מבני מרום העם התבוננו בינה כי שקר הנחילום אבותיהם, אלהיהם אלילים הם, יַלְדֵי תעתועים ומהם תוצאות כל עון ופשע וחטאה, ועובדיהם יאשמו ואחריתם עדי אובד, ובתוכם השתומם לבם איך נוֹאֲלוּ רבבות עָם והשתגעו להאמין בדת שובבה כדת האלילית אשר הגידה ולא כחדה כי ראש כל אלהי העמים ואביהם (יופיטער) היה כבד עון, רודף זמה, עושה תועבות ואין קץ לכל חטאיו אשר כל אחד מהם חֵטא משפט מות הוא. גם בניו היו זרע מרעים בנים משחיתים, ובנותיו בנות שובבות מפזרות דרכיהן לכל עובר — ובכל זאת הקדישו אותם עובדיהם ויבנו להם היכלות ומזבחות כגלים על תלמי שדי ויקריבו להם כעם קרבנם. אף על זאת פקחו רבים מהרומאים עיניהם, כי כל הנצמדים להדת המתהוללת באלילים, התמכרו לכל תֶּבֶל וזמה ולכל תעלולים ונאפופים ועלילות רֶשַׁע, ויהיו מְלֵאֵי כל עַוְלָה, מְלֵאֵי קנאה, רֶצַח, מריבה, מרמה, זדון, מתלחשים, מְלָשְׁנִים, נאָצִים, גֵאִים, חורשי רעות, כסילים, בוגדים, אכזרים, נטְרֵי איבה וחסרי חמלה *). סוף דבר כי רבים מבני מְרום עם הרומאים, גם רבים מבני ההמון שִׁקצו ויתעבו את דת האלילית ונכספה גם כלתה נפשם לבוא במָסורת תורת חיים, תורת אמת וחסד אשר דרכיה דרכי אור וכל נתיבותיה נתיבות אַל־מָוֶת, ותורה כזאת הלא היא—תורת היהודים אשר שמעו את שמעה ואשר הואילו ללמוד דרכיה מפי היהודים המשכילים תופשיה וידעיה, וכרגע נפקחו

*) אגרת אל הרומים א" כ"ט—ל"ב, וכל רואה את הדברים האלה אשר כתב ראש שליחי הנוצרים על הגוים הקדמונים אשר התהללו באלילים, לא יפלא עוד בעיניו אם חכמי התלמוד אשר היו בימים ההם הבדילו את הפראים הרעים והחטאים ההם לרעה— ומה גם כי עובדי האלילים ההם גזרו תמיד על ישראל גזרות קשות להשמידם ולכלותם—.

עיניהם ויראו אור חדש, יפעת עולם, חיי בשׂרים וחיי נְשָׁמות, ולמאות ולאלפים החזיקו בִּכְנַף דת משה וישראל, גם שרים רבים היושבים ראשונה במלכות קיסר רומא הראשונים, הביטו אליה וְנָהָרו, החזיקו בְּמָעֻזָּה ובכל נפשם דָבקו בה, וגם נשים חכמות בנות נדיבים ורוזנים באו לחסות תחת כנפיה וללכת לאורה. ורבים וכן שלמים מאצילי הרומאים ואפרותיהם אשר לא באו בברית אברהם, הִתְיַהֲדוּ בכל יתר הליכות דת היהדות, ולעיני השמש נתנו יְקָר וכבוד, פאר ותהִלה לתורת היהודים וישלחו תרומותיהם ונדבות ידיהם אל מקדש אלהי ישראל אשר בירושלים עיר הקדש. וגם הקיסר העָזוז והנאור אויגוסטוס ורעיתו הקיסרית שלחו מתנות והובילו שי אל בית קדשנו. ומיום ליום רבו ועצמו הגֵרים אשר נספחו אל בית יעקב, והגרים ההם עלו מעריהם שלש פעמים בשנה לֵרָאות ולהשתחוות לה' אלהי ישראל בהר הקדש בירושלים *). וכל אלה העירו שנאת חמס בלב חכמי הרומאים וסופריהם על היהודים ועל תורתם, כי הם חשבו אז מחשבה גדולה לתת תורה חדשה להרומאים, תורה פילוסופית אשר תִבְנֶה ותתכונן על מַפֶּלֶת דת האלילית, ובראותם כי לריק היה יגיעם ועמלם נשאר מעל, תורתם לא מצאה מסלות ללבות הרומאים, כי אין בה כח להאיר להם הדרך העולה בית אֵל, ואין אונים היא להנהיל אוהביה חיי הזמן וחיי הנצח, ועל כן פנו אליה עֹרֶף, הזילוה, וישליכוה אחרי גום, ותחתיה בחרו להם את תורת היהודים ויסלסלוה וירוממוה, חרה להם עד להשחית, וזאת היא הנסבה אשר הסבה להחכמים והסופרים הרומאים להתגולל ולהתנפל על תורתנו הקדושה, והשנאה המקלקלת את השורה, והקנאה המְעַוֶּרֶת גם עיני פקחים, שׂמו בפיהם דברי בלע ושקר ותרמית, ויכתבו מרורות על התורה התמימה ועל היהודים המחזיקים בה. אך גם הכהנים אשר שלטו אז על רוחות הרומאים שלטת בלי־מְצָרים, וגם החכמים והסופרים האדירים אשר לבות אצילי רומא ורוזניהם היו כפלגי מים בידם ולכל אשר חפצו הִטו אותם, היו קצרי יד להשיב את רוח בני עַמם ולהסב את לבם מאחרי תורת היהודים. הר אֳלימפוס התפלץ ומוסדותיו רָגזו מפני הר האלהים, זה סיני בקדש, וְנָעוּ אלילי יָוָן ורומא מפני אֵל נָאור, אֵל אלהי ישראל, כדונג מפני אש נמסה דת האלילית מפני תורת אלהים אמת, גם דת החכמים והסופרים נזלה מפני אש דת אֵל אמת, הן הן כליל חלפו, והיא קָמה גם תקום ותתעודד, כי דבר אלהינו יקום לעולם!

---

*) מלחמות היהודים ספר ז', פרק ג'. פעלי השליחים ב', י'.

אך לַאָסון בני עמֵנו התחוללו בין כה וכה דברי ריבות בשערי בת ציון, דברי ריבות בהליכות התורה, וישראל גוי אחד בארץ, נִפלג לִפְלַגּות שונות צוררות אשה את אחותה, הלא הן: פרושים, צדוקים, איסים, וגם הם נפלגו עוד לפלגות, והנודעות הן מפלגת העללענים (העללעניסטען) וְהַקַּנָּאִים (צעלאָטען). שנאת חִנם גָּברה בארץ, שנאה עזה כמות וקשה כשאול פרשה מְטות כנפיה מְלוא רוחב ארצנו הקדושה. וירא ה׳ וַיִּנְאָץ ויסתר פניו מבית יעקב, ועד מהרה השתרגו דברי ריבות גם בהליכות הממשלה ומִשפטי המדינה וישׂימו על דברי ריבות הראשונים נוספות, ויהי לָחֶם שערים והרב איש באחיהו, ואז לָטְשָׁה עיניה הַחַיָּה הנוראה אשר שִׁנֶּיהָ שְׁנֵי ברזל, פרסותיה נחושה ולבה לב אבן, החיה הנוראה האיומה והתקיפה האֹכלת ומכַלה כל והנותר תרמוס ברגליה *) החיה ההיא לטשה עיניה על יהודה וירושלים — ומעת אשר לכד פומיפיוס את ארץ מורשת אבותינו בעשק ונלוז, בחמס ורצה לרגלי המלחמות אשר נלחמו האחים החשמונאים על דְּבַר המלוכה, מֵעת ההיא והלאה התנפלה החיה הטורפת ההיא בחֵמת רֶשֶׁף וָקֶטֶב על בת יהודה לאכול את בשרה ולשתות את דמה, לָמֹץ את לְשַׁד הָיְתָה ולְגָרֵם את עצמותיה עד כי אָכלה אותה ואת נְוֵה קָדשה הֵשַׁמָּה, ושאריתה הֻגלתה הָגְלַת שלומים — .

והנה בעת צרה ומצוקה ההיא אשר גדע ה׳ בחרי אף כל קרן ישראל, ערי קדשנו היו מִדְבָּר, ציון צִיָּה היתה, בית קדשנו ותפארתנו לשרפת אש וכל מחמדינו לְחָרְבָּה, בעת צרה ומצוקה ההיא אשר בני עמנו שרידי חרב היו נודדים בגוים, היו שְׁפָלִים ודלים, עבדים מרודים להרומאים מנצחיהם שוביהם ותולליהם, בעת ההיא נפלה בעיני הרומאים גם תורתנו בנפול עַמָּה ביד צר. כי בראותם איך שמרו היהודים את משמרתה מכל משמר, איך נתנו גֵּוָם למכים ולחייהם למורטים, גם הערו למות נפשם למענה באופן נפלא מאד, ובכל זאת אין בה כח להציל את המחזיקים בה מחרב רעה, מרעב ושבי ומשחית, חשבו למשפט כי אין עזרתה בה ותושיה נדחה ממנה, ובמִדה ההיא אשר כְּבדוה לפנים, הזילוה עתה. גם לחרפה גדולה נחשבה להם ללכת בתורת עַם בזוי אשר היה לחרפה בגוים, מְנוֹד ראש בלאומים, עבד מושלים, גרים גרורים דחופים וסחופים. והם לא ידעו כי לא מאשר קצרה יד תורת אלהינו להיות מחסה עז לשומרי מצותיה, באה עלינו הצרה הזאת, רק נהפוך הוא, כי רק מאשר לא שמרו אבותינו את מצות התורה על טהרת הקדש,

*) היא החיה אשר חזה איש חמודות בחזון (דניאל ז׳, י״ט) והיא מלכות רומא.

חרבה ארצנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו, ככתוב על־יד בן־חלקיהו: מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה׳ אליו ויגידה על־מה אָבדה הארץ נצתה כמדבּר מבלי עובר, ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וגו׳ *). ואם לפי ראות עיני בשר הלכו אז בתורת ה׳ וחרדו על דבריה, אך ה׳ הרואה ללבב ויודע תעלומות לב, הוא ראה כי רק בפיהם ובשפתם כִבדוהו ולבם רחק ממנה — ומי השיד קוב״ה דעביד דינא בלא דינא? —. סוף דבר כי הרומאים הגאיונים העומדים על חרבם, בָזו לתורת היהודים כבראשונה ועוד יתר הרבה מבראשונה בהיותה תורת העם המנֻצה הנרמס תחת רגלי גאותם ונושאים על העבדות. ובהתבוננם עוד כי בְזה נפש, מתעב גוי ועבד מושלים בְעם היהודים, יבוזו לאליליהם, יתעבו את תועבותיהם, לחמם טמא בעיניהם ויינם פגול, לא יתחתנו בהם ובחֻקותיהם לא ילכו לא ישישו במשוש חגיהם וכמטחוי קשת יתרחקו מבתי שעשועיהם וסוד משחקיהם, חרה אפם בהם עד להשחית, ויתנכלו ויחמסו מזמות על תורתם ויעלילו עלילות דברים כי היא תְצַוֶה למחזיקיה לשנוא את כל הגוים, לתת אותם לטמאים ולהשליך עליהם שקוצים. וכהני האלילים הוסיפו עוד אש ועצים הרבה על שלהבת השנאה הבוערת בְלבות הקיסרים

---

*) ירמיה ט׳, י״א—י״ג. והנה חז״ל במס׳ נדרים (דף פ״א.) אמרו על הכתוב הזה: דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שנא׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳, היינו לא שמעו והיינו לא הלכו בה, אמר ר׳ יהודה א״ר שלא ברכו בתורה תחלה· והכוונה בזה היא כמו שכתב החסיד ר׳ יונה ז״ל במגלת סתרים וז״ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחלה אבדה הארץ, דאם איתא דעל עזבם את תורתי כפשוטיה שעזבו את התורה ולא היו עוסקים בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו הלא דבר גלוי היה וקל לפרש, אלא ודאי עוסקים היו בתורה תמיד ולפיכך היו החכמים והנביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שהוא יודע תעלומות לב שלא היו מברכים בתורה תחלה, ר״ל שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך עד שתהי ראויה לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה, והיינו לא הלכו בה כלומר בכוונתה ולשמה, עכ״ל. והפי׳ הזה נכון הוא לפי דרשת חז״ל, אך עומק פשט הכתוב הוא כי בני ישראל היו עוסקים אז בתורה ושמרו מכל משמר את כל המצות שבין אדם למקום וקרבת אלהים חפצו, גם קנאו מאד קנאת ה׳ צבאות וייסרו קשה את כל העוברים על מצוה קלה שבקלות מהמצות שבין אדם למקום, ולפי ראות עיני האדם הרואה רק לעינים, היו כלם צדיקים וחסידים עד כי גם החכמים והנביאים התפלאו על מה אבדה הארץ, אך ה׳ הרואה ללבב וחופש כל חדרי הנפש, הוא ידע פשר הדבר: כי הם שמרו רק את המצות שבין אדם למקום, אך לא שבין אדם לחברו והיה במחשך מעשיהם, ועל זה אבדה הארץ — וזאת היא הכונה במאמר ה׳: על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, ר״ל לפני אדם לחברו, כמו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ״א, א׳) והמשפטים ההם הלא הם רק בין אדם לחבירו, כאשר יראה כל גלוי עינים —.

והשרים היושבים ראשונה במלכות רומא, ויסיתו אותם לגזור על היהודים לבל יהגו בתורתם, גם לשרוף את התורה ולהשבית מאנוש זכרה. והדברים גלוים וידועים לכל יודעי דברי ימי בני עמנו בעת רעה ההיא, ואין להאריך בזה. גם החכמים והסופרים אשר התנוססו אז בין הרומאים, חתרו בכל עז להתעולל ולהתגולל על תורת היהודים האובדים והנדחים להשפיל כבודה, ולעולל בעפר קרני הודה לעיני קיסרי רומא ולעיני המון העם, ותחת אשר כהני דת האלילית שתו בשמים פיהם ולשונם התהלכה בארץ לדבר על אלהי ישראל סרה כי קצר יד הוא ואין בו כח להושיע את העם המחזיקים במעזו וההולכים בתורתו, ועובדי האלילים נלחמו בו בתוך ביתו ומקדש מלכותו וינצחוהו ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר, ובזה שמו אותותם אותות כי אלהי הרומאים אלהים מעזים הם ומלכותם בכל משלה,—תחת זה התאמצו חכמי הרומאים וסופריהם בימים ההם לטפול שקרים על תורת היהודים ולתת אותה ללעג ולקלס בעיני העמים להבזות. בזה גם את היהודים ולהכביד עליהם קיקלון ועבטיט, בתקותם אשר הרהיבתם כי חפצם בידם יצלח לתת להרומאים ולכל העמים הסרים למשמעתה תורה חדשה, תורה פילוסופית, ועל ידה תהי לאל ידם להשתרר על העמים אשר ילכו בתורתם, לחות דעם גם במשפטי העמים ולשום משטרם בהליכות המדינה, כי בימים ההם רמה יד הדת והאמונה על הממשלה המדינית, והאיש אשר לטש עיניו אל כסא הממשלה והמלוכה, עשה את הממשלה הדתית לסלם ועל שלביו העפיל עלות למרום כס העז והמשרה. יוליוס צאזאר האיש הנפלא והגבור המשכיל באותו לשבת על גפי מרומי ממשלת רומא וכל הרומאים יתכו לרגלי גאונו, התאמץ בראשונה לכהן בכהונה גדולה ולהיות עליון לכל כהני הדת והאמונה, ובדבר הזה הצליח ללכת אחרי כן מחיל אל חיל ולשלוט בעם הרומאים שלטת בלי־מצרים. וקאיוס קאליגולוס אשר רוח עועים נוססה בו ותפלצתו וגאון לבו השיאוהו למשול בכל עמי התבל ממשלה בלי קץ וקצב בכל אות נפשו הרחבה כשאול, אמר אל אני ממעל לכוכבי־אל הרימותי כסאי ומי ידמה לי בבני אלים, ויצו לכל העמים והלשונות אשר ברחבי ארץ ממשלתו להציב את צלמו, צלם אלהותו בכל היכלי אליליהם ולתת לו כבוד אלהים. אלהי תעתועים כמוהו היו גם לפניו בדורות עולמים, כמו מלכי מצרים הקדמונים אשר שם פרעה (שם אלהי מצרים) נקרא עליהם, גם נבוכדנאצר וחירם ועוד רבים כמוהם —. וחכמי רומא וסופריה אשר חכמתם ודעתם לא שובבתם משובה נצחת כזה לתת את לבם כלב אלהים למען תפוש את המון העם בלבם ואת השלטון המדיני בידם, התחכמו להיות רק מחוקקים לתת להעמים בכלל ולהרומאים בפרט תורה חדשה כתבונם להגיע על ידה להממשלה המדינית מחוז חפצם.

והנה בעת צרה ליעקב כהעת ההיא, עת אשר כהני האלילים עָרכו מלחמת כָּלָה על תורת היהודים מעבר מזה, וחכמי הרומאים וסופריהם השתערו עליה בכלי קרב מעבר מזה ויד קיסרי רומא תִּכּוֹן עמהם וזרועם תאמצם לצאת מהמלחמה כגבורים מנצחים, בעת צרה ההיא אשר מלחמת תנופה כזאת התחוללה על תורתנו מפנים ומאחור ושני קצותיה אכלה אש מתלקחת עד כי היתה צפויה לעלות על המוקד הנורא ההוא היוקד עד שאול תחתית, בעת ההיא צמחה קרן אחת מצעירה, אשר אף אם ראשיתה היתה מִצְעָר התבוננו בה קיסרי רומא העריצים כי אחריתה ישגה מאד, ועל כן התמרמרו עליה בחמת כחם לְגַדְעָה בראשיתה ולאבד כל זֵכר לה, גם כהני האליל וחכמי רומא וסופריה התגוללו והתנפלו עליה להכחידה ולהשבית מאנוש זכרה, אך לשוא היה כל יגיעם, כי הקרן המצעירה ההיא גָדלה וַתַּעַל פלאים ותתאזר עז לְיַדּוֹת קרנות הגוים וְעָשְׂתָה והצליחה. הקרן המצעירה ההיא, הלא היא דת נצרת מולדת בית יהודה ובת דת היהדות, והיא התגברה על כל הגוים העריצים אשר התאמצו בכל מאמצי כחם להכחיד את שְׁמָהּ מתחת השמים, היא הכריעה תחתיה את כהני האלילים עם ממלכות האליל וַתִּתְעַל ותשב על כֵּס קיסרי רומא ותהי שלטת בתבל. מחוקק הדת הזאת הקדיש מאד את תורתנו הקדושה והעריצה, אהב וַיְכַבֵּד את היהודים תופשי התורה, ונגד כל תלמידיו המקשיבים לקולו הביע אמר: „אל תחשבו כי באתי לְהָפֵר את התורה או את הנביאים, לא באתי להפר כי אם להקים, כי אמנם אני אומר לכם עד כי יעברו השמים והארץ לא תעבור יוד אחת או תג אחד מן התורה עד אשר יתקימו כל הדברים (דברי התורה), לכן כל המפיר אחת מן המצות האלה הקטנות והמלמד כזאת את האנשים, קָטֹן יִקָּרֵא במלכות השמים, וכל העושה אותן (בעצמו) ומלמדן (לאחרים) הוא יקרא גדול במלכות השמים״ (מתיא ה׳, י״ז—כ׳). „נָקֵל אשר השמים והארץ יעברו מאשר יִפֹּל קוץ אחד מן התורה״ (לוקס ט״ז, י״ז). גם את התורה המסורה כבד המחוקק הנוצרי וַיְצַו לתלמידיו לשמור ולעשות את מצותיה, הלא כה דבריו: „הסופרים והפרושים יושבים על כסא משה, לכן כל אשר יאמרו אליכם לשמור שמרו ועשו״ (מתיא כ״ג, א—ג׳). ואף כי חרה אפו על הסופרים והפרושים אשר היו בימיו וידבר אתם קשות, אך תורתם (תורה שבעל פה) היתה נכבדה בעיניו, ורק מעשיהם לא היו רצוים לפניו, ולא על כל הסופרים והפרושים עבר חרונו, כי אם על קצת מהם אשר פי חז״ל יקבום בשם צבועים ואשר פִּרְעוּם לשמצה גם הם ויתנו זכרם לחרפות

ולדראון *) . מחוקק הנוצרים אהב את היהודים וַיְכַבְּדֵם וַיְכַנֶּה אותם בשם בְּנֵי אֵל חָי (מתיא ט"ו, כו), גם בשם עַם הַנִּבְחַר מכל העמים (שם כ"ד) **) . הישועה היא מן היהודים (יוחנן ד', כ"ב) . וראש שליחי הנוצרים פאול באגרתו הידועה אל העברים (י', כ"ח) יגזר אֹמר כי המפיר תורת משה יומת בלי חמלה ע"פ שנים או שלשה עדים, ובאגרתו אל הגלטים (ה', ג') יאמר: ועוד אנכי מעיד לכל איש מוּל כי מְחֻיָּב הוא לעשות את כל דברי התורה, ובאגרתו אל הרומים יכתוב כדברים האלה: היהודים היו מאז אֲהוּבִים לה' וגם היום (אף כי לא קבלו את הבשורה) הם הָעָם הַנִּבְחָר, כי דבר ה' והבטחתו לישראל לא ישוב ריקם, כי לא נחם ה' על דבריו והבטחותיו, ה' אמר ויהי לנצח (אגרת פאול אל הרומאים י"א), ישראלים הם ולהם מעלת הבָּנִים והכבוד והבריתות ומתן התורה והעבודה והבטחות, ולהם האבות ומהם המשיח כו' (שם ט' ג' ד' ה'), ועוד רבות כאלה בדברי מחוקק הנוצרים ושליחיו, וכבר כל דבריהם גלוים וידועים לַכֹּל.

והנה אחרי אשר הצליחה דת הנוצרית להכריע את ממלכות האליל תחתיה, לבער את הדת האלילית ואת כהניה עַזֵּי הנפש אשר צררו את תורת היהודים ורדפו את מחזיקיה עד חָרמה, ואחרי אשר הוכישה גם את פני חכמי רומא וסופריה אשר הואילו לתת תורה חדשה לעמי הארצות, ומחוקק הדת הזאת ותלמידיו ושליחיו הקדישו את תורתנו הקדושה והעריצוה ככל אשר הוכחנו בזה במישור, אחרי כל אלה מי זה הֶאמין כי הבָאים אחרי כן במָסורת ברית הדת הזאת

---

*) הצבועים שהיו אז בין הפרושים היו מגונים גם בעיני חכמינו ז"ל תופשי התורה המסורה. ועל כן כתבו לדורות את המאמר המחכם אשר אמר ינאי המלך לאשתו המלכה: אל תתיראי מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים אלא מן הצבועים שדומים לפרושים שעושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס (סוטה כ"ב:) ושם מנו חז"ל שבעה מיני פרושים צבועים כאלה ודרשום לגנאי, ע"ש.

**) מאז ומקדם התמרמרו עלינו רבים מחכמי הנוצרים על אשר נכנה א"ע בשם עם הנבחר, גם שפכו כל חמתם על תפלת „אתה בחרתנו" והלצים לצון חמדו להם ויניעו עלינו בראשם ויאמרו: ראו נא עם דל גאה הזה איך הוא לובש גאות ומתאמר כי בחיר כל העמים הוא ועוצם עיניו מראות דלותו ושפלותו . . . . אך נפלאת היא בעינינו על הרוגנים והמתלוצצים ההם, הלא הם מאמינים בקדושת תורתנו כמצוה עליהם מפי מחוקקם, והתורה לא בסתר דברה: בני בכורי ישראל (שמות ד', כ"ב) והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט, ה' ו') בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דברים ז' ז') ועוד רבות כאלה בתורה ובנביאים. וגם מחוקק הנוצרים קרא אותנו בשם עם הנבחר, ולא עלינו תלונות הנוצרים כי נעדה גאון וגבה להתהלל כי בנו בָּחַר ה' מכל העמים — .

יסורו מהר מן הדרך אשר הלך בה מחוקק דתם ושליחיו וכל קדושיו. וְלַמָרוֹת מִצְוֹתָם יתקוממו גם הם על היהודים כהזונים והרומאים אשר היו לפניהם ויתר הרבה עוד מהם. מי האמין כי נוצרי דת נצרת אשר מחוקק הדת צוה אותם לאהוב את אויביהם לברך את מקלליהם להיטיב לשונאיהם ולהתפלל בעד צורריהם ורודפיהם (מתיא ה׳, מ״ד), מי האמין כי אחרי אשר רמה ידם ויצלחו למלוכה יהפכו את דברי מחוקקם וישנאו את אוהביהם, ויקללו את מברכיהם ויצררו את המתפללים בעדם, כי היהודים אוהבים הם את הנוצרים (אם אך לא יָרֵעו להם ולא ישחיתום), מברכים אותם (בתתם להם חנינה לְהֵאָחֵז בתוכם) ויתפללו בעדם בכל מִקְדְשֵׁי מעט בשבתות השנה ובכל חג ומועד, בכל צרתם גם להם צר, ובשמחתם ישמח לבם גם הם (כאשר מודעת זאת לכל יודעי קורות העתים ודברי ימי היהודים). והסבה לכל התהפוכות ההן, היא כי הכהנים הקטולים בדורות הראשונים לא ירדו לסוף דעת מחוקק דתם והחטיאו את המטרה אשר הציב לנוצרי בריתו, ברית החדשה! מי האמין כי כל הדבות והשקרים, כל דברי בלע וכל מזמות רֶשַׁע, כל תקלה וכל קטטה וכל גזרה רעה וכל מיני פרעניות ושנאת חמס אשר הֵמִיטוּ עובדי האלילים וכתני דת האלילית על הנוצרים בראשית הִוָסֵד דתם, שָׁבוּ הנוצרים וימיטו אותם על היהודים ביתר עז עוד, עד כי גם עלילת הדם אשר העלילו עובדי האלילים על הנוצרים בעת אשר ישבו עוד בשפל המדרגה שבו הנוצרים ויעלילו על היהודים בעת אשר רמה קרנם והיהודים תֻכּוּ לרגלם, כי עובדי האלילים אשר שָׁקדו להבאיש ריח הנוצרים בעיני קיסרי רומא העריצים ויבקשו ולא מצאו כל תואנה מצד המלכות, כי דת הנוצרית תְצַוֶה לנוצרי בריתה להיות עבדים נאמנים למלכיהם אשר ימלכו עליהם, מצאו את התואנה אשר הם מבקשים מצד דתם, ובשמעם את דברי כהני הנוצרים האומרים לָעָם מרעיתם בעת אכלם את הלחם ושתותם את היין על שלחן אלהיהם לאמר: זה בשר ישוע הנוצרי וזה דמו, ובראותם כי העם מאמינים באמונה שלמה כי בבוא הלחם והיין אל קרבם יתהפכו והיו לבשר ולדם, התהוללו עובדי האלילים וישתגעו ויגזרו אֹמר כי הנוצרים אוכלים בשר אדם ושותים דמו על מזבח אלהיהם, ועלילת שקר ההיא היתה חרב מְלֵאה דם בידי מלכי רשעה כקיסרי רומא הקדמונים להרוג ולהשמיד את הנוצרים. ובימי הבֵינים התהפכו קנאי כהני הנוצרים הקטולים בספרד ופורטגאל מסבות ברשע כסל להתנפל על היהודים וימיטו עליהם את העלילה הנתעבה והאיומה ההיא, ואם עובדי האלילים מָצאו צֵל חשד שוא ושקר על הנוצרים מִצַד דתם, לא מָצאו

הנוצרים הקטולים ההם אף צֵל צֵל חשד על היהודים מצד דתם ותורתם אשר תְּצַוֶּה להתרחק מאכילת דם בתכלית הריחוק. והעלילה הָרְשָׁעָה הזאת אשר מכורותיה ומולדותיה בארצות ספרד ופורטוגאל ארצות האינקוויזיציאה בת השחת והתפת, יצאה גם לארצות צרפת, אשכנז ופולין, ורבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, יתר הרבה עוד מיתר העלילות אשר התעוללו הקטולים הקנאים על היהודים המרודים בכל מקומות מגוריהם. אמנם אין מגמת פנינו לספר בזה את התלאות הרעות האיומות והנוראות אשר הביאו עלינו הנוצרים בכל מקומות ממשלתם בדורות הבֵּינַיִם, אין מגמת פנינו לספור ולמנות אותן לאחת אחת, כי אין להן מספר ולא יכילון ספרים גדולים ורחבי ידים, רק נכלול אותן בדברים קצרים כאשר עשה החכם הנוצרי והסופר מפאר הנודע לתהלה בין חכמי איירופא וסופריה, הלא הוא האיש היקר והדובר אמת היינריך טשאָקע, הלא כה דבריו: „כל השערוריות האכזריות וכל עלילות רצח אשר חרפות עולם הן לְעַמֵּי איירופא ואשר נקבו בשמות לשמצה ולדראון לכל בשר, הלא הן: חתונת הדמים או ליל בארטהאָלעמאוס דראגאנאדים ערבי סיציליה פיזילאַדים נאָיאַדים, גילאָטינאדים*) כל אלה ככל תועבותיהן, אך מוסבות שֵׁם, נעשו ליהודים עם לא עז להשמידם ולכלותם מעל פני האדמה כו׳“.

והנה בכל דור ודור ובכל מדינה ומדינה ועם ועם מעמי הנוצרים נמצאו אנשים ישרים, אוהבי משפט וצדקה ורודפי חסד אשר צרות היהודים נגעו אל לבם, ונפשם ירעה להם על הרעות הנוראות אשר הביאו אחיהם הנוצרים על עם ממשך ומרט, אובד ונדח כעם בני ישראל, ובכל אות נפשם חפצו לצאת לישע היהודים העניים והמרודים, אך כהני הקטולים אשר קנאת דתם אכלתם ושנאת היהודים הכתה אותם בסנורים, הוכיחו להאנשים הישרים והתמימים ההם כי חפץ ה׳ הוא להשיב עד דכא את עם היהודים, כי עם כבד עון הוא, עם מרי אשר הכעיסוהו תמרורים, המרו ועצבו את רוח קדשו, העמיקו שחתו ומשיח ה׳ נלכד בשחתותם, ועל כן קפץ אל הרחמים באף רחמיו מבת לא־רחמה כזאת ולא יתן להם רחמים כל ימי עולם...

---

*) השמות האלה צריכים באור רחב מאד אשר תקצר פח היריעה לפרשם, ובלעדי זאת לא יהיו כדברי הספר החתום ליודעי העתים ובקיאים בקורות ימות עולם (שפתי רננות להמליץ והמשורר היקר ר׳ אליהו מרדכי ווערבעל זכרו לברכה, אדעסא תרכ״ד) ובספרי דברי ימי עולם ימצא הקורא פשר דבר השמות האלה ויראה ורעד יבוא בו על שבר בני עמנו אשר אין על עפר משלו, ואשר בכל זאת לא נעשה אתנו כלה בחמלת ה׳ עלינו ומשמרו את הברית ואת השבועה אשר כרת ונשבע לאבותינו בימי קדם לבל יכלה זרעם כל ימי עולם —.

כדברים האלה ועוד רבים באלה דברו כהני קאטולים הקנאים העזים על לבות האנשים התמימים והישרים בלבותם, עד כי לאחרונה האמינו גם הם בדברי כהניהם ותופשי דתם והפכו לבם לשנוא גם הם את גוי חוטא כזה אשר פני ה׳ חלקם ולא יוסיף להביטם עד כי יתמוגגו ביד פשעיהם ובעונם ימקו, ובכל עת אשר נוספו גם הם על מציקי היהודים ועושקיהם ורוח הנחם (געוויסענסביסע) התעורר בחבם על חמס ידיהם, מהרו והשביחו את המית רוחם באמרם: כל מוצאי בנים לא אמן בם כאלה אכל יאכלום וצורריהם לא יאשמו תחת אשר חטאו לה׳ ולמשיחו... וגם בעת החדשה הזאת אשר שמש ההשכלה יצאה בגבורתה להאיר לארץ ולדרים עליה, ומלכי איירופא, מלכי צדק, לצדק ימלכו וככרובים סוככים יפרשו כנפי צדקתם לסוכך גם על עם בני ישראל, גם בעת המאושרה הזאת לא סרה עוד קנאת המון הנוצרים מעל אחיהם היהודים, לא חדלו עוד לשנוא אותנו ולהתגולל ולהתנפל עלינו, ולא ההמון לבד אשר לא יבינו משפט ואין להם מאזני תבונה לשקול ערך גוי ואדם יחד, אך גם רבים מחכמי הנוצרים וסופריהם שואפים נקם על עם עני ודל כמונו, יסקלו באבנים ויעפרו בעפר עלינו ויוסיפו עוד אש ועצים הרבה על מוקדי השנאה והקנאה היוקדים בלבות ההמון על בני עמנו, יכתבו עלינו מרורות, ישפכו בוז וקלסה על בית יעקב וכבודו לארץ ישכינו וכל מזמותיהם לבלע ולהשחית — ותהי הנקלה זאת בעיניהם, ויחמסו עוד עלינו מזמות כי פושעים והוטאים אנחנו, זעומי אל ומרגיזיו, אשר על כן נרדפנו על צוארינו ויד כל בנו, עד כי אויבינו בנפש ההם שוללים מאתנו גם הנחמה המרה אשר נוכל להתנחם כי אנוש חצנו בלי פשע ואובדים בצדקנו אנחנו — ובימים האחרונים האלה רבתה עוד הרעה, ואת שני קצותינו אכלה אש לא־נפח: ההמון מזה ירדפונו באף ובחמה שפוכה, במהלומות אגרוף ומכות חדרי בטן ושללינו לבז, והחכמים והסופרים מזה ירעימו עלינו כל דברי בלע לתת לחרם יעקב וישראל לגדופים, וכלם יחד יצדיקו את דרכיהם ומעלליהם בהשיאם עלינו עונות פלילים ויתנו אותנו לפני בנים סוררים וזרע מרעים אשר כל אוכליהם לא יאשמו — אמנם חלילה לנו לעשות בנפשנו שקר ולאמר כי כל בני עמנו צדיקים, כי אין אנחנו עזי פנים וקשה ערף להתהלל במתת שקר כזה, ידענו גם ידענו כי נמצאו גם בעמנו מתי און אשר כפיהם נגאלו בנשך ותרבית ואצבעותיהם בעון בצעם, גם בנו נמצאו נעוי לב אשר אין משפט במעגלותם ונתיבותיהם עקשו להם. אך מי גוי אחד תחת כל השמים אשר לא יראו ולא ימצאו בו אנשים כאלה? הן כלנו ילודי אשה ולא מלאכי שמים, כלנו בעון חוללנו ויצר לבנו רע מנעורינו, ואין גוי צדיק בארץ אשר כלם צדיקים ולא יחטאו, אך זאת נחשוב למשפט — ונצדק בשפטנו — כי לו היתה נפש עם אחר—גם מבחירי כל העמים — תחת נפשנו, לו מצאו אותו אף אחת מרבבות אלפי התלאות, הגזרות הרעות,

השד והשבר, החמס, ההרג והרצח אשר כתמם מצאו אותנו, לו מצאו אותם אחת מהנה אלפי שנים בלי הפוגה כמונו, כי אז — אז התקצפו וקללו באלהים ובאדם ויהפכו לפריצי חיות ולא הציבו גבולות לחמת נקמתם בשולליהם וקובעי נפשם — ואנחנו — עד אל דעות בנו ועדה התולדה הנאמנה כי מעולם לא עלתה מחשבת נקם בלבנו על הורגינו ורוצחינו בכל ימי הבינים, ונהפוך הוא כי היהודי מתולדתו יאהב את הנוצרי ואם אך יראה לו איש נוצרי פנים שוחקים, יקנה בזה כליותיו ולבו לאהבה אותו ולהיטיב עמו בכל אשר תשיג ידו — רבבות צרותינו וסבלותינו ועבדותינו שנים מאות רבות לא הולידו בקרבנו מדות רעות ונשחתות, לא השפילו כבוד נ פ ש נ ו *) ולא הטו אשרינו מארחות תורתינו והליכות אבותינו בימי עולם ושנים קדמניות, ולו שקול ישקלו רבו רבבות אלפי תלאותינו וחטאות נפשנו, אז יראה כל מטיב ראות כי חטאותינו כשחק מאזנים במאזנים יעלו ותלאותינו מחול ימים תכבדנה, עדים כל יודעי דברי ימי בני עמנו, כי כנים דברינו, ועד בשחק נאמן כי נאמנים הם! — עד כי לא נציל מפינו משפט אמת כי לעומת תלאותינו הנוראות אשר לא נראו כמוהן ולא נשמעו על כל עם מעמי התבל תחת כל השמים מיום ברוא ה׳ אלהים אדם על הארץ, כל חטאינו אשר חטאנו ואשר יחטא כמונו כל האדם באשר הוא אדם כאין וכאפס הם. ומנהמת לב אנוש נשוע: אנוש חצנו בלי פשע ובצדקנו הה אנחנו אובדים!! — אך מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק? ערלה אזן כל צורר היהודים משמוע צדקנו, טפש כחלב לבו ולא ישיב אל לבו אולי שנה ברואה, אולי הוציא עלינו משפט מעקל, אולי יד קנאת הדת וקנאת איש ברעהו הולידה בקרבו שנאת חמס על היהודי האומלל ההולך קודר כל הימים בלחץ ימי עניו ומרודיו... הה בת יעקב! אנוש לשברך, נחלה מכתך, אין דן דינך למזור, כל צריך אכלוך בכל פה בלעוך כתנינים, מלאו כרשם מעדניך, ויאמרו אין פשע...

אחרי הדברים והאמת האלה עלינו לדעת כי אין לנו על מי להשען כי אם על אלהי המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה, אלהים בשמים יתן אותנו לרחמים לפני מלכי הארץ, מלכי הצדק, ואור חדש על בני ציון יאיר ויצא כנגה צדקנו וישענו כלפיד יבער ואז יאמרו

---

*) כה אמר אדניך ה׳ וגו׳ את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו ל נ פ ש ך שחי ונעברה, ותשימי כארץ גֵוֵךְ וכחוץ לעוברים (ישעיה נ״א, כ״ב, כ״ג) ר״ל כי צוררי בת יהודה אמרו ל נ פ ש ה שחי ונעברה, כי רצו לשדוד ממנה את דתה ותמתה וצדקתה עֲדִי עֲדָיֵיַ נ פ ש ה, אך היא לא נתנה את נ פ ש ה כפר הצלחת גֵוָהּ, רק שמה כעפר גֵוָהּ ואת נ פ ש ה שמרה מכל משמר לבלתי הַשְׁבַּת מטהרה, טהרת הקדש. ז

בגוים: מי האמין לשמועתנו כי עם בני יהודה, עם נבזה בעינינו נמאס אשר חשבנוהו נגוע מכה אלהים ומענה, מחלל מפשעיו, מדכא מעונותיו נגש ונענה מעצר וממשפט לקח ונגזר מארץ חיים, העם הזה עם נושע בה׳ הוא, וה׳ מגן עזרתו, מחסהו ומצודתו, אורו ועז ישועתו, כי מלכיו מלכי החסד, יפגיע לנו לחן אותנו להחביאנו משוט לשון רמיה מעט סופר מפיר ברית אחים, מדבר קנאת עם באפל יהלוך מקטב שנאת חנם ישוד צהרים — ואז תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ונגלה כבוד אל הכבוד וכבוד תורתו יופיע בהדרת קדשה וראו כל בשר מה יוצר כל דורש מיצוריו — ודבר אלהי אמן ביד נביאי אמן יאמן, אמן ואמן.

קלמן שולמאן.

אוֹיָה לָנוּ כִּי שֻׁדַּדְנוּ!

1.

קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִנֶּגֶב רוּסִיָּה,
קוֹל מְשַׁבֵּר לְבָבוֹת מְעוֹרֵר תַּאֲנִיָּה,
כִּי עָלָה הַשּׁוֹדֵד בַּצָּהֳרָיִם,
קוֹל עַמִּי הוּא, קוֹל יַעֲקֹב הַנָּגוּעַ,
בֵּין קָמָיו וּמְנַדָּיו לִשְׁמִצָה פָּרוּעַ,
עַל הַמַּכּוֹת שֶׁהֻכָּה — אֵי שָׁמָיִם! —

2.

הִכּוּהוּ רִמְסוּהוּ הֱשִׁיבוּהוּ עַד דַּכָּא,
עַל לֹא עָוֶל בְּכַפּוֹ עַל נַפְשׁוֹ כִּי זַכָּה,
עַל יְדֵי סִבּוֹת שׁוֹנוֹת גְּלוּיוֹת וְנִסְתָּרוֹת;
תָּלוּ בוֹ עֶקְסְפְּלוֹטַצְיָה וְכָל חַטָּאִים,
אִסּוּרִים חֲמוּרִים וְהַרְהוּרִים רָעִים,
עֲבֵירוֹת — וְכָל מִינֵי פוּרְעָנִיּוֹת וְצָרוֹת. —

3.

דֶּבֶר כִּי יִהְיֶה אוֹ רָעָב בָּאָרֶץ,
אוֹ בָנִים מַשְׁחִיתִים כִּי יִפְרְצוּ פֶּרֶץ...

בְּאַשְׁמַת הַיְהוּדִים יִתְלוּ אַךְ בְּאַשְׁמָתָם — —
יֹאמְרוּ: כִּי הַיְהוּדִים מְקוֹר כָּל הָרָעָה,
גַּם כָּל מַחֲלָה וְצָרָה עָקָא וּתְלָאָה,
הֵבִיאוּ לְמוֹלַדְתָּם, לְאֶרֶץ מְגוּרָתָם! —

4.

אִם גֶּשֶׁם לֹא יֵרֵד מִן הַשָּׁמַיִם,
אֲשֵׁמִים הַיְהוּדִים עַם — פַּחַז כַּמַּיִם —,
וְאִם מְטָרוֹת עֹז הָהּ שָׁמַיִם יַמְטִירוּ,
חֵטְא וַעֲוֹן עַמִּי גַּם בָּזֶה הִכִּירוּ....
וְעֵת הַמַּחְסוֹר יְבַקְּרֵם בְּכָל עֵבֶר וּפִנָּה,
יֹאמְרוּ — כִּי הַיְהוּדִים מַכַּת הַמְּדִינָה!

5.

„בְּאַשְׁמַת הַיְהוּדִים" ! קוֹרְאִים וְעוֹנִים,
עֵת בֹּא חֶסֶר עַל אִכָּרִים הֲמוֹנִים,
וּבְבֵיתָם אֵין־כֹּל, אֵין מִשְׁטָר וּסְדָרִים,
וּלְמַאֲכֹלֶת אֵשׁ יִהְיוּ עָרִים וּכְפָרִים,
יֵרָאוּ בְּעֵינֵי הָאִכָּרִים הַשְּׁדוּדִים,
וְיִתְלוּ הָאַשְׁמָה — בְּנֶשֶׁךְ הַיְהוּדִים! —

*
* *

6.

מִי נָתַן יִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים וּמְשִׁסָּה?
הֲלֹא הוּא סוּבָרִין *) הַשְּׂאוֹר שֶׁבָּעִסָּה,
סוּבָרִין הַיָּדוּעַ „בְּעִתּוֹ הַחֲדָשָׁה",
וְזֶה סוּבָרִין עִם כָּל נוֹשְׂאֵי כֵלָיו,
—הָהּ סוֹפְרִים כָּמוֹהוּ הִתְלַקְּטוּ אֵלָיו —,
וַיִּשְׁפּוֹט יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא רָשָׁע —.

7.

עוֹד אֲנָשִׁים כְּסוּבָרִין בְּעֵטָם וּבְקוֹלָם.
בִּלְעוּ יִשְׂרָאֵל אֵלֶּה מְבַלֵּי עוֹלָם,

---

*) סובארין הידוע בעל „העת החדשה" („Новое время").

וְהָמוֹן סוֹאֵן בְּרַעַשׁ בָּנוּ הֵסִיתוּ ;
כִּי יָצָא צָו — אָמְרוּ — מֵאֵת הַמֶּלֶךְ ,
לָבֹז עַם יִשְׂרָאֵל בְּכָל עִיר וָפֶלֶךְ ,
וְהֵם הֶאֱמִינוּ . . . . אַף הֵרֵעוּ הִשְׁחִיתוּ — .

8.

אַךְ תָּאֵר אַךְ סַפֵּר יֹאמַר גֶּבֶר ,
עֱזוּז הַצָּרָה אַף גֹּדֶל הַשֶּׁבֶר ,
כָּתוֹב אַף בָּאֵר אֵת אֲשֶׁר קָרָנוּ ,
אָז עָלֵינוּ לִחְיוֹת שָׁנִים אֲלָפִים .
וּלְקוֹנֵן וְלִבְכּוֹת מַר בְּאֶלֶף עֵינַיִם ,
וְלִקְרֹא בְּלִי חָשָׂךְ : אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ ! ....

מהר"ם מביחאוו.

ס"ט פ"ב 10 מאיי 81.

הגהות ותקונים

בפירוש הראב"ע על התורה.

זה כמה שנים הקרה ה' לפני לקנות פירוש הראב"ע על התורה כ"י מעזבון הרב המבאר והמדקדק הגדול ר' שלמה מדובנא ז"ל, כ"י ישן נושן מאד כתוב על קלף כתיבה מהודרת ומדויקת, אך מרוב הימים נשחת הכתב בקצתו בכמה מקומות וביותר מפרשה נצבים עד סוף ספר דברים, ובשומי עיני עליו והערכתיו עם פירוש הראב"ע הנדפסים, מצאתי בו הרבה נוסחאות טובות ומתוקנות, מעידות ומוכיחות, כי הנוסחאות הנדפסים משובשות מאשמת המעתיקים וכתבתי לי על גליון החומש עם פירוש הראב"ע דפוס וויען את תקוני הטעיות מן הכ"י, ובראותי כהיום כי התקונים האלה עלו למספר רב וכדי קונטרוס, אמרתי כי טוב וישר לפרסמו ברבים למען אשר יתקנו החכמים אוהבי פירוש הראב"ע את המקומות ההם בספרים אשר להם, וכמו כן המדפיסים אשר יבואו להדפיס חומשים עם פירוש הראב"ע, ובבואי לכתוב התקונים ולהכינם לדפוס חפשתי גם בחומשים מדפוסים אחרים מזולת פירוש הראב"ע בחומשי וויען הנ"ל, והערכתים מערכה לקראת

מערכה ומצאתי כלם משובשים, לא ראי זה, כראי זה, אך הצד השוה שבהם שכלם מטופס אחד מוטעה נדפסו, ובהם נכשלו גם המבארים האחרונים אשר השתדלו לבאר את הנמצא לפניהם ולא ידעו כי טעות הדפוס הוא, ולמען לא תכבד עלי מלאכת החפוש ראיתי להסתפק בארבעה חומשים. א) חומש במקראות גדולות והוא המתוקן ביותר דפוס באזיליא ואכנהו בר"ת ד"ב. ב) חומש דפוס וויען והוא המשובש ביותר משנת תקנ"ד ובר"ת ד"ו. ג) חומש דפוס וויען משנת תרי"ט עם פירוש על הראב"ע וכנראה שלא היה אך החומש דפוס וויען הזה לפניו והעתיק שגיאותיו ונסמנהו מהר"ר שלמה נעטער, ובר"ת רש"נ. ד) דפוס ווילנא עם פירוש על הראב"ע.

וראיתי להודיע כי אחד מתנאי הדיוק של הכ"י שלפנינו הוא שמלות המקרא שבא הראב"ע לפרש כתובות ברב הספר בדיו אדום להבדיל מן הפירוש, וזה היה לנו לעינים למצוא מקומות השבושים בפירושים הנדפסים, כי פעמים הרבה הכניסו המדפיסים את המלות שהן כדבור המתחיל בתוך הפירוש והשחיתו הכוונה, כאשר יראה הקורא בהגהותינו.

והנה לרגל המלאכה אשר כל עיקרה איננה כי אם לקוטי הגהות ראיתי לפעמים להעיר גם על הכוונה ובכן נכנסו גם באורים קצרים בדברנו והיה אם ייטיבו בעיני המבינים יהיה שכרנו כפול.

וזאת לדעת עוד כי הנוסחאות הכ"י שבידנו המתוקנות והטובות הן רבות מאד וכמעט בכל פסוק ופסוק, ואם באנו להעתיק כלן יארכו הדברים ושע"כ לא העתקנו במאמרנו זה כי אם היותר נכבדות שבהן ושעל פיהן יתוקן הענין ותתבאר הכוונה אשר נשחתו מפני השגיאות, או שע"י יושלם המאמר ביותר.

1) באו כמה טעיות בדפוס וויען הראשון ובחומש רש"נ ובדפוס באזיליא הן מתוקנים מסכימים עם הכ"י שלפנינו, ולזאת לא ראינו להזכיר הטעיות ולתקנן ונספיק לנו ההערה בכלל שהרוצה לתקן יתקן מדפוס באזיליאה.

בראשית

2) (בראשית א א) ויש אומרים שהבית נושא בלי טעם כן בד"ב בד"ו וברש"נ והוא בלי טעם ובכ"י נוסף וכנ"ל.

3) (שם ויו) ומה נכבד דבר האומר שקצות השמש עם קצות מימי אוקינוס כן הוא בשלשת הדפוסים, והוא טעות דמוכח ובכ"י שקצות השמים וכן נ"ל, והתימה על הרש"נ שהביא את המאמר מפרקי דר"א שאליו כוון הראב"ע ולא ראה לתקן את הטעות בפנים ובגליונו.

4) (שם שם) ויסוד ארץ וכו', כן הוא בנדפסים והרש"נ טרח לפרשו אבל האמת עם הכ"י וראוי להיות ויסד ארץ, וכוונת הראב"ע על הכתוב הסמוך יסד ארץ על מכוניה.

5) (שם ע"ז) יש לו סוד ממשלת היום ולא בלילה כן הוא בשלשה הדפוסים ואין לו המשך מובן כלל והעיקר כנוסחת הכ"י, שחסר בזה ליון אחר מאמר הכתוב וכך צ"ל ויש לו סוד והוא סוף הענין ואח"כ מתחיל ליון אחר לממשלת היום ממשלת השמש ביום וכו'.

6) (ב ז) וייצר בכח המאורות כן הוא בשלשה הדפוסים ואין למאמר זה מובן כלל ומן הראוי למחקו כמו שאין זכר לו בכ"י.

7) (ו כד) ונקדש וכו' ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת, ובכ"י נוסף „על דבר הגן והנהרות".

8) (י ב) בני האלהים, להיות בני אלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים, כן הוא בשלשה דפוסים. וחסר הקשור, ובכ"י נאמר בחרו להם נשים כמו שהיתה וכו'.

9) (שם ויו) וינחם ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו. ועוד אמרו וכו', החסרון נראה לעינים ובכ"י ויפרשוהו מגז' אעיד, וכוונתו למה שפירש שם בשם הגאון, שהוא מגזרת וועד בלשון ערבית.

10) (שם יד) וכפרת וכו' ויש אומרים שיש טיט בארץ מתעפר, כן הוא בדפוסים הנ"ל, ובכ"י שיש טיט בארץ ישראל, ומסתבר שכצ"ל.

11) (יא, ד) ומלת הבה כמו תנה, בכ"י כמו הנה ונכון יותר.

12) (יד ו) בהררם. מבנין הדגוש כמו בדברים ופי' בעלותם אל הר שעיר, כן הוא בנדפסים, ואין לו מובן כלל ובכ"י בדברם, מקור מבנין פיעל עם כנוי נסתרים. והרד"ק בשרשיו הביא פירוש זה בשם יש מפרשים והרש"ג רצה להגיה כזאת מסברא.

13) (שם יח) „זה" והוא כהן, כי כהוגן דבר ויפה עשה, בכ"י: כהוגן עשה ויפה דבר, וכן העתיק בעל מקור חיים, אבל פירושו בדברי הראב"ע לא נראה לנו.

14) (טו ח) אי מזה כמו איה וכו' כאלו אמר אי מזה מקום, הנכון כבכ"י: מאיזה מקום.

15) (שם יא) הנך לנקבה כי הן מלת „ענין כמו עם ומשקלו עמך. כן הוא בנדפסים, ואין לו מובן, ובכ"י כמו הן עם וכוונתו אל המקרא הן עם לבדד (במדבר כ"ג י"ג).

16) (יז א) אל שדי וכו' ורבים פירשוהו שודד שהוא מנצח ומתגבר, ובכ"י שהוא מנצח המערכה.

17) (שם שם) והיה תמים שלא תשאל למה המילה, ע"כ ובכ"י נוסף פה וברוך ה' אשר לו נתכנו עלילות וכו'. אשר הוא לפנינו בדפוס בפסוק ה' אחרי פירושו על קריאת שם אברהם ושרה וכן נכון.

18) (יח כה) חלילה דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום ד"ו, וב"ב חליל, והרש"ג כתב כמו חליל ותוף. ובכ"י כי המלה כטעם שוא כמו חלול שאין בו כלום.

19) (יט ב) ויאמרו לא הם לא תפלר וזאת המלה רבוי דברים וחסרון מוכח כמצא בזה ובכ"י, אם לא תפלר, ויפלר זאת המלה רבוי דברים.

20) (שם ד) ד"ה כל העם מקלה שלא היו סמוכים אל הבית, הרש"ג נדחק בפירושו, והראוי כמו בכ"י: שהיו סמוכים ושלא היו סמוכים.
21) (שם ויו) הפתחה תי' דלת סימן נקבה ונמלא חסר, ובכ"י נוסף על דל שפתי.
22) (כא ב) למועד אשר דבר אתו המלאך, ובכ"י למועד אשר דבר אתו אלהים המלאך וכצ"ל.
23) (כב ג) ואחרים אמרו וכו', ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין וכו' ואין לו מובן כלל, ובכ"י מתוקן: ואחרים אמרו כי פירוש והעלהו שם לעולה, הראהו שיעלה אל ההר לעולה וכו', וכוונתו בדמיון אל והשקית אותם יין לאמר כמו שאין כוונת והשקית שישקה אותם ממש כי אם שיתן לפניהם גביעי יין ויאמר להם לשתות.
25) (שם יט) וישב אברהם ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו, ובכ"י נוסף וכן בא אל פרעה ולא הזכיר אהרן.
26) (כד א) ברך את אברהם בכל בארך ימים, ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם, ובכ"י הלשון מתוקן יותר בארך ימים וכו' ובנים ואת כל חמדת האדם, ונראה כי נוסח הזה היה גם לפני הרמב"ן שהעתיק כל המאמר אף שלא הזכיר שם הראב"ע עליו.
27) (כה לד) ויבז עשו ג' (גם) זאת הבכורה בעבור שראה וכו' כן הוא בנדפסים ואין לו ענין לכל, ובכ"י מתוקן ויבז עשו את הבכורה בעבור שראה, ונראה שמלת את שהיא מן הגליון נשתבשה והיתה זאת והמעתיק הוסיף מדעתו מלת גם להשמית את הכוונה ועיין רש"ג.
28) (כו כח) בינותינו, רבוי אחר רבוי ובכ"י הלשון מתוקן יותר רבוי על רבוי.
29) (כז יג) אנכי מי שאנכי וכו' גם הנה דוד נכתב עליו איש אלהים ואמר רוח ה' דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך וכו', מלת בלבל דבריו אין לה מובן בענין, ובכ"י מתוקן: גם הנה דוד וכו' גם הוא אמר רוח ה' דבר בי כלכל דבריו עם אחימלך והכוונה במלת כלכל התחכם לדבר בלשון שאינה ברורה ובדברים שיש בהם להטעות את אחימלך.
30) (שם כז) ראה דבר עם הלב ותיה ריח טוב וכו' ובכ"י והנה ריח טוב, ובאותו דבור: הריחו בגדיו בריח ציצי ובכ"י מריח ציצי, וזה נכון יותר.
31) (שם מ) בענין אדום כתב הראב"ע גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. ובכ"י נוסף על כרחם כי כן כתוב בספר יוסף בן גוריון: שהכנים בכבלי מילה, והוא ביוסיפון פרק כח.
32) (כח ט) אחות נביות וכו' או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת אחות נביות. טעות דמוכה נמלא בזה ובכ"י כראוי: שהי' לישמעאל בנות רבות.
33) (שם יוד) ויצא ואמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר וכו' ובכ"י: ולפי דעתי אחר שספר ההליכה שב וכו' וזה נכון.
34) (ל יא) בגד שתי מלות והאלף חסר וכן בכל וכן במה וכו' כן הוא בנדפסים, ואין לו מובן כלל, והראוי בכ"י וכן בכל וכמ"ש על

השם הזה (יא ט) שתי מלות ואלף חסר, והתימא על רש"ל שהראה על המקום הזה ולא תקן את הטעות.

35) (שם כג) אסף אלהים וכו' ואחרים אמרו כי ראה ה' החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאלו נאספו ונתקנוהו אצל ה'. הלשון קטועה וחסר טעם, ובכ"י כי ראה ה' כי החרפות שהיו וכו' היו רבות וכאלו נאספו וכו'. ועיקר הפירוש על הפעל אסף שענינו קבוץ פרטים רבים למקום אחד וכן ת"א כנש ה' ועיין.

36) (שם לח) פצל הטעם כרתות קטנות ובכ"י פצל כטעם כרות פצלות כריתות קטנות והנראה שמקום הפירוש הזה בפסוק הקודם.

37) (לא יט) התרפים בסוף הדבור: לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב, אין לו המשך עם הקודם והעיקר כבכ"י: לב לבן לא גנב יעקב כי אם דעתו כו', והוא מוסב על הפסוק הסמוך.

38) (לב לג) בגיד הנשה ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין ספק כי אם לחסרי הדעת, ותולדות המפרשים שהוא האבר ויפרוש הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך וכו' יתבאר לך וכו' המאמר הזה כולו מסולל סבנה. ורש"ל האריך בבאורו לאין ארוכה ובכ"י נאמר: ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין ספק בו כי אם לחסרי הלשון ותולדות שאמרו שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים ודעת זה המלאך, והוא בני ענינים נפרדים, במאמרו הראשון יאמר הראב"ע כי ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל (והוא האמת) ואין ספק בו כי אם לחסרי הדעת ולשון ותולדות שאמרו וכו', וכוונתו שהדבר ברור ולא יוכלו להטיל ספק בו ולפרשו שהוא האבר כי אם אנשים חסרי דעת וחסרי לשון ותולדות ר"ל חסרי דעת שאין להם ידיעה בלשון ובתולדות (והוא חכמת הטבע בלשון הראב"ע כידוע למי שרגיל בו.) ואח"כ מתחיל ענין אחר ודעת זה המלאך (מי הוא) יתבאר לך.

39) (לג, ה) חנן כמו נתן וכמוהו חנונו אותם, גם חנן כמוהם. ויתבארו דבריו בדברי כר"ש פרחון במחברתו שרש חנן: אשר חנן אלהים את עבדך וכו' פירוש נתינה וכו' ומן המין הראשון (בענין נתינה) חנוני חנוני אתם רעי (איוב יט) פירוש תנו לי מתנות וכו' כן חנונו אותם (שופטים כא) פי' תנו אותן לנו (להם) ומזה נאמר על כל דבר שהוא בלא דמים חנם כלומר מתנה וכו'.

40) (שם יד) אתנהלה כמו אתנהל ענים, הנכון כבכ"י אתנהג עמם.

41) (לו כ) החרי כמו הרי יהודה וטעמו גדולה וכו', הנכון כמו בכ"י וטעמו גדולים.

42) (לז כא) לא נכנו נפש כמו משרתו יהושע בן נון נער וכן לא נכנו מכת נפש, הראוי כמו בכ"י וכן לא נכנו נפש מכת נפש וכו'.

43) (שם כח) ויעברו וכאשר עברו עליהם הישמעאלים וכו' ובכ"י כאשר עברו אלה הישמעאלים הם וכו' ולפי נוסח זה יתכן שבמלת אלה בא לפרש כנגד פרש"י שזו היא שיירה אחרת.

44) (לח ב) וחכמינו ז"ל אמרו וכו' ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת. ובכ"י ואנשי המדות וזה מחוור יותר.

45) (שם ח) ויבא אותה טעמו אחר שאתה יבמה הראה שיבוש. הנכון כמו בכ"י הראה זה היבום.

46) (לט כב) ואת כל אשר עושים י"א כי היה וכו' והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאלו היה הוא העושה וכו' ובכ"י כל אשר היו עושים וזה נכון יותר.

47) (מ כג) במשמר וכו' מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו, ובכ"י נשמרים עד עת שלא יברחו וזה מתוקן יותר.

48) (שם יב) פתרונו יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים ויתכן יום הולדת את פרעה וכו', כן הוא בנדפסים וגם במקור חיים אבל התשובה על השאלה חסרה לגמרי בפירושו. ובכ"י ויתכן שהיה יוסף יודע יום הולדת פרעה וכו' כי היום יש מלכים שיעשו משתה וכו'.

49) (שם טו) מארץ העברים אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי, ואחר כל חלום במקרא וכו'. חסר הסמך ובכ"י בחלומי (ציון הפסוק) אחר כל חלום במקרא וכו' והציון הזה נשמט ע"י המעתיקים.

50) (מא ויו) שדופות קדים שארע שדפון ובכ"י שארע להם שדפון ונכון.

51) (שם יוד) פרעה בסוף הפסוק, ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים עם שם העלם, ובכ"י מתוקן הלשון יותר: ואין מדרך המוסר עם המלכים להזכיר שם העלם.

52) (מב יא) נחנו בלא אלף והוא האמת, הרש"כ כתב: צ"ע מאין הוציא כזו אשר תיבת נחנו בלא אלף פי' אמת? ואנחנו אומרים כי חלילה לנו לחשוב על הראב"ע כזאת להוציא את המלה הזאת מפשוטה, אך המעתיקים ששבשו דבריו נתנו יד לקלי העיון לתתו לטועה, ובכ"י כראוי נחנו בלא אלף כמו באלף והוא האמת, וכוונתו שאין להבדיל בין נחנו ובין אנחנו בהוראתם, כי האמת הוא ששתיהם מגזרה אחת.

53) (שם) באו"ד כנים נאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת ובכ"י: כנים נאמנים ויתכן להיות מגזרת כן. כן אנחנו כאשר דברנו גם כן בנות צלפחד כמו האמת ולשון זה מסתבר יותר והנראה לחבר שני הנוסחאות, וכצ"ל ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת כן אנחנו כאשר דברנו וכו'.

54) (מד כב) ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע, לשון קטועה ובגליון הכ"י נמצא (נ"א) הביאו עם החמשה וכצ"ל.

55) (מו כג) ובני דן בסוף הפסקא, כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב ובכ"י כי לא הלך הכתוב כי אם על הכל או אחר הרוב.

56) (מז א) בארץ גשן כלל בארץ רעמסם פרט והענין נח ולפי דעתי כי רעמסם פתוח העין איננה שהיו דרים שם ישראל וכו' בכ"י איננה אותה שהיו דרים וכצ"ל.

57) (שם ויו) שרי מקנה כסוס כפרד, ובכ"י כסוס ופרד.

58) (שם יט) מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה

הרעב שלש שנים וכו׳ ובכ״י מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן גם יתבן שהיה הרעב וכו׳ וכנראה היה הנוסח הזה לפני הרמב״ן, עיין בפירושו.

59) (מח ב) ויגד המגיד ליעקב או האומר ליוסף וכו׳ ובכ״י: או הוא האומר ליוסף וכו׳, וכוונתו אותו האיש בעצמו שאמר ליוסף הוא בא והגיד ליעקב.

60) (שם כ) בך יברך ישראל כל בני ישראל, ובכ״י כל בני, וכן הוא במקור חיים.

61) (שם כ) וישם את אפרים, בדבור הברכה. ובכ״י בדבור הבכורה וזה נכון יותר. לפי שטתו בפסוק ע״ז שיעקב נתן את הבכורה ליוסף, ומבני יוסף בחר באפרים להיות לו משפט הבכורה.

62) (מט א) את אשר יקרא אתכם, דבר הנביא לעתיד, ובכ״י דבר הנבואה, וכן מסתבר.

63) (שם שם) ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואח״כ ברך, תשובת הראב״ע על פירוש התועים חסרת טעם. והרמ״ן דבר ולא ידע מזה, והעיקר כמו בכ״י ועל זאת הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם ואח״כ ברך אותם (להלן פסוק כ״ח) וכוונתו בתשובה על אלה הסומכים על מה שנאמר בסוף: ויברך אותם, הלא נאמר מקודם לזה וזאת אשר דבר להם אביהם ואח״כ ויברך אותם, ומזה מוכח כי הדברים אשר דבר יעקב הם דברי נבואה, ועל זאת הנבואה אמר הכתוב וזאת אשר דבר להם, ואח״כ ברך אותם.

64) (מט ג) ראובן בכורי אתה, בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשית און וכמוהו ראשית אונים ובכ״י כמו כי הוא ראשית אונו וכמוהו ראשית אונים.

65) (שם ויו) בסודם אל תבוא נפשי אחרי שהביא פירוש רב׳ אהרן ואמר עליהם: ואלה פרושים קרים, כמצא בנסחאות הנדפסים נקודה, לסמן סוף הדבור, ואח״כ מתחיל הגליון: בסודם אל תבוא נפשי אמר ר׳ משה הכהן כי כבודי כמו נפשי וכו׳, ופירוש זה אינגו על בסודם כי אם על מאמר ובקהלם אל תחד כבודי ובכ״י ואלה פרושים קשים בסודם אל תבוא נפשי וכונתו על עצמו שאיננו רוצה שתבא נפשו בסוד פרושים כאלה ותפש לשון הכתוב והיא על דרך המליצה·

66) (שם ט׳) מטרף בני עלית, דמית לי וכו׳ והטעם מטרף אחר, ובכ״י מטרוף אחד ונכון יותר.

67) שם באותו דבור, ואילו היה עיקר כל מין חיות, ובכ״י כל מין בחיות ונכון.

68) (שם יא) אוסרי היוד נוסף כמו היושבי לסוסתי, ובכ״י כמו הגבי היושבי, וכן מסתבר כי אין לסוסתי ענין לכאן.

69) (שם שם) באו״ד, והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן וכו׳, בכ״י עד שיאסור וכצ״ל.

70) (שם טז)דן ידין וכו׳ ידמהו ברוב גבורתו לנחש ובכ״י נוסף ולשפיפון.

71) (שם שם) באו"ד: וטעה לישועתך וכו' או בא שם תחת שם הפעל ובכ"י תחת הפעל וכנ"ל.

72) (שם שם) באו"ד: אם הכ"ף, או הכף לנכח דוד, או המשיח בנו וכו' שמתחלה פירש שהכ"ף לנוכח דן, ועתה פירש שיתכן שיהי' הכ"ף במלת לישועתך לנוכח דוד וכו'.

73) (שם כ) מאשר י"א וכו' והנכון בעיני שמארך אשר יבוא להם ושמן וכו' ובכ"י לחם שמן, וכנ"ל וסוף דבריו מוכיחים, ופה לחם לשון נקבה ור"ל שענין הכתוב כמו מאשר שמנה לחם שהוא כמו לחם שמן.

74) (שם כא) נפתלי אילה שלוחה על דרך דורן ובכ"י נפתלי, דמית אילה שלוחה על דרך דורן, וכנ"ל ור"ל נפתלי נדמה לאילה ששולחים אותה לדורן. ועיין בפירוש הרמב"ן.

75) (שם כב) בן פורת בן כמו סעיף וכו' ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל כמו אויביה גם אויבתי ד"ב וד"ו, ובכ"י כי על שני דרכים תמצא הפועלת וכו' וכנ"ל. וברס"ן נשתבש המאמר עוד יותר.

76) (שם שם) באותו ענין בנות צעדה על דרך זבובי מות, ובכ"י נשלם הענין: זבובי מות יבאיש כל אחת מהזבובין וכנ"ל.

77) (שם כג) ויפוזו ויתחזקו וכו' מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול. המאמר הזה סתום וחתום והרס"כ מלא בו סודות מחכמת הקבלה וידים להוכיח כי הראב"ע היה מקובל ולפי הכ"י נמשך מאמר: מידי אביר יעקב למעלה, כי היו ידיו חזקים מידי אביר יעקב ואח"כ מתחיל ענין, משם ועל זה אמר הראב"ע: רמז לידי אביר יעקב שהוא השם, מאותו כח יכול היה רועה וכו' ור"ל מלת משם מוסב על ידי וידים ידוע שהשם משל לכח יכול ושעור הכתוב משם, מאותו הכח היכול שהיה ליוסף בעזרו נגד שונאיו בעלי חצים היה יוסף גם רועה אבן ישראל ומסיים וכן היה ויכלכל יוסף.

78) (שם כח) איש אשר כברכתו כאשר באה לכל אחד מהברכות ובכ"י כאשר בא לכל אחד מהברכה.

79) (נ כו) ויישם בארון שם אותו אחד ובכ"י: שָׂם אותו אחד ונכון.

שמואל יוסף פין (מו"ל הכרמל).

לקוטי נמושות.

חפשתי למענך מאמר מעריך בתוך מכתבי ולתתו כי יהיה למטע בתוך גן הפרחים אשר נטעת ולדאבון נפשי ראיתי כי המאמרים הארוכים אשר עמדי לא מסודרים המה וחסירים תקון והעבודה הרבה העמוסה עלי והזמן הקצר אשר קצבתי לי לא יתנוני לתקן גם אחד מהם ולכוננו לבית הדפוס לכן גמרתי בלבי ללקט מאמרים קצרים להיות לאגודה אחת ולתתם בידך, ויען כי

הימים האלה קרובים הם לימי חג השבועות יום מתן תורתנו ולפי תקנת משה רבינו ככר באה העת לשאול ולדרוש בעניני היום, לכן בחרתי בדברים הנוגעים לחג הזה.

במגילת רות קאפיטעל ב׳ והנה בעז בא מבית לחם וגו׳ ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת ויען הנער הנצב על הקוצרים, נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב, ותאמר אלקטה נא וגו׳ ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט, רוב המבארים נמשכו אחרי דברי ראב״ע כי בית כאן הכוונה סוכה, כי בשדה אין בית, והיא שבה לנוח מעט בסוכה זו, ועל זה אמר זה שבתה הבית, פי׳ בסוכה מעט, והדוחק נראה לעינים, כי בקרא לא נזכר אשר ישבה לנוח, וגם למה הרבה הנער אמרים להשיב על מה שלא שאלהו אדניו, הן הוא שאל למי הנערה הזאת, והיה די לו להשיב נערה מואביה היא, והב״א בספרו משיב נפש מפרש כי הבית הוא בית ממש, בית מעונה והנער בכל דבריו חפץ לספר בגנותה כי היא איננה כנערה צנועה אשר כל כבודה פנימה לשבת בבית אבל תרוץ כל היום בשדה ושבתה הבית אצל חמותה הוא מעט וזה גם דרך האלשיך, וגם דבריהם לא טובים מדברי הראב״ע, אבל באמת פשט הכתוב יתפרש על פי אחת מתכונות לשון עבריה כי שמות המרכבים לפעמים יפרדו זה מזה, והאחד יבוא בה״א לפניו ומורה על השני החסר במאמר הזה, וכמו ביהושע ט״ז ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו מזרחה המדבר וגו׳ אשר לפי הפשט הוא מדבר בית און הנזכר בקאפי׳ י״ח פסוק י״ב וכמ״ש הביאורים ישנים בשם הרמ״א והכתוב מפריד פה בהרכבת שמותיו בית און ומזכיר המדבר לבד בה״א הידיעה לפניו, וכן בישעיה ט״ו פסוק ב׳ עלה הבית ודיבון הבמות לבכי, הבית הוא בית בעל מעון הנזכר ביהושע קאפי׳ י״ג י״ז, וכן באר אלים נקרא בתורת ה׳ לקצת מפרשים הבאר (במדבר כ״א פסוק ט״ז) ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר ה׳ למשה אסוף את העם ואתנה להם מים ועי׳ בארץ קדומים בשם באר ובית, וע״פ הכלל הזה יתפרש הכתוב הזה ברחבה כי המקום הזה היה בית לחם ובעז היה שם שר ושופט, ובלי ספק ידע את כל מתי העיר, וגם הי׳ לו שדות רבים, ויום יום הלך לראות במלאכת נעריו בשדותיו וידע את כל המלקטים והמלקטות ורק הנערה הזאת היתה נכריה לו לכן שאל למי הנערה הזאת כי פנים חדשות הוא רואה, והנער ענהו כי נערה מואביה היא השבה משדה מואב זה שבתה הבית פי׳ בבית לחם הוא מעט כי זה יום או יומים אשר שבה הנה, לכן לא נודעת לאדני.

תהלים קאפיטל י״ט.

השמים מספרים כבוד אל וגו׳ יהיו לרצון אמרי פי וגו׳, למצוא סדר נאה ויפה בקאפיטל הזה הוא רק על פי דברי העקרים במאמר ראשון פרק י׳ כי יסודי דת ישראל המה שלשה. א) מציאות ה׳. ב) תורה מן השמים. ג) שכר ועונש. ועל שלשה היסודות האלה יסד המשורר האלהי את המזמור הזה, ומתחיל מיסוד הראשון ממציאות ה׳ והוא הבורא והוא היוצר הכל.

כי השמים מספרים כבוד אל אשר הוא נמלא, ומעשי ידיו מגיד הרקיע כי הוא יצר הכל, והוא שם אהל לשמש כי יגור בהם, ויבושו עובדי השמש והפסילים כי ה' הוא הממציא את הכל, ואחר זה יבוא ליסוד השני לתורה מן השמים ואומר תורת ה' תמימה וגו' כי זה הנמצא הממציא הכל גם מידו היתה לנו התורה הנאמנה והתמימה, וכאשר יסד את ארצו בדעת ובחכמה כן מלא את תורתו חכמה ודעת, ואח"ז אומר גם על שכר ועונש וזה סוד השלישי באמונתנו הטהורה, ואומר משפטי ה' אמת וגו' בשמרם עקב רב וזה השכר ועל העונש אומר שגיאות מי יבין וגו' ואל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב, כי תמים ונקי אהיה רק אז אם ישמרני ה' מפשע ועון, וסיום דבריו יהיו לרצון אמרי פי וגו' אין הכוונה כמו שפי' הרד"ק ומבארים שונים, אבל הכוונה היא כי בהתפללו לה' אשר ינקהו מנסתרות ויחשוך אותו מזדים שלא ימשלו בו נראה כי הוא לא בטח במעשיו בארץ ופחד מחטאיו לכן מסיים דבריו בתפלתו כי אל יביט ה' אל מעשיו אבל יהיו לרצון אמרי פי אשר אנכי מפאר ומשבח אותך ואת תורתך והגיון לבי אשר חפצי הוא להיות תמים ונקי וכאמרו אז איתם ונקיתי מפשע רב, זה יהי' לרצון לפניך ה' צורי וגואלי, ונפלאת היא בעיני כי בעל העקרים אשר דרש ומפרש את הקאפיטעל הזה כפעם בפעם בספרו בטוב טעם ודעת וכמו במאמר ראשון פרק ה' ועוד בקש ראיה לשיטתו מאנשי כנה"ג בתפלת מוסף לראש השנה ממלכיות זכרונות ושופרות ולא הביא ראיה לדבריו מדוד מלך ישראל במזמור הזה אשר נראה לעין כי על שלשה העקרים האלה הוא סובב והולך.

אזהרות לרבינו שלמה בן גבירול זצ"ל.

זה לי שנים במספר אשר רגיל אנכי לאמר בחג השבועות אזהרות לרשב"ג זצ"ל וראיתי במפרשים כי פה אחד להם אשר גם הוא הלך בדרכי בה"ג למנות גם מצות דרבנן בין התרי"ג מצות ואנכי מצאתי כי לא כן ידברו, ואני לא אשים לבי למצות הלל אשר מנה בחרוז י"ע והלל תגמור וכן מצות נחום אבלים בחרוז כ"ה והאבלים תנחם וכן מצות תפלה כי ע"ז כבר דבר הרמב"ן בס' המצות והציל את כבודם כי באמת הן מצות אשר עיקרם הוא מן התורה אבל אשיחה באלה אשר גם הרמב"ן מודה כי אין להם רמז בתורה, וזה בחרוז י"ז ושנתם תמיד לבנך ולתלמיד ומברכות תלמיד מאת הנגמרים, חשבו כי מאת הוא הסמיכות מן מאה וקאי על מאה ברכות אשר אמר ר"מ במנחות מ"ג שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ומי הוא אשר יאמר כי זה הוא חוב מן התורה? בחרוז כ"ב והעומר לנהל ונר שבת יהל חשבו כי מנה מצות הדלקת נר בשבת אשר היא רק מצוה מדרבנן משום שלום בית, בין המצות אשר הן מן התורה, ובחרוז כ"ה והתקופה למלאות ונר חנוכה להעלות, מינה מצות נר חנוכה שהיא מדרבנן בין המצות, ובחרוז ס"ע והיסע ושוכבת ומקרה מחשבת וייבום נעזבת ואגרת פורים מינה לדעתם קריאת מגילה בפורים שהיא מדרבנן בין מצות התורה. והנה על הראיה האחרונה אנכי אומר כי

זה החרוז האחרון ואגרת פורים אין ספק כי טעות נפלה בו וצ"ל ואגרת פטורים, וזה מצות גירושין וכתב לה ספר כריתות אשר כל מוני המצות ימנו אותה בין מצות התורה והגהה זו מוכרחת כי באמת הגאון מו"ה יעקב חגיז ז"ל בספרו פתיל תכלת תמה על רשב"ג למה דלג על מצות גירושין והניח הדבר בצ"ע ולפי הגהתינו הלא מנויה היא בספרו, ואל יתעקש המתעקש כי לפי זה יהיה כאן יתד במקום תנועה, ולפי הנראה יסד את אזהרותיו על יתד וארבע תנועות כי רבות הנה באזהרותיו אשר אחר היתד הראשון לא יחשוב את השואין ליתדות וימנה רק את התנועה הבאה אחריה לתנועה, ויעיד על זה גם ראש החרוז הזה והיסע ושוכבת אשר השוא מן הויו ושוכבת לא במספר. ומה שאמר וגר חנוכה להעלות נראה כוונתו להעלות נר תמיד במקדש ה' אשר הוא יכנהו את בית ה' בשם חנוכה בחרוז כ' על פי הכתוב בפרשה נשא חנוכת המזבח ובתהלים חנוכת הבית (וגם הפייטן באזהרות למוסף של שבועות קורא להדלקת נר במקדש חנוכת הנר) וכן והעומר לנהל גם בעת אשר נר שבת כבר יהל כי כבר בא השבת ובכל זאת מצות העומר דוחה את השבת, ובאה פה בדבריו רק להשלים את החרוז כאשר יעשה כן לפעמים. ומה שאמר גבי מצות תלמוד תורה ומברכות תלמיד מאת הנגמרים אין זה מוכרח כלל כי כוונתו על החוב של מאה ברכות, אבל לגודל מעלת למוד התורה הוסיף הדברים האלה כי כבר הודיעו לנו רז"ל בסנהדרין (צ"א ע"ב) כל המונע הלכה מפי תלמיד אפי' עוברין שבמעי אמן מקללין אותו ואם למדו זוכה לברכות כיוסף ואמרו כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו (שם יט) כי הוא הגומר את תכלית יצירתו וע"ז מבטיחו המשורר ואומר ושננתם תמיד לבנך ולתלמיד ויהי' שכרך כי ומברכות תלמיד מאת הנגמרים פי' מאלה אשר נגמרו תכלית יצירתם על ידיך ולפ"ז יקרא מאת הא' בצירה ולא בפתח מהנפרד מאה והוא מלה ולא שם, ואל יפלא בעינינו כי לפי קריאה זו הלא נקרא המ"ם בצירה להשלים את הדגוש אשר יחסר בא' ויחסר לנו היתד וגם תרבינה התנועות כי רבים הם בתנ"ך אשר המ"ם הזה יבוא בלי השלמה, וכאשר מנה קצת מהם בעל ההערות לתל"ע § ל"ה ועוד מדקדקים רבים וחפשי הוא למשורר להשמיט גם השלמה זו מאת המ"ם ולקרותו בשוא תחת צירה. ויותר מזה לא תרשני העת להחזיק בעטי ואנכי אשליכהו מידי לשוב למלאכתי כנמושות השבים מלקט בשדה למנוחתם.

אני אוהבך ומוקירך **מרדכי פלונגיאן.**

יום ב' כ"ד לחודש אייר **תרמ"א ווילנא.**

תפלה קצרה

קצור מהקינה הגדולה אשר קוננתי וקראתי בשמה: תפלה בעד נשמת הקיסר האדיר **אלכסנדר השני** נ"ע אשר נפל לפני בני בליעל ביום 1 טען מארט 1881 למספר אחינו הנוצרים.

בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ מַארְט שְׁנַת תַּרְמָ"א שָׁעָה 11 בַּלַּיְלָה,

הוֹבִילוּנִי רַגְלַי אֶל הַמָּקוֹם הָאָיוֹם,
אֲשֶׁר שָׁם נָפַל שָׁדוּד מַלְכֵּנוּ הַנַּעֲלָה;
עָמַדְתִּי שָׁם כָּל הַלַּיְלָה עֲדֵי נְכוֹן הַיּוֹם,
עָמֹד וְכָתֹב שִׁיר מִסְפֵּד לְהֶגֶה וָהִי סֶלָה.

* *
*

עַל פְּנֵי גַפֵּי הָרְחוֹב תְּעָלַת יֶעקַאטֶערִינַא
מְקוֹם הָאָסוֹן הַנּוֹרָא, הוֹי יָגוֹן וַאֲנָחָה!
תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי מִדֵּי לֶכֶת אָהִינָה,
עוֹד תִּרְעַם תִּגְעַשׁ בְּאָזְנַי אֲנָקָה נִתָּכָה.

3.

מְקוֹם נָפַל הַקֵּיסָר אַלֶכְּסַנְדֶר הַשֵּׁנִי,
נַפְשִׁי בְּדִמְעָה הִתְמוֹגְגָה, נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה;
נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה, וְאֶפֶס מִלָּה בִלְשׁוֹנִי,
בִּשְׂעָרַי בְנַפְשִׁי כַּדּוּר הַמַּשְׁחִית הָהּ תַּאֲנִיָּה!

4.

הוֹי וַאֲבוֹי! נַפְשִׁי תִשְׁתַּפֵּךְ עָלַי כַּמַּיִם,
לִרְאוֹת אַדְמַת עָפָר, דָּמִים קְדוֹשִׁים בָּלָעָה;
הוֹי אֲרוּרָה אַתְּ אֶרֶץ תַּחַת הַשָּׁמַיִם!
כִּי כְּאֵב נֶצַח מִיָּדֵךְ לָנוּ, חִיל וּזְוָעָה,

5.

אֲבָל ! עוֹד קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לָךְ סְעִיף אֲדָמָה !
עָלַיִךְ הֵן עָלָה הַקֵּיסָר בְּשַׁלְהֶבֶת־יָהּ ;
עָלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ רַבִּים יִקְּדוּ בִדְמָמָה , *)
וְהֶגְיוֹנָם יַעֲלֶה שְׁחָקִים לְנוֹרָא עֲלִילִיָּה .

ס׳ פעטערבורג אור ליום ב׳ 2 טען מארט 1881.

*) כי כן הקדש הקדישו בני רוסיא את ככר אדמת עפר הזה להעמיד עליו בית תפלה גדולה לזכר נשמת הקיר״ה נ״ע .

הגיון לבי

על קבר מלכנו אלכסנדר השני נ״ע.

פֹּה יִישַׁן אַלֶכְּסַנְדֶר הַשֵּׁנִי פֹּה סָר לָנוּחַ ;
לַעַמִּים מְרוּדִים הוֹפִיעַ כְּמַלְאָךְ פּוֹדֶה וּמוֹשִׁיעַ
אַף נִקְמַת חַרְבּוֹ -- רַחֲמִים וָחֶסֶד וַחֲנִינַת רוּחַ
הֶאָח ! מַה־קֻּדַּשְׁתְּ סְעִיף אֲדָמָה ! בְּךָ זֶה יַרְגִּיעַ !

פ״ב אפריל 1881.

צדקת השר המרומם ש. פאליקאוו.

דרוש בר״ה תרמ״א.

על דבר בתי למוד חרושת המעשה והאומנות אשר יסדו נדיבי עם אלהי אברהם ובראשם השר פאליקאוו.

היום התפללנו בברכת זכרונות „ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור״ יבואר ע״פ המדרש רבה וירא פ׳ נ״ו. בשעה שבקש אברהם עקוד את יצחק בנו, א״ל: אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע

גופי מפחדה של סכין ואצערך, אלא כפתני יפה יפה, ומעתה אף אנו נאמר, אם יצחק אבינו שהי' הולך יחד עם אברהם אביו בשמחה רבה וברצון שלם, זה לשחוט, וזה לישחט, ובכל זה חרד לבו עליו, אולי בשביל שעודנו בחור יזדעזע מפחדה של סכין, מה יעשו בחורי זמננו שלא הגיעו למדתו של יצחק אבינו, אם מזדעזעים מפחד דרך חיי עולמם העומד לפניהם כהר גבוה, איך ובמה יפרנסו בני ביתם, בזמן אשר כל צרכי החיים ההכרחיים עולים למעלה ראש, ויִדל ישראל עד מאד והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, ומפחדה של סכין הזו מחפשים להם ארחות עקלקלות לדרך ימי חייהם, דרכים נלוזים כאלה, המעבירים אותם על דעתם ועל דעת קונם ויתמכרו גם לחילול שבת בפרהסיא ולדרכי מסחורים כאלה, הבנוים על קורי עכביש, להתמלאות אך מחורבנו של חבירו, ונמצא שם שמים ושם ישראל מחולל בלאומים, וע"כ אנו מתפללים, ועקידת יצחק, את אשר בקש יצחק לעקדו יפה יפה, בשביל שהוא בחור, יזכור היום ברחמים ללמד זכות על זרעו בחורי זמננו. האומנם כי עלינו לחפש תרופה למחלה זו, וחסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו, ונתן בלב מלכנו הרחמן הקיר"ה להרשות לגדולי עמנו, לאסוף תרומות נדיבי לב, ולייסד בתי למוד חרושת המעשה והאומנות בכל מרחבי המדינה בעד בחורינו הצעירים, והן נודע מעלות הצדקה כי רמו וגבהו, להעביר את רוע הגזירה, ושמונה מעלות בצדקה זו למעלה מזו, ומעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המך וממציא לו מלאכה, כדי לחזק ידו, שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר והחזקת בו [רמב"ם ושו"ע יו"ד סי' רמ"ט סעיף ו'] ואם אמרו כן באיש פרטי, קל וחומר המחזיק ביד כלל ישראל, וממציא להם דרך למלאכה, כדי לחזק ידיהם, שלא יצטרכו לבריות, ולא יתמכרו לעבור על דת, ולחלל שם שמים ושם ישראל בלאומים, וכל מרים תרומת ידו כמה שיהיה אף אם לא ירבה ממחצית השקל, שכרו הרבה מאד, ונמשלה צדקה כשריון, שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ועל זה אמר ישעי': כי קרובה ישועתי לבא, ע"י שתקיימו וצדקתי להגלות, שתעשו צדקה גלויה כזו הנודעת בטובה ובמעלתה לכל ישראל, אשרי אנוש יעשה זאת, הם גדולי עמינו האדון השר פאליקאוו והנלוים לו, שהוציאו את הצדקה הלזו לאור, ובן אדם יחזיק בה, ע"י תרומת ידו שירים לזה, וע"י צדקה זו, הוא גם שומר שבת מחללו שלא יצטרכו בחורינו לחלל שבת ח"ו ובכלל זה כל העבירות שבין אדם למקום, ושומר ידו מעשות כל רע בין אדם לחבירו, בדרכים עקלקלות במסחר, וע"י הצדקה הלזו יתרבה אומנות ומלאכה בישראל ויתקדש ויתאהב שם שמים על ידינו וכו'.

חיים בהגאון מוה"ר **נפתלי צבי יהודה** ברלין הי"ו

החופ"ק מאסקווא.

הערה על המאמר.

יישר כחו של הרב הגאון הצדיק הזה בעד דבריו הנעימים היקרים והישרים, מי יתן ויראו כל הרבנים — אשר דבריהם נשמעים באזני אנשי עדתם — את דרכי הגאון החכם הכולל הזה, וילכו גם המה בדרכיו, וילמדו לרעות את צאן קדשם במקל נועם כמו שיעשה הגאון הגדול שלשלת היוחסין הזה הי"ו, ואז יקוים בנו דברי הנביא אשר אמר בהתלהבות רוחו „כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות". והנה אחרי אשר עיינתי בדרושו הנפלא ושקלתי כל דבור ודבור, העירני ידידי הרב החכם המפורסם הר"ר קלמן שולמאן יצ"ו על כונה עמוקה במדרש נושא הדרוש הנ"ל, ולא אמנע לחקוק הדברים בעט ברזל ועופרת לזכרון נצח, כי הדברים האלה עומדים ברומו של עולם, ומי יתן וישימו אחב"י את לבבם לשמוע את הדברים האלה לטובתם ולאשרם ולהצלחתם ולטובת כלל ישראל, ואלה המה: אם יצחק אבינו שהיה הולך לקיים מצות ה' אשר צוה לאברהם אביו כמו שנאמר קח נא את בנך כו' והעלהו לעולה, ובכל זה חרד לבו עליו מפחדה של סכין, מה יעשו הבחורים [לשמחת לבבינו מעטים המה ונער יכתבם] ההולכים בשרירות לבם הרע בחמת קרי ומכעיסים את ה' ומלך, מפריעים את שלום הארץ, מביאים ערבוביא בעולם, איך לא יחרדו מאימת יום הדין ומפחדה של החרב חדה המונחת על צוארם לבערם מקרב הארץ, הלא סוף סוף חרב המשפט תשיגם ומלט לא ימלטו כי אין דבר נעלם מעיני הממשלה הרוממה ואין נסתר מבית המשפט. אך הנערים השובבים בוש לא יבושו והכלם לא ידעו, וכמאמרם יודעים רשעים שדרכם למיתה כו' ואפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה. ע"כ חוב קדוש מוטל על כל איש ואיש לבער הרע כאשר יבער הגלל עד תומו, ולבקש תחבולות שונות שלא יפשה הנגע צרעת בנערים בריאים אשר לא ידעו עוד שמץ כל רע, להורותם חוקי המדינה ולירוא מה' ומלך ולעבדם בלב שלם ובנפש חפצה, ואז שלום יהיה לנו ולכל ישראל ונשב בטח ואין מחריד אמן כן יאמר ה'. ובזה הנני נותן תודה וברכה להרב הגאון מהר"ח ברלין על אשר קרבני בימין צדקו כל הימים אשר ישבתי במאסקווא, והנחני בעצתו הטובה, ה' ישלם לו כברכת קטן שבתלמידיו המתאבק בעפר רגליו

המו"ל.

לֹא הַשֵּׁם הוּא הָעִקָּר. *)

באורים אחדים
על דבר שמות התנאים והאמוראים.

1.

בגטין (י״ד ב׳) מונה הגמרא ארבעה יהודים במדינת פרס אשר שמותיהם מבוהלים: א ר ד א, א ר ט א, פ י ל י, ב ר י ש, ופירש הרב ר׳ ש״י ראפפאפארט בערך מלין שלו, שלא ארבעה שמות הם כי אם שלשה, והמלה ב ר י ש הנזכרת פה באורה ב ת ח ל ה, כלומר בתחלת שמותיהם נוספו התוארים ארדא או ארטא (שניהם לשון גדל ותֹקף בלשון פרסי) או תְּלֻוֶה להם בראשיתם המלה פ ו ל (עלעפהַאנט בפרסי כמו בעברי), ולחזק את דבריו הביא שמות הפרסים אַרְדְ-שיר, אַרְטַ-בַּאן, אַרְתַּ-חְשַׁסְתְּא, אבל לא מצא שם פרסי שיתחיל בפיל, ויבוא רעו ר׳ י״מ זקש לסמוך את ידיו גם בזה, כי מצא בספר החכם ד׳ אורבלסט (ערך Fil) שהפרסים כינו לאיש אחד פיל-טן (גוף הפיל) ועוד אחד נקרא פיל-דענדאן (שן הפיל) ועוד שלישי נקרא פיל-פאי (רגל הפיל). —

ועל שני חכמי ישראל אלה אתפלא הפלא ופלא, מדוע לא שמו לב על הרבה ראיות וסתירות לדבריהם שנמצאו בתנ״ך ובתלמוד ובדברי ימי עולם?

א) איך שכחו שניהם גם יחד את משפחת הָאַרְדִי ואת אֲרִידַי ואת אֲרִידָתָא מבני המן הפרסי? שלשה אלה יעידו שארדא וארטא הנזכרים בגמרא המה שמות שלמים ולא רק מחציתם הראשונה.

ב) מדוע לא מצאו בספרות העברית את השם „פיל“, ולמה הלך החכם זקש לנוע על סופרים וספרים זרים בלתי נודעים לרוב הקוראים, הלא יש תגלת פִּל-אֶסֶר וגם פ ו ל מלך אשור (והוא שם שלם בפני

---

*) הרב החכם הסופר הזה כבדני במכתבו וז״ל: „אתכבד לשלוח לכבודך מאמר קצר אשר נקרא בשם „לא השם הוא העקר״ להדפיסו בספרך „גן פרחים״ ואקוה להוסיף לך כהנה וכהנה לחלק השני כאשר יצא לאור ברצות ה׳. מכבדך א. וואהל.

כבר ברכתיך סופר נכבד בעד הבטחתך הנאמנה, ופה אוסיף ואומר: ברוך תהיה אתה ורעיך וכל הבאים לטייל בגני כחפצכם וכחפץ מוקירכם ומכבדכם המו״ל.

עצמו בלי חסרון ומגרעת), ובדברי ימי עולם יזכר עוד מלך ידוע נַבּוּ-פָּל-אֲסַר (המלה פ י ל בתוך השם); ומה טובה היתה להם הראיה מן פַּל-אֶסֶר ופול אשר עליהם כבר אמרו חכמי הפהילאלאגיע שעיקר הוראת פיל הוא ג ד ו ל בלשון פרסי, ואם כן איפוא הלא תשא המלה „פילי" שבגטין בד בבד עם ארדא וארטא, ואין לך ראיה נצחת יותר מזו, ואיך לא שמו לב על זה?

ג) גם בש"ס מצינו שם תנא ר' אליעזר ב ן - פ י ל א (טהרות פ"ז מ"ט) ושם אמורא ר' יודן בן פילא (קדושים רבה פכ"ד); ואם גם יאמרו ששני התלמודיים האלה קריאתם בלשון יון (Philo) (באורו „אוהב") ואינם דומים לפיל הפרסי, הלא אז אשובה ואשאלה אולי השם פילי שבגמרא מקורו לא בלשון פרסי כי אם בלשון עבר, כי נמצא פְּלָיָה מבני זרבבל (דה"א ג' כ"ד) ועוד שני אנשים הנקובים בשם פְּלָאיָה נזכרו בנחמי' (ח' ז', י' י"א) ופַלּוּא בן ראובן.

לכן נראה יותר שכולם שמות מלאים הם ולא קצוצי פאה, וגם הרביעי „בריש" הוא בלי ספק שם איש פרטי בפרס, ואם אין ראיה ברורה לדבר, זכר יש לו בדרשה של ר' שמעון בר נחמני (מגלה י' ע"ב) שבפסוק „תחת הנעצוץ יעלה ברוש" הסב את השם „ברוש" על מרדכי, ובודאי כיון בזה לשם הנהוג בפרס ארץ מגורו של מרדכי.

2.

בגטין (נ"ז ע"א) תספר האגדה שבעת החורבן היה בין היהודים „ההוא ב ר - ד ר ו מ א דהוה קפיץ מילא וקטיל בהו" (בהרומים); והנה לדעתי ב ר - ד ר ו מ א הוא שם כללי, ובאורו קַל-הַמֵּרוּץ, כי (Dromos) פירושו בלשון יון מֵרוּץ, ונקרא כן בעבור שהיה קופץ ומדלג חיש קל.

3.

„כ ל ב א - ש ב ו ע" היה אחד משלשה העשירים, שכלכלו מ א ו צ ר ו ת י ה ם את בני ציון בעת חורבן בית שני. אף כי השם כָּלֵב נמצא בתורה בכל זאת דרשה הגמרא שכלבא-שבוע הוא כינוי, בעבור שהשביע את כל הבא לביתו רעב כַּכֶּלֶב (גטין נ"ו ע"א), אבל יותר נראה שהוא מלשון „א כ ל ב י דחיטי ודציבי" הנזכרים שם בספור הגמרא שבאורו אוצר ואסם, וכן גם בלשון יון Calube ענינו אהל, בית וסכה, ובלשון עבר כלוב, ולפי הפירוש הזה יהיה שמו מעין המאורע.

4.

גרסינן בב״מ (ס״ב ע״א) „שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם מתים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב, דרש ב ן-פ ט ו ר א מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו״. השם „ב ן - פ ט ו ר א״ לקוח משפת יון poter וענינו כוס, ספל, קיתון, ולפי זה נקרא כן התנא על שם מאמרו.

5.

בע״ז (י׳ ע״ב) תספר האגדה שאחד מקיסרי רומא שונא ישראל המתיק סוד עם יועציו ושריו כדת מה לעשות עם היהודים, ושאלם בזה הלשון: „מי שעלה לו נימא ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער״? כלומר, מה לעשות עם אבר בגוף האדם אשר פרחה עליו צרעת ממארת, האם יקָצץ האבר למען לא יפשה הנגע בכל הגוף, או לא? ומטרת שאלתו היתה: הראוי להשמיד את היהודים לטובת המדינה כולה? על זה ענו יועציו: „י ק ט ע נ ה ויחיה!״; ובין השרים האלה היה איש רומי אחד אוהב ישראל המכונה בגמרא בשם „ק ט י ע בר־שלום״, ויעמוד על רגליו ויאמר אל הקיסר... „ועוד דקרו לך מלכותא קטיעה״, ויקצוף עליו המלך ויגזור להמיתו, וירע בעיני קטיעה מאד שימות ערל בשר, ומה עשה, נפל על רישא דעורלתיה וקטעה״ —. הפראָפעססאר גראֶטץ הביא את הספור הזה בדברי הימים שלו (Band 4, Note 12) והראה בראיות ברורות (וגם ד״ר יאסט הסכים על ידו (Gesch. des Jud. und s. Secten. Band 2, S. 50 שהקיסר הזה הוא דאָמיטיאַנוס, והשר האוהב ישראל הוא פלאַוויוס קלעמענס, והמטרוניתא הנזכרת שם בההגדה היא אשתו דאָמיטיליאַ; ועתה יאמרו נא הקוראים, מדוע איפוא נקרא השר הזה בגמרא בשם „קטיעה״? אין זאת רק מעין המעשה.

6.

(שבת מ״ז ע״א): „אמר ר׳ ר ו מ נ ו ס לי התיר רבי לטלטל בשבת מחתה באפרה״ (אפר של לבונה וסממנים שרופים, רש״י) — הרבה אמוראים בקשו למצוא פשר דברי ר׳ רומנוס, ראשית פליאתם היתה איך התיר רבי לטלטל בשבת דבר מוקצה. ואחרי כן כאשר נתברר להם שאפר אין לו דין מוקצה, הסבו פני קושיתם ושאלו, מאי רבותא בזה שהתיר הלא אין שום אסור בדבר? וכה שקלו וטרו, עד שבאו להמסקנא,

שבמחתה היו מונחים שברי עצים המוקצים, ורבי התירם לטלטל אגב האפר. — והנה דברי ר' רומנוס לא יסכימו לתרוצם כי במאמרו אין זכר לשברי עצים, ולכן אומר אני שנשתכח המקרה ושרש הדבר אשר המריצו את ר' רומנוס לאמר מאמרו, והוא מסופר בירושלמי (מגלה פ"א הל' יב) ושם נאמר שקיסר אנטנינוס רצה להכין קטרת לכבוד אלהי ישראל, אבל לא ידע את משפט הסמים ומעשיהם, וישלח לו רעו רבי לרומא את תלמידו רומנוס שיורהו את תיקון הבשמים, וברור אצלי שאז התיר לו רבי בדרך הוראת שעה, משום כבוד מלכות, לטלטל בשבת את המחתה עם הקטרת שבה, אף כי מוקצה הוא מחמת אסור, ואלו ידעו חז"ל בבבלי את מקור מאמר ר' רומנוס, אזי לא נשאו ונתנו בו כלל —. ועוד נראה לי שתלמיד רבי הלזה נקרא Romanûs שביאורו „הרומי" בעבור שליחותו לרומא.

7.

במדרש איכה, פסוק: „נפלה עטרת ראשנו" יסופר שר' ירמיה דשבשבא נטל עטרת זית וקשרה בראשו, ופירש המתנות כהונה „שבשא שם מקום", אך אין כל סעד לדבריו, כי לא מצינו בספרים הישנים שום מקום בשם הזה. ובירושלמי סוף סוטה הובא הסיפור הזה דר' ירמיה בשינוי לשון, וכן שם הגירסא: „ר' ירמיה שבשב ולבש עטרה של זית", ומשמע ששבשב הוא פעל ולא שם מקום.

ואומר אני שהשרש שבש הוראתו ענף, וכן תרגם אונקלס „שלשה שריגים" תלתא שבשין, ומזה בתלמוד שיבוש, משבשתא, כלומר סכסוך הדברים וערבוב הלשון (פערוואָרענהייט, פערצווייגונג), ונרדף השרש שבש אל שרשי לשון הקדש שבץ, שבס, שבך, סבך, אשר מהם נבנו המלות וְשִׁבַּצְתָּ הכתנת, אחזני הַשָּׁבָץ, הַשְּׁבִיסִים והשהרונים, שרשיו יְסֻבָּכוּ, מעשה שְׂבָכָה, וכולם ענינם קליעה ואריגה וגם בלבול החושים, ולפי זה יתואר ר' ירמיה בכינוי דשבשבא (צ"ל דשבשתא) על שם המעשה שקלע לו עטרה מענפי זיתים ונתן על ראשו, וכן בירושלמי שבשב, כלומר עשה מקלעת.

8.

בימי קיסר רומא קאַיוס קאַליגולא חי באלכסנדריא בארץ מצרים איש יון אחד Apion שמו, והיה האיש ההוא צורר ישראל וכתב עליהם ספרי שטנה ועלילות, ובאחד מספריו נמצא ספור זר ומפליא ע"ד יציאת מצרים, באמרו שבני ישראל לא יצאו ממצרים ביד חזקה כי אם נגרשו

והגלו משם בעבור נגע צרעת שפרחה להם מאחוריהם במקום מושבם, והמכה הזאת נקראה בפי המצרים בשם סַבַּתְּזִית, אכן כאשר נרפאו ב״י מהחלי הזה עשו להם למזכרת את יום חגם הנקרא שַׁבָּת (Ioseph Cont. Ap.); והנה כל חכמי ההיסטאריא מימי יוסף ב׳ מתתיהו הכהן ועד עתה צחקו ולענו על דברי בלע אלה, אבל עוד לא בארו על מה אדני השקר הטבעו ואיה מצא אַפִּיאָן רמז לדברי בלע אלה, ואיך נולד לו הרעיון לטפול להם את הסבתזית באייריהם דוקא? ונראה לי שבעל החלומות הלזה בנה את ספורו על יסוד שלשה מלות דומות בהברתן ושונות בהוראתן, והמה: שִׁבְתָּא (שוואולסט) שֶׁבֶת (געזאֶסס) שַׁבָּת (רוהעטאג), והשם שִׁבְתָּא ענינו צבות ונפוח הגוף, ונזכר ביומא ע״ז ע״ב ועוד הרבה פעמים בש״ס — והנה החכם זעליג קאססעל נגע קצת בזה בהענציקלאפּאֶדיא של Ersch. und Gruber, Art. Juden. Seite 10 אבל לא קלע אל המטרה.

א. וואהל איש ווילנא.

דברי כהן

רבותינו הקדושים ז״ל, ספרו לנו שרבי עקיבא היה עני מדולדל בימי נעוריו (אבות דר״נ פ״ו) ואח״כ עלה לגדולה, והיה גבאי של עניים (קידושין כ״ז) ובלי ספק איש אלהי המופלא הזה אשר בנעוריו התרועע עם עניים ואח״כ היה מעייניו בהם ראה והתבונן מחסוריהם ולחציהם מעשיהם ותהלוכותיהם ודבריו בתלמודים ובמדרשים אודותם הן כמו ראי נאמן לראות בו את השקפתו עליהם. — ולזאת באתי להעתיק במאמרי זה את דברי ר׳ עקיבא, האמורים בחז״ל אודות תיקון עניים. *) וכפי אשר תשיג ידינו למצוא בעז״ה. ומלבד יקרת ערכם לדין ולהלכה, נכבד ערכם עד

*) כל זמן שלא יתאספו גבירי עמנו לתקן תקונים מועילים לטובת העניים לא יועילו לא דברי ר׳ עקיבא ולא דברי חבריו ואחרי אשר משה רבינו אבי הנביאים ראה באספקלריא המאירה כי גבירי ישראל בארנות פזוריהם לא יתאספו לעולם באסיפה אחת. ע״כ גזר אמר; כי לא יחדל אביון מקרב הארץ (דברים ט״ו—י״א) לו חכמו השכילו ראשי בני ישראל לפתוח את ידם קודם שימוך איש וטרם מטה ידו להחזיק בו אז לא היו העניים למשא על הגבירים. ובדבר הזה יוכלו „הקראים" להיות לעינים. המה יקיימו במלוא מובן המלה; כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו... המו״ל.

מאד למען הראות כי רבותינו ז"ל היו דורשי טובת האומה. ודואגים בעד הצלחתה וקיומה.

א) להחזיק באמונת ההשגחה ולידע שיש לאדם לשמוח בה' מצינו שאמר לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס'), ואהבת את ה' אלקיך, בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, בין במדת הטוב בין במדת הפורענות (ברכות ס"א, ילקוט רמז תתל"ז).

ב) זירז לעמול ולעבוד ולפרנס את בני ביתו, ואמר ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה, ולע"ש אין לו מה יאכל, היו לו מעות של הקדש בתוך ביתו ונטל מהם ואכל מתחיב מיתה לשמים. אבל אם היה פועל והולך בבנין בית המקדש, אע"פ שנתנו לו מעות של הקדש בשכרו, ונטל מהם ואכל מתגלגל מן המיתה (אבות דר' נתן פי"א).*)

ג) להעיר למוסר אזנם ללכת בדרך טובים ולהתנהג בארח מדות ישרות אמר: כל הנוטל פרוטה מן הצדקה בזמן שאינו צריך אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות, והוא הי' אומר המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה, סוף שהוא אומר לאמתו (אבות דר"נ פ"ג); עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (שבת קי"ח).

ד) להשכיל אל מצב בנותיהם מצינו שאמר: איזהו עני רשע ערום זה המשהא בתו בוגרת (סנהדרין ע"ו).

ה) לשמח ולנחם את לב העניים אמר: שמחת לבב אשה, נחלת ה' בנים (מדרש קהלת) איזהו עשיר כל שיש לו אשה נאה במעשים (שבת כה), נאה ויפה העניות לבת יעקב כרצועה אדומה ברא סוס לבן (ויקרא רבה פל"ה).

ו) להתאמץ להיות לעזר ולמחסה להעניים אמר: חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג), „ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה (ירושלמי נדרים), בדבר שבינך לבינו ונקה, בדבר שבינך לבין חבירך לא ינקה (מדרש רבה במדבר פי"א), מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים יפזר מעותיו לעניים (מסכת כלה).

ז) להשתדל ליסד חברה בקור חולים עבור טובת עניים מרודים יצא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים כאלו שופך דמים (נדרים מ').

ח) קרא לבני עניים בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב"ק צ') אם הלוה עני אין רשות למלוה לפשוט את בגדיו החשובים עבור חובותיו ולהלבישו בגדים אחרים גרועים ופחותים (ב"מ קי"ג).

ט) להמציא הספקת עניים אמר: קרקע כל שהוא חייבת בפאה (פאה פ"ג מ"ו), כרם שכולו עוללות ר"ע אמר לעניים (שם פ"ז מ"ז).

---

*) נעימים דברי חז"ל שאמרו (תנחומא סוף ויצא) זכות מלאכה עומדת במקום שאין זכות אבות יכול לעמוד כו' צריך האדם לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו. הכותב.

י) מאמרים כוללים מצינו שאמר אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל עניים דלמא מתרמי להו עניא וליכא למיתבא ליה (כתובות ק"ו). הכל לפי רוב המעשה (אבות פ"ג *), המבזבז לעניים אל יבזבז יותר מחומש שבנכסיו שלא יצטרך לבריות (כתובות נ') , והאב זוכה לבן בעושר (עדיות פ"ב מ"ט). עוד הרבה מעשיות וספורים מצינו בר"ע אודת מצות צדקה. ומה מאד נעימים דברי חז"ל שאמרו נאין הדברים כשהן יוצאין מפי עושיהן (תוספתא יבמות פ"ח).

משה שמעון הכהן אנטעקאלסקי.

פרחי גבר.

עיון תפלה

ידעתי כי בגנך תאסוף פרחים שונים למיניהם גם שושנים וחבצלות הרבה. לכן אמרתי להביא בגנך איזה פרחים אולי יעלו גם המה ריח ניחוח באף הקורא המבין, ומאת הקורא החכם אבקש כי ישא נא לי אם ימצא אח מאחת מאלה אשר אולי כבר נדפס או נכתב וידינני לכף זכות · כי באמת לא זרעתי זמורת זר בין פרחי אלה ואך את אשר נתן אלקים בלבי אותו הנני מגיש היום. ואם קדמוני אחר ישמח לבי גם אני כי כונתי לדעת גדולים וטובים ממני וכו' וכו' אחת אבקש מאתך כי סביב פרחי אלה הדלים והרזים תטע שושנים וחבצלות העולים ביפים והנותנים ריחם למרחוק אשר עין ההלך יתענג עלימו מאד ואז יברך גם את מעשי ידי וכו' וכו'. 1)

א) בשיר יגדל.

נעלם וגם אין סוף לאחדותו. פירושו כך: כי הקב"ה יוצר הכל ובורא הכל הנהו. נעלם מכל עין, ואין ביד כל היקום אשר בשמים ובארץ, בין אלה אשר כבר היו ובין אלה החיים כעת וגם בין אלה העתידים להיות אף אחד היודע מקום שכינת כבוד ה' בורא שמים וארץ, ומעולם

*) יעוי' בפי' הרמב"ם ז"ל שם: כשיתן האדם למי שראוי אלף זהובים בבת אחת לאיש אחד, ולאיש אחר לא יתן כלום, לא יעלה בידו מדת הנדיבות, כזה המעשה האחד הגדול כמו שמגיע למי שהתנדב אלף זהובים באלף פעמים ונתן כל זהב מהם על צד הנדיבות כו' וזה ענין אמרו לפי רוב המעשה אבל לא לפי גודל המעשה. הכותב.

1) מטעם כמוס לא יכלתי להדפיס מכתבך בשלמות, ואתך, חכם נכבד, הסליחה. — המו"ל.

לא ראהו ולא יראהו שום יציר נברא ולא נודע מקומו איהו. ולכן שואלים משרתיו: איה מקום כבודו?" כי נעלם הוא ומפני זה אנחנו בני האדם שוכני הארץ אומרים: על השמים כבודו" ושרפי מעלה קוראים ואומרים: מלא כל הארץ כבודו, כי לא ראוהו שום חי ונעלם ממנו מקומו, ואך ממעשיו אנחנו מכירים גדולתו. וקול אל אלהים נשמע לאמר: לא יראני האדם וחי" ר"ל לא אדם וגם לא שום חי (מלאך או נברא אחר).

ב) גאולה.

ידידי הרב הח' הישיש מוהר"ר חיים ליב איגוס ז"ל כתב במ"ע המגיד שנה ראשונה נומ' 15 לאמר: התפלה צור ישראל כתובה שם (בכ"י ישן נושן על קלף מחזור מבין קדמוניות הנמצאות בקרים) לא בלשון תפלה ובקשה לעתיד כ"א שבח והודיה לשעבר — קם לעזרת — ופדה כנאמו — כן כתוב ונקוד שם — עכ"ל. ואנכי הכותב מצאתי ראיות כי צדקה נוסחת הכ"י מנוסחת הדפוסים אשר בידנו. א) כי כל התפלות אשר אנחנו מתפללים מן עזרת עד צור ישראל כלם אך שבח והלל לגאולת מצרים. וגם ב) ראה זה מצאתי בספר שירים וזמירות ותשבחות הנדפס באמשטרדם בשנת ש"ה פזורה ישראל שמה בחלק א' בין שירי קדם, שיר אחד בין גאולה לתפלה. וזה הוא (כפי הנרשם בכח זכרוני) ארבעה עמדו על הים. צור וציר ואמן וצר. צר הציק לאמן. אמן צעק לציר. ציר צרח לצור. צוה צור לציר, הצל נאני מיד צר, זה צור ישענו וכו' ענו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד, צור ישראל וכו' ומזה נראה כי לפני המשורר השיר גאולה זה היתה ג"כ נוסחת קם ופדה כבמחזור כ"י הנ"ל.

ג) ברכת כהנים.

במכ"ע השחר שנה ראשונה יאמר החכם המבקר הגדול ה' רייפמאן לאמר: אדיר במרום שוכן בגבורה. מה שוכן בגבורה? ונ"ל כי תחת בגבורה צ"ל בגבוהה. ור"ל שוכן במקום גבוה. והוא איפוא נרדף עם אדיר במרום, עכ"ל החכם הזה. ואנכי הכותב אמר: כי לחנם השתרע החכם רייפמאן המלה בגבורה. ולדעתי נצרך אך לסרס הפסוק ולהפכו ולקרוא: אדיר בגבורה שוכן במרום, ויהי הראשון על דרך הכתוב (שמות ט"ו. ו.) ימינך ה' נאדרי בכח, והשני כמה שנאמר (ישעיה ל"ג ה') נשגב ה' כי שכן מרום *) ועוד (שם נ"ז, טו) מרום וקדוש אשכון.

*) מהכתוב הזה נשכיל ונדע כי נכונה היא הנוסחא שוכן בגבורה, כי על הפסוק הזה פי' רש"י: שוכן מרום, הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה" וא"כ שוכן בגבורה הוא כמו במרום ומקביל אל אדיר במרום כמו גבהו המים (בראשית ז' י"ט) כמו גבהו בה"א, כגבוה שמים על הארץ גב"ר חסדו על יראיו (תהלים ק"ג י"א) כמו גבה חסדו ומקביל מול כגבוה שמים וגו' וכן בישעיה (נ"ה ח') כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ק"ש.

גנזי ישראל חוברת א' בפתח דבר מאת המו"ל סעיף 14 :

גלילות ארץ ישראל מאת ר' גרשון בר' אליעזר סג"ל שנסע לא"י וכו' בשנת שפ"ד היא 1624 ועיין ע"ד הספר במכתבו של הח' המבקר ה' רייפמאן נ"י הכותב כזה : והנה בחקרי וכו' ובא לפני ספר אחד קטון בהעתקה יהודית גרמנית ושמו יקרא בישראל „דרך הקדש" וכו' כאשר נסע הצדיק הקדוש מוהר"ר גרשון בהרב הקדוש מוהר"ר אליעזר סג"ל, וכנראה הוא הקצור או התוצאה (אויסצוג) מהספר הגדול ממנו „גלילות א"י" הנ"ל וכו' עיי"ש. ואנכי הכותב ידעתי כי הספר הקטן „דרך הקדש" הנ"ל הוא הוא הספר „אגרת הקדש" ולא „גלילות א"י" והמעתיק אשר העתיקו ללשון עברית גרמנית שנה את שמו לבל יכירוהו, וגם שם כפי ר"ג בר"א הקדמה מזויפה אשר לא היתה עד הנה. אכן מי יודע אולי הספר אגרת הקדש קצור או תוצאה מספר גלילות א"י הנזכר שמה באחרית הפתח דבר הנ"ל.

ספר יחוס האבות שילא לאור ע"י הגהה ובקרת של ר' אורי ב"ר שמעון דע ביעל בשנת 1504 בליורים ותמונת הקברים ע"כ. אמר הכותב. הספר הזה נעתק על ידי ללשון יהודית גרמנית מכ"י אשר מצאתי בחרבות קרים ונדפס איזה פעמים בווילנא ביחד הפנים עם התרגום יהודית גרמנית ועם הקדמה מאתי

גבי"ר מווילנא.

קִנְאַת סוֹפְרֵינוּ.

בּוֹא וּרְאֵה מַה־בֵּין רִאשׁוֹנִים עָבָרוּ
וּלְבֵין הָאַחֲרוֹנִים — הַפְּדוּת נִצַּחַת :
רִאשׁוֹנִים כִּי לָחֲמוּ, רִיבוֹת גָּבָרוּ
דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים שׁוּבָה וָנַחַת,
וַיְהִי בַּהֲלָכָה לָדוּן כִּי חָבָרוּ
לֹא שָׁבוּ עַד שָׁקְעָה לִבָּה נְפַּחַת.

לֹא כֵן הָאַחֲרוֹנִים כִּי יִתְעַבָּרוּ
תַּמְרוּרִים מִלְחַמְתָּם, אֵשׁ מִתְלַקַּחַת
וּבְלִבָּם לֹא תִכְבֶּה, אִתָּהּ עָצָרוּ
וַתִּיקַד עַד־נֶצַח כִּשְׁאוֹל מִתַּחַת
עַד כִּי אֶזְרוֹעַ מִקָּנֶה שָׁבָרוּ
וַיָּמִיתוּ אֶת רֵעֵיהֶם לַשָּׁחַת.

קִנְאַת הַסְּפָרִים לֹא עוֹד חָכְמָה תֶּרֶב
אָכֵן רָקָב הִיא לָעֲצָמוֹת וָקֶרֶב
וּשְׁנוּנִים חִצֶּיהָ, תִּשְׁלֹף הַחֶרֶב
לְמַלְאַךְ הַמַּשְׁחִית לֹא תֹאמַר הֶרֶף.

וּשְׁמָרָה אֵיבָתָהּ גַּם לֹא שָׁבָתָה
בִּלְתִּי מִנֶּפֶשׁ עַד־בָּשָׂר כִּלָּתָה
נַחְרָהּ אֵימָתָה עִם סַעַר סוּפָתָה
וַתְּהִי אַחֲרִיתָהּ אַךְ אֹפֶל עֵפָתָה.

ד״ר אברהם אבלי עהרליך.

תּוֹלְדוֹת הַגָּאוֹן ר׳ דָּוִד אָפְּפֶּענְהֵיים זצ״ל.

הֶחָכָם הַמּוֹ״ל זֶה־פַּעֲמַיִם בְּבֵיתִי בִּקְּרַנִי
וְיוֹשֵׁב בַּשֶּׁפֶל וְחוֹצֵב בַּסֶּלַע מְצָאַנִי,
וּלְפָאֵר אֶת גַּנּוֹ, בִּקְשַׁנִי, בְּרִצְפַּת דַּר וְסֹחֶרֶת
וָאֵאוֹת לוֹ וָאֶתֵּן לוֹ אַבְנֵי־חֵן לְתִפְאֶרֶת.

הַאָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי יְבַקְּרוּן מְקַנְּאִים בְּשֶׁבַע עֵינַיִם,
אַף אִם אֹמַר לָמוֹ כִּי יְצַרְתִּין אַף עֲשִׂיתִין אַךְ בְּיוֹמַיִם —
אַךְ אַתָּה, מַשְׂכִּיל, אַל תִּשְׁתָּאֶה בְּמָצְאֲךָ אוּלַי בָּהֶן חִסָּרוֹן;
הֵן אַחַת הִיא לִי וָלָךְ, חֶפְצִי: יִהְיוּ נָא דִּבְרֵי אֵלֶּה לְדָוִד לְזִכָּרוֹן.

אפפענהיים לפנים נחשבה לעיר גדולה בארץ אשכנז והרומאים לכדוה ויבנו שם מצודת (ב ו י ק א נ י ע) ויהודים רבים אחזו בה ויסחרו אותה ורבבות ישרון מצאו שמה מנוחתם וקברם. ותחת שנים רגזה אפפענהיים ותנחת לארץ: תחת רודאלף אויגוסטו במלחמת השלשים, ותחת לודוויג הארבעה עשר. ועתה עיר קטנה היא ואנשים בה מעט וגם מספר היהודים בה קטן מאד ונער יכתבם, ובקרבת מ א י נ ץ

תמצאנה, ובשמה נקראו כמה גאונים רבנים וגדולים מקדמת דנא עד יומא הדין 1).

הגאון ר' דוד אפפענהיים נולד בווירמיישא בשנת תכ"ד (1664) לאביו הפרנס והמנהיג המפורסם הראש והקצין הר"ר אברהם אפפענהיים, ולמד בישיבת הגאון ר' גרשון אוליף אשכנזי 2). היה גם תלמיד

---

1) נמצאה מצבה מ' יענטע מאופענהייס בת הרב ר' משה בשנת כ"ו לאלף הששי אשת ר' נחמיה אופענהייס (נפשות צדיקים). ובימי מהר"ם מרוטנבורג אשר נפטר בתפיסה י"ט אייר שנת נ"ג בק"ק ווירמייזא, היה שם תלמידו הגאון ר' יואל אופענהייס (רבו של ר' עוזר משלעזיא, ור"ע הוא רבו של מהרא"י בעל תרומת הדשן). ר' יצחק מאופענהייס בהר"ר חיים — תשובתו בשו"ת מהר"ם הנ"ל סי' תתר"ך. — ובשו"ת מהר"ם מינץ אשר היה בזמן בעל תרומת הדשן הנ"ל בסי' כ"א כותב: „והר"ש כ"ץ הלך בעצמו לר"ג ר' זלמן בונג אופענהייס". ובסי' פ"ט — „דברי תוכחה ומוסר לאהובי הג"ה דוד אופענהייס על ששלח ידו במשיח ה' הגאון מהר"ז אופענהייס סג"ל ופערת פיך" וכו' עיי"ש. — עוד מצאנו על ס' מכלול יופי על קהלת לר' אליהו ב"ר משה לואנז (אמשטרדם תנ"ה) בא בהסכם הרה"ג ר' שמעון וואלף בכמ"ר משה יהודא ליווא מגזע אופענהייס, חותם ברביעי בשבת לס' את העדות אשר אתן אליך, שנ"א (נמצא ממנו ס' מאמר זה הכלל בכ"י על כל מאמרי רשב"ג במשניות ס' זרעים הנוגעים לדין ופסק הלכה (אוה"ש אות מ' סי' 169) ושם להלן אות פ' פי' משניות זרעים לרשז"א אופענהייס מווירמש, אולי הוא ס' הנ"ל למחבר זה ונכפל בשם אחר, עי"ש; עוד שם באות ב' באור פסוקי תורה לר' וואלף אופענהייס, אולי גם אלו לו). — הר"ר יהודא ליווא ב"ר שמואל זנוויל אפפענהייס מוואמש (חבר ס' דרך שיח — קיצור דקדוק מס' שיח יצחק לר"י אחי הט"ז, פפד"מ תנ"ג). — בשו"ת חוות יאיר בסוף תשובה קל"ד, כותב: „נאום הטרוד הכותב בחפזי וכו' שמפני חרבן קהלתנו ק"ק ווירמיישא (י"ג סיון תמ"ט) שבעתי נדודים וכהיום יום ב' ר"ח שבט שנת תנ"א, ואני בבית הקצין פו"מ כהר"ר משה איש אפפענהייס בהיידלבורג" וכו'. ובתו של הג"מ חוות יאיר מ' דאברים היתה נשואה להר"ר שלמה אפפענהיים. המחבר ס' באר טוב (אלטונא תנ"ז) יברך את המטיבים אותו הפו"מ ר' אלי' אפפענהייס ואשתו חוה. — בשו"ת מקום שמואל (אלטונא תנ"ח) בא בהסכמה הג"מ צבי הירש אפפענהייס אבד"ק הילדיסהייס והאן והמדינה (ר"ח טבת תנ"ח). — הג"מ יהודא ליב אפפענהייס בהקצין ר' יסכר בער אפפענהייס מווירמיישא „חופ"ק פפערשא ורובן תחת משא בני מדינת שוואבין" חותם ג' אב תהלה לדוד (תפ"ד) בא בהסכם על ס' אורח יוסף (ווילהעלמס־דארף תמימה, (תנ"ז). בש"ס זולצבאך (עיר קטנה בבייערן סמוכה לנירנבערג) משנת תקט"ו, בא שם בהסכמה הג"מ יוסף אפפענהייס אבד"ק טריביטש, אולי הוא בן רד"א. מזה נתבונן כי המשפחה המיוחסה הזאת נשתלשלה בגאונים ורבנים וגדולים אנשי השם, ועל כלם הגדיל דוד, הוא הגאון האדיר המצוין לשם ולתהלה ברוב גאונו ונשיאותו, עטרו ועוזו ר' דוד אפפענהייס זצ"ל.

2) אבד"ק פרוסטיץ וק"ק הענא ואב"ד ור"מ בק"ק ניקלשבורג והמדינה ואח"ז

מובהק להר"ר יעקב ז"ק אבי הגאון חכם צבי (תולדות יעב"ץ) ויהי לחתן 3) אל כבוד האלוף הראש והקצין המפורסם הפרנס והמנהיג דחיל רבנן ורחים רבנן ומטיל מלאי לכים של ת"ח, וגומל חסד לקרובים ולרחוקים וביתו בית ועד לחכמים כ"ש הר"ר ליפמאן כ"ץ מק"ק הנובר. ובעודו בן כ"ו שנה נתקבל לאב"ד בק"ק ניקלשבורג בשנת ת"ן 4) (חות יאיר קס"ו) בחדש אלול (לפי עדות החכם האקק). ומיד כשיצא שמו לתהלה בהנשאו על כס הרבנות בעיר גדולה כזו, אשר רבנים גדולים ישבו לכסא הרבנות לפניו, אות הוא כי היה גדול בתורה כאחד מהם 5). ובשנת תנ"א בא בהסכמה על ס' חות יאיר הנ"ל וכותב על המחבר „מחותני" (אולי ע"י ר"ש אפענהיים חתן המחבר אשר היה קרובו של

נתקבל לאב"ד בק"ק ווינא ובשנת ת"ל בעת הגירוש יצא גם הוא בגולה ונתקבל לאב"ד בק"ק מיץ, בעהמ"ח ס' עבודת הגרשוני. ולו היו שלשה בנים: א) הר"ר נח ב) הר"ר יואל ממיץ (המביאים לבית"ד ס' הנ"ל) ועוד ג) הרה"ג ר' משה אבד"ק ברוידא (מת אחרון ש"פ תנ"א בניקלשבורג) ועל מצבתו כתוב: גבור בתורה בנגלה בנסתר אב בחכמה ורך בשנים. הג"מ ש"ך היה מחותנו של עבוהג"ר. מהמעט מתולדותיו (הנשר שנה 5).

3) שם אשתו הוא נגענדל ומתה במגפה בשנת תע"ג בעיר פראג, ולזכר נשמתה נדב רד"א פרכת יקרה בבהכ"נ אלט-ניי.

4) לפניו היה הגאון ר' אליעזר מענדיל בן מ"ו מרדכי בנעט (ונפטר בעש"ק ב' תמוז ת"ן) (אולי הגאון ר' מרדכי בנעט אב"ד ניקלשבורג היה מנכדיו (?) בא בהסכם על ס' פנים מסבירות חדושי ש"ע על ס' זרעים, מועד, (פראג תנ"ג) וחותם: בהאלוף המרומם כ"מ ר"ב מנ"ש פה פראג לע"ע ומנ"פ בנ"ש ובכל מדינת מעהרין ג' יתרו תמ"ה, ועל ס' לקט שמואל (וויניציאה תנ"ד) מיום ב' ט' תמוז מושיעך תמ"ו. ולפני הגאון רא"מ הנ"ל היה אב"ד הגאון ר' אריה יהודא ליב בהגאון ר' מנחם מענדיל בעל צמח צדק, אשר היה מקודם לאב"ד בק"ק טריביטש ובא בשאלה לגיסו בעל עבודת הגרשוני הנ"ל סי' י"ב וגם בא בקונטרס אחרון בשו"ת 33 לאביו הנ"ל; ומת כ"ד סיון תמ"ד, ובא גם בהסכמה על ס' לקט שמואל הנ"ל, חותם: בועד קדש ק"ק פינטשוב ביום ב' י"ד אלול ברוכים **אתם** לה'. ולפניו היה אב"ד בניקלשבורג בעל עבודת הגרשוני הנ"ל. ולפניו היה הג"מ אהרן יעקב אב"ד בהגאון מ"ו יחזקאל (מת כ"ו ניסן תל"א, בא בהסכם על ס' אור חדש לר"ח באכנר (אמ"ד תל"א). ולפניו היה הגאון בעל צמח צדק (מת ב' שבט תכ"א) והוא חותן בעל עבודת הגרשוני הנ"ל, והמחבר ס' בן יוחאי מתיחס אליו (אל עבודת הגרשוני) בסדר ישר, ומביא בשם ס' פנים מאירות ח"ג סי' י"א שהג"מ עבודת הגרשוני היה מהחריפים הראשונים וכו' וכנראה הג"מ רד"א הלך בדרכיו.

5) המחבר ס' ויקהל משה כותב עליו: „הגאון רד"א מראה בחריפות כמה פעמים דברי פוסקים סותרים אהדדי, או פוסק אחד סותר דברי עצמו או רש"י סותר ד"ע או תוספות סותר ד"ע, והיה משוה דבריהם בחריפות" (עיי"ש בהקדמה).

רד"א ?) ועוד שם פעם שנית מיום ה' אלול תנ"ח, ובס' ויקהל משה משנת תנ"א, ובשנת תנ"ה ח' שבט ע"ס יפה ענף (פפד"א תנ"ו) וכותב על אביו "המנוח" וכו', ועל ס' בת מלך בא בהסכם מיום ד' י"א תמוז, תנ"ו (נדפס ביחד עם ס' זרע קדש לבעל המחבר ס' ויקהל משה הנ"ל) ובהקדמתו מרומם ומשבח "את הרד"א בן האלוף וכו' ר' אברהם אפענ־היים אשר הניח אחריו ברכה לשארית ישראל ויטע אשל בבאר שבע כידוע לנו באריכות גדול לבית של אברהם כל עינים מיחלים וצופים אשריו ואשרי חלקו וזרח ממנו אור השמש שפירא דהאי דוד וכו' וכנ"ל, ומורי ורבי הוא הורשני בהסכמתו להביא לביהד"פ ספרי ויקהל משה, וערב בעדי מאה ר"ט חוץ מה שנתן לי מכספו לפרנסת אשתי וביתי" וכו' 6) . ובדף ד' כותב: יעידון ויגידון עליו אשר עשה זה משה לעיני כל ישראל בק"ק ניקלשבורג בהוצאת הרוח הקליפה הגדולה וקשה ביום ג' כ"ח לחדש שבט תנ"ו לפ"ק וכו' 7) . ובהקדמת ס' גבורת אנשים להג"מ ש"ך לנכדו הר"ר יצחק בהרה"ג ר' משה כ"ץ בנו, כותב: "ויהי בשנת תנ"ו הוגד לי כי מת עלי אבי חורגי מ"ו משה שהיה אב"ד ור"מ דק"ק מינסק כל ימי על ברכיו גדלתי ומתורתו שעשעתי וכו' וממקומי נדדתי לישיבת מלכות 8) דוד הגאון אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשבורג". ובשנת תנ"ו בא בהסכם על ש"ס ד' פפד"א בקהל אדירי

---

6) הספור הזה יעיד על רב טוב לבבו לחונן מחברים ותומכי תורה, מי יתן ויהיה זה לנגד עיני כמה גדולי זמננו אשר יש לאל ידם לתמוך בידי תומכי תורה ומחברים עניים ועומדים מנגד וד"ל. וגם פ' הרשב"ם על התורה היה אצלו בכ"י, ונתן אותו לאיש עני וחכם להוציאו לאור הדפוס וגם עזר לו מכספו וזהבו ונדפס בברלין. . . והג"מ רד"א עשה לו שם הקדמה גדולה והמחבר ס' פי שנים להרה"ג אלישע ראב"ד בהוראדני (בעל עיר גבורים) לא העיר שמה עליו מאומה, כותב בהקדמתו, והפי' על הרא"ש ס' זרעים הי' צפון כמה מאות שנה עד דוד הגדיל לתושיה, ובא עד הרא"ש, והביא לבית אוצר שלו, ששם נמצאו כלי חמדה, מה שלא נמצאו בכל העולם, וגילה כבודו ותפארתו, ה"ה הרב הגאון הגדול מופת הדור תשבכ"ה ונשיא בא"י מו' דוד נר"י וכו' וכו'. ובבואי אל בית האוצר וכו' אל גינת ביתן ונבהלתי על המראה וכו' אשרי עין ראתה כל אלה, ובנו הנחמד המאוה"ג וכו' החכם הכולל וכו' מו' יוסף נר"י, חתניה דבי נשיאה הרב הג"ה המפורסם בכל העולם מרוב גדולתו, ושם נמצא ענותנותו, וכל העם מספרים את כבוד יקרתו, אשר לא נמצא דכוותו, מכל הטוב אשר בעולם עשה, ה"ה מ"ו שמשון ז"ל, ומהר"י הנ"ל הכניס אותי לביתו נאוה קדש והייתי מאוכלי שולחנו וכו', ומרוב אהבתו אתי מסר לי הפירוש הנ"ל הנחמד בפקודת אביו הגאון נר"י להביא אותו לביה"ד וכו'.

7) קראתי כבר מעשה זה בכרך בפני עצמו אשר עשו זאת לעיני הג"מ רד"א.

8) באוה"מ לראב"י נמצא ס' **אקטא אסתר** שחוק להורים שנעשה בישיבת רד"א וכו' (פראג ת"ס).

הגאונים ובשנת תנ"ח (ש ח ק י ם) ביום ב' ה' ניסן בא בהסכם ע"ס שם שמואל (פפד"א תנ"ט) חותם: „אב"ד בק"ק נ"ש ובכל מדינת מעהרין ולע"ע נתקבל בק"ק בריסק דליטא"; ולפניו חותם בהסכמה על ס' הנ"ל הגאון מ"ו שאול אבד"ק בריסק ולע"ע נתקבל לגליל קראקא מיום ד' כ"ח תמוז תנ"ה 9). ועל ס' נחלת צבי לרצ"ה האטץ מקראקא (פפד"מ תע"א) חותם: אב"ד דק"ק פראג חופ"ק נ"ש וכו' ה"י סיון ת מ י ד 10). ובשנת תנ"ט כתב ההקדמה על ס' רבו שו"ת עבודת הגרשוני הנ"ל, וכותב שם: „נהירנא בימי חורפי כד הוינא כי הני דהוי גרסי ביני עמודי קמיה דרבי אמ"ו הגאון וכו' היא גדולה בכמותה ובאיכותה ולשונו קרוב ללשון ספרדית", וחותם: „כ"ד תמוז מ ש פ ט י ם מילידי ק"ק ווירמיישא, תוך עם אני יושב עדת ישרון חופ"ק נ"ש וכו' ודגלי דגל אהבה פרוסה על ק"ק בריסק דליטא עם כל הסביבות והגלילות אשר סביב יחנו מחנה העברים היקרים חבצלת השרון", והמסדר את הס' הנ"ל הר"ר צ"ה בהג"מ חני חנוך סג"ל כותב בהקדמתו „ששני המאורות הגדולים הגאונים רד"א ור' שמשון ווערטהיימער אב"ד ור"מ במדינת הגר ומצודתו פרוסה בק"ק פראג 11) ובק"ק ווירמיישא שניהם שווים בחשיבות ובמראה ובקומה, לשמוע בקולם המה החזיקוני וכו' " 12). ורבותינו בק"ק

---

9) והחכם האקק כותב כי נתקבל לראב"ד בבריסק בשנת תמ"ו לא אדע מנין לו זאת, כי מן הנמנע הוא צעיר לימים כבן כ"ב שנה יהיה שם ראב"ד ועוד כי הגאון ר' מרדכי גינצבורג אבד"ק בריסק מת בשנת תמ"ח (צמח דוד), והג"מ שאול הנ"ל עלה על כסאו ע"כ אין להאמין לדבריו. ובס' ברית מטה משה מביא כמה פעמים ח"ת מהר"מ הנ"ל וגם מהר"ש הנ"ל. — והמחבר ס' ש"פ הנ"ל מהלל ומשבח ומפאר את הג"מ רד"א, ודודי הקצין וכו' ר' שמואל אפענהיים אשר הטיבו עמו בהיותו בק"ק נ"ש ובעיר מלוכה ווינא.

10) פליאה דעת מני, כי שם להלן בא בהסכמה הג"מ בנימין וואלף בהג"מ הרא"ש ז"ל אבד"ק פראג ופיהם ער"ה מקדשי, והאקק כותב כי בשנת תס"ב נתקבל לראב"ד בפראג ולר"מ, יוכל היות כי נכונה בפי עטו.

11) זאת תעיד כי לא היה בזמן ההוא אב"ד בפראג, יען לא הזכיר בעצמו, וא"א שישתמשו שני רבנים בכתר אחד בעיר אחת; או אולי כתב זאת בעל נ"צ בעצמו „אב"ד בפראג" כי ספרו נדפס בשנת תע"א, ואז היה הג"מ רד"א באמת אבד"ק פראג, ומי יודע ?.

12) מתוך דבריו אלו נבין מאמר התלמוד: „אין השכינה שורה אלא על חכם, גבור עשיר ובעל קומה" וכל הדברים האלה כאשר נראה, היו בו. הרא"ש ווערטהיים היה בן הקצין ר' יוסף יוזל מווירמיישא, והיה אב"ד גם בקהלת אייזענשטאדט (לפני הגאון בעל פנים מאירות) גם בק"ק חברון ונפת מנ"פ. נולד ביום א' י"ג שבט ת"ח ובא לק"ק וויען יום א' כ"ה כסליו תמ"ה והיה הולך וגדול בעושר בתקיפות ע"פ רוב חכמתו עד יום טוב מנחם אב תפ"ד הלך לעולמו בהיותו בן נ"ו שנה. ומעשיו ולקוטיו הלא הם כתובים

בריסק היתה אך למראה ולשם לעיר הזאת, אף כי מעולם לא עבר הרד"א דרך שם. וכנראה לא נקרא שמו עליה בלתי שלוש שנים כנהוג אז, עד שמצאנו אות נכון על זה כי הג"מ אריה יהודא ליב אב"ד דק"ק קראקא בא בהסכם על ספר לקח טוב (פפד"א תס"א) חותם: „ולע"ע נתקבל בק"ק בריסק, חתם בעברו מדיני פה"ק זאמשטש ביום ג' ח' תשרי תס"א" והוא רבו של המחבר הנ"ל, והג"מ שאול הנ"ל חותם תחתיו בתור „אבד"ק קראקא והגליל וחותם באפטא ביום ה' י"א אייר א י ת "ן", ולא הזכיר עוד את שם עיר בריסק על דל שפתיו. ועל ס' אור ישראל משקלאב (פפד"א . . . .) חותם כנ"ל: „תוך עמי 13) וכו', פה ק"ק הנובר בבית הקצין המפורסם פרנס הדור הר"ר ליפמאן מזרע אהרן ש"י כ"ו כסליו ע ד כ י י ב א ש י ל ה (תס"ב), מזאת נראה כי חותנו עודנו חי בזמן ההוא 14). ובשנת תס"ז ל כ ת י " ב ה ביום ו'

בנוסח מצבתו הגדולה הבנויה לתלפיות על קברו בק"ק ווינא (ציוני ווינא לד"ר לודוויג אויגוסט פרענקיל נומר 346, 347). והשאיר אחריו ס' חדושי תנ"ך בכ"י כולל דרשות על מדרשות כלן, ואיזה פלפולים בש"ס בהמשך הדבור, גם להזוהר ולשאר ספרי קבלה משך הרב המחבר את ידו; הכ"י יכיל 239 דפים. בדף מ"ז כתוב: יום ב' ב' חשון תע"ח דרשתי על הספדא דגאוני ארץ אב"ד מ"ו שמחה כ"ץ ואב"ד מ"ו ד. . . . מק"ק טריביטש, וקורות חייו אלה הן כתובות בלשון אשכנזית על כ' „דיא וויענער ראבינער זייט דען אלטעסטען צייטען ביז אויף דיא געגענווארט קריטישהיסטאריש נאך דעם קועלען בעארבייטעט, פאן דר. יצחק הלוי גאשטפריינד" (העברי שנה ט"ו נומ' מ"ח) וממנו יצאה משפחה גדולה מצויינה בעושר ובנדיבות ובש"ע. אם הבארון מאריטץ פאן קעניגסווארטער בת הגביר ר' משה קעניגסווארטער מנכבדי ווינא וגבאי צ"ג שם בבהכ"נ ברחוב זייטענשטעטען. ור' משה הנ"ל נשא את בת הגביר הר"ר דוד ווערטהיימער (העברי נו' הנ"ל) ועוד אחד לעאפאלד פאן ווערטהיימער מוויען בן הגביר השר ר' יוסף שמואל ווערטהיימער מווילמערזא מת 6 אויגוסט 1824 מ"כ בוויען ומצד אמו הוא נין ונכד להשר שמואל אפפענהיימער כי אביו נקרא בשני השמות (תולדות משפחת רם בישראל, הנשר שנה רביעית מצד 58—63).

13) ועל ס' עיר בנימין שני (פיורדא בתלמוד לפ"ק, תפ"ב) בהסכמה כותב ג"כ: „תוך עמי אנכי יושב בק"ק פראג עדת ישורון ודגל אהבה פרושה על כל מדינת מעהרין אילן סרק העומד בחו"ל ונופו נוטה בהטי' לטוב"ה, ה' יזכני לראות העיר על תלה בנויה כחבצלת השרון, חותם פה הנובר בבית ועד לחכמים הקצין חמי הר"ר וכו' לסדר ראה, תפ"ב".

14) המגיד שנה 18 בהוס' נו' 15 מביא את שם ס' קורות היהודים במדינת מעהרן מאת הר' מאיר וויענער ושמה מכתב לק"ק הנובר להקצין הישיש כהר"ר ליפמאן כ"ץ ובנו הקצין ר' הירץ כ"ץ מק"ק נ"ש, ובסוף המכתב חותם: כ"ד חתנו וגיסו דוד הקטן אפפענהיים חופ"ק נ"ש וכל מדינת מעהרן וגם בית דינו עי"ש.

כ"ו אלול, חותם פק"ק ווינא על עין יעקב (ברלין תס"ט). בשנת תס"ב נבחר בפראג לראב"ד ולר"מ (האקק). כתב רבנות אשר שלחו לו ק"ק פראג היא נדפסת, ודבוקה באיזה גמרות ישנות אשר היו לו ושם נאמר, „כי יקח פרס רבנות כיד המלך, ורשיון לו לעסוק במקנה וקנין, ולהלות ברבית ואין מוחה בידו" ומי יתן שהרה"ג ר"נ ראבינאוויץ היושב באקספארד יחפשהו ויוציאנו לאור להתבונן ממנו ערך גדולי ק"ק פראג בזמן ההוא. בשנת תע"ג נבחר לרב מדיני על חצי ארץ בעהמן (ועל החצי השני ישב לכסא הרבנות הרב ר' וואלף שפירא הנ"ל) ובשנת תע"ח על כל ארץ בעהמן, כי אז מת הרז"ו שפירא בשנת עת"ה; מכתבי תעודה השיג ע"ז מהמלך יוסף הראשון מיום 28 אפריל 1713 (תע"ג) ומיום 19 זעפטעמבער 1718 (תע"ט), ובהמה קימוהו וקבלוהו, והם הם עוד נתנו תוקף ועז למשמרתו זאת (האקק בשם אריענט 1845 נומר 3). ואחרי מות אשתו הראשונה (תע"ג) נשא את שפרה בת הגאון ר' וואלף שפירא הנ"ל, וחותנו זה בהיותו רב הכולל על כל מדינת בעהמן השתדל לתת מחצית משרתו בחייו לחתנו רד"א וכולה לאחר מותו 15) וכן היה. וכאשר היה בן וגם חתן לקציני עם בטח הורישוהו עזבון לא מעט, וגם היותו רב כולל על כל המדינה, גם מזאת היתה הכנסתו מרובה, וכרבות עשרו כן הרבה להטיב לרבים וביותר לתופשי תורה כאשר כתבתי למעלה. מאהבתו לספרי קדש, השיאו לבבו לאסוף אוצר ספרים גדול מכל מקצועות התורה, וחפץ ה' בידו הצליח 16) עד שהיה לו בערך

---

15) עוד חתן היה להג"מ ז"ו שפירא, הוא הגאון ר' יעקב רישר בהמ"ח ס' חק יעקב, שו"ת שבות יעקב, מנחת יעקב, תורת השלמים, סלת למנחה, שלמי יעקב, פאר יעקב, באר יעקב, משפטי יעקב. בשנת תמ"ט נשרף ביתו וכמה ממכתביו. והג"מ רד"א בא על ס' שו"ת ש"י הנ"ל בהסכמה י"ב טבת נטית וחותם: אבד"ק פראג ונשיא בא"י וכותב על המחבר „מחותני" ולא אדע, איככה? ובסי' ע' בא אליו בשאלה ובסי' ל"ע משיבו לק"ק כ"ש. ולפלא מדוע לא השאיר את משמרת רבנותו לבנו הגאון ר' אליהו שפירא בעהמ"ח ס' אליה רבא.

16) מפי מגיד אמת שמעתי, ונכון להאמין כי דודו ר' שמואל אפענהיים היה סוכן המלך (האף פאקטאר) בחצר המלך אסטעררייך. ובצאת המלך למלחמה על מלך צרפת, הנה זה ר' שמואל עבדו עבודה תמה בלב אמונה בכל ההצטרכות כיאות לעובד נאמן. ובשוב המלך למדינתו נצח, שאל את הר"ש לאמר: „מה משכרתך ובמה אשלם לך חלף עמלך לטובת ארצי?" ויענהו בחכמה רבה: „לא אבקש מאומה, כי זה כל שכרי, אשר המלך חפץ ביקרי, וכן חובתי לעבוד מלך ושרים בעת הצורך. אמנם דבר קטן אבקש מהוד כבוד מלכותו, שייטיב נא לצות להשרים הסרים למשמעתו לקבץ מן השלל אשר שללו חיל המלך מערי צרפת את כל ספרי העברים ולתתם לי", ויען המלך ויאמר: „כדברך כן אעשה" ויתן ר"ש את הספרים האלה מתנה לרד"א. ר' שמואל אפענהיים בהר"ר שמעון וואלף מת י"ג אייר

שבעת אלפים כרכים ובערך אלף כתבי יד וגם נדפסים ואיזה מהם נכתבים על קלף, כמובא ברשימת רד"א וקהלת דוד: וזכה לחבר כמה חבורים 17), ואך מעט מהם נדפסו, כתב הגהות והערות לס' שיורי כנסת הגדולה או"ח, וס' בית יהודא, ובשו"ת כנסת יחזקאל סי' כ"ה בא בשאלה, ובשו"ת חות יאיר ובשו"ת אבן השוהם, דיהרנפורט תצ"ג. ובס' קול יהודא גלוגא (אמשטרדם תפ"ט) ובס' נחלת יעקב אמ"ש תס"ה בפ' וירא, חיי, ועוד בכמה ספרים. הסכמותיו רבו מספור, וטובו אין לספר, 18) ובעבור זה נפל לדבת רבים בעזרתו לר' נחמיה חייא חיון בעזר חמרי ורוחני (דברי נחמיה) ואשר בבוא רנ"ה בשנת תע"ד פראגה קבלוהו הרד"א ובנו השלישי ר' יוסף 19) ובצאת כל

תס"ג ומצבתו בס' ציוני ווינא נו' 323. ובנו הקצין ר' מענדיל מת כ"א אלול תפ"א ומצבתו שם. בנה בהכנ"ס ובהמ"ד ללומדי תורה וכו' ובשו"ת פנים מאירות חלק שני (זולצבאך תצ"ג) סי' נ"ה בסוף התשובה חותם: פנחס ברד"א אליוג"ע לע"ע אצל הקצין הרב ר' מענדיל אפענהיים.

17) ספריו אשר חבר הלא המה: חדושי תורה מובאים ממנו בכמה חבורים וכבד ממני לע"ע לאספם; סוגיא דד' מיתות, מועד דוד, הנהגת אדם, מקום דוד, מצודת ציון, יד דוד, תהלה לדוד, שלל דוד, עיר דוד, שו"ת נשאל דוד, מי שלוח, ורובם נשארו בכ"י. — ידרשם הקורא לאותותם בס' אוצר הספרים לבן יעקב. בעל עמודי העבודה כותב שחבר ג"כ פיוטים לאמרם בכל ב' וה' ובימי הסליחות ונדפסו בשנת תע"ג עי"ש.

18) גם בס' ברית שלום (פפד"מ תע"ט) מחזיק טובה לרד"א, כי הלוה לו סך מסוים להדפיס ספרו. ובעל המחבר ס' מפתח הים (אפענבאך תקמ"ח) למד אצל ש"ב רד"א והטיב עמו. אחרי שנסדר המאמר הלזה לדפוס, השגתי, המגיד שנה שניה נו' 7, ושם בהוספה נמצא מאמר **תהלה לדוד** מהחכם ב"ג מפאריז. ומה מעט הוספתי ממנו לענינו ויתרם ידרוש נא קורא נעים שמה.

19) בשו"ת השיב ר' אליעזר ושיח השדה (נאייווגט תק"ס) נמצאה שם הסכמת רד"א משנת תפ"ב וכותב על המחבר „מחותני" ובתשובתו שם סי' א' אל המחבר מביא שם שמות מחותניו הקצין מ"ו יונה מעיר מלוכה דרעזדען. שם לקמן: השבתי לבני יחידי הרב המאו"ג מ"ו יוסף נר"ו אבד"ק העליסוויא מק"ק הנובר אשר הוא לע"ע בעיר לייפציג, שבשובו לחיים לביתו דרך ק"ק האלי, אני לא אזוז משם עד תכלית גמר המעשה מעשה רב בקבלת מעלתו עליהם לאב"ד ומ"צ שם, ובוודאי ידידי מחותני היושב הקצין וכו' מ"ו משה גיסא וכו'" ולא יכולתי זה להעלמו. — ר' יוסף הזה היה חתן הר"ש ווערטהיימער הנ"ל (מגיני שלמה). עוד נמצא לרד"א בן הוא הגאון ר' ליב אבד"ק פרייסטאדט חבר ס' **עולם הנצחי** — נאה (באוצה"ס הנ"ל איננו) הוא אבי הגאון ר' שמעון אפענהיים מקרומוניא, אבי הרה"ג האבדך ר' אברהם חיים אבד"ק פעציל באונגארן, מת בן כ"ח שנה, חבר ס' **הר אבל** כולל חבור **חסד לאברהם** — דיני חולים עד אחר הקבורה וטומאת כהנים ומאמר **נשמת חיים** על מהות הנפש והשארותה (אמ"ד תקפ"א) והפרע

הרבנים למלחמה על חיון ובתוכם נאלץ גם רד"א לאזור כגבר חלציו, ראה רד"א בכל כחו למנוע את עצמו מדבר את דבריו בשער אם לא אלצוהו לזה (הקדמה). בזקוניו כהו עיניו ויהי עור. וימת רד"א בשיבה טובה ז' תשרי תצ"ז ומ"כ בפראג, ומצבתו גדולה מאד (גלעד נו' 80) ולפי עדותה נהג ברבנות חמשים שנה והפריש תרי חומשין מהונו לחלקם לעניים, אשר עלה לסך יותר מחמשים אלף שקל כסף (רייכס־טהאלער), גם תספר (המצבה) ממנו גדולות ונפלאות, כי בקי היה בכל התלמוד, מדרשים ופוסקים, קינין, חשבונות (במדרש דפוס אמשטרדם, בהקדמתו שמה החשבון של ט"ו אלפים לשנה המתים במדבר), תקופות וגמטריאות, בקי בחכמת תשבורת וחשבונות של מצוה. — אוצר ספריו נתגלגל מדור לדור עד שנמכרו לבית מדרש החכמות (אוניווערזיטעט) באקספארד לדאבון לב כל איש ישראל, עד שכעת יוכרחו רבים מגדולי

כתיב: לבוא בבית אבל (תפ"ו ?); ובס' זה מביא שמות שני ספרים: א) לוית הדרך, ב) קמח סלת (ובאוה"ם הנ"ל איננו). — אל המשפחה הזאת מתיחס גם בעהמ"ח ס' הר הכרמל (פראג תקע"ב) בסדר הזה. שמעון קרומוניא דיין דק"ק פעסט בהרבני המופלג מ"ו דוד קרומוניא בלאמ"ו ליב בר"ן דיין, נכד הגאון ר' אברהם אפפנהיים בהגאון ליב אפפנ־היים אבד"ק פערשי (חבר ס' מנחת יהודא, המבורג, תנ"ו) והמדינה וק"ק באסקאווין בהרב המופלג ר' אברהם אפפנהיים, אבי הגאון רד"א אב"ד פראג ומעהרן; אחיו של הגאון פייוועש אבד"ק דמדינת העסין ולמעלה גאוני הגאונים — חתן (?) אאמ"ז הרב ר' שמעון מורה דק"ק טריעסט בהגאון ר' דוב בער אבד"ק אובן ישן, וזוגתו מרת סלאווע בת דודי הגאון ר' ליב אפפנהיים אבד"ק פרייסטאדט הנ"ל. עוד חבר הר"ש הנ"ל ס' הר המוריה (אפען תקפ"ג). — בעל **בנין שלמה** (פפד"מ **ת"ם חיים**) כותב שם בהקדמתו: „ואפריון נמטי להרב הגדול מ"ו מיכל אפפנהיים אבד"ק ווירדבורג והמדינה ובק"ק אפפנ־באך וגלילותיה, בהקצין הר"ר אהרן אפפנהיים יצ"ו חתן אדוני מ"ו הגאון הגדול רד"א אבד"ק פראג אשר הטיב עמי מפתו אכלתי וכו' בתוך ביתו כל משך ההדפסה" עיי"ש. — גם בעהמ"ח ס' „**אשל אברהם**" על או"ח הר"ר אברהם אפפנהיים מרבין תורה וכו' בק"ק מנהיים בהר"ר ליב ממנהיים — ממשפחה זו; חבר ג"כ ס' מרגניתא שפירא ומ"כ בהאמבורג (י"א חשון תקמ"ז); גם ר' אשר אנשיל ב"ר נפתלי הירץ אפפנהיים מדעסויא בעהמ"ח ס' דברי אשר או חרבות צורים (דעסויא תקס"ד) ממשפחה זו, גם ר' בער אפפנהיימער בעהמ"ח ס' שו"ת מי באר (תקפ"ט וויען). — עוד מצאנו לו אחד ממחותניו הגאון ר' יששכר בעריש אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשבורג ומדינת מאגענצא בהג"מ גבריאל נר"י מקראקא וכותב שם „מחותני" הג"מ רד"א נר"י בא בהסכם ע"ס קול הרמ"ז לר"מ זכות, וגם בנו ר' יוסף הנ"ל היה לעזר להמחבר להדפיס את ספרו קול הרמז. — ור' גבריאל הנ"ל היה אבד"ק פראג ובק"ק מעטץ, ולע"ע אבד"ק ניקלשבורג וכל מדינת מעהרין בהחסיד הגדול מו"ה יהודא ליב מקראקא וכותב כי היה מן הממונים גאוני ד' ארצות במדינת פולין בועד יערוסלאב (תמ"ם) שלא לתת הסכמה על ספרי דרוש. בא בהסכם ע"ס יד אבי שלום (אפינבאך סב"ת)

חכמי עמנו ללכת נדוד לארץ אחרת וברוב עמל ויגיעה רבה יוכלו לרות צמאם מאוצר ספריו. מי יתן ויקחו אל לב רבים מעשירי ישראל להשתדל לבקש רשיון מהממשלה לקבץ אוצר ספרים בכל עיר ועיר תחת השגחת מנהיגיה ואלופיה לאסוף על יד על יד להיות לעינים לחובבי תורה ולדורשי חכמה, לרבנים, לחכמים, לדרשנים, למשכילים, למחברים ולמדפיסים, ובמשך ימים לא מעטים תצמח מזה תועלת גדולה לרבים, והמיסדים ישמחו במעשיהם, בהוסדם מוצא לכסף ע"ז, וכמה מנכבדי עם יעזבו את אוצר ספריהם אחרי מותם לזכרון שם כבודם עד עולם להאוצר הזה, מי יתן ותטיב עצתי זאת, והיה זה שכרי.

הלל נח שטיינשניידער מווילנא.

משא שלמה *)

ויהי אחרי קרא הרב לעדת ישרון הרר"ז מינאר את פקודת הקיסר יר"ה על דבר צאתו למלחמה נגד התוגרמים

וישא הרב הנאור את קולו ויאמר:

ובכן הנה בא היום, יום הרת גדולות ועצומות, היום שקותה לו כל

כן נדפס הפרט על השער, ופרט ההסכמה **מושיעים** תע"ו (ולא אוכל לכון) הוא ובית דינו בחדש אלול ו' לס' כי תעשה הישר, ומה ד"נ ב' אדר ראשון תע"ח בכ"ש, ועל מולבתו מכונה אביו בכנוי עשקלש ובזקנותו היה אבד"ק עלקיש, ואשתו מ' אסתר בת הר"ר בעריש בהגאון ר"ר העשיל מקראקא, ומחותנו של הרר"ג הנ"ל הוא הגאון ר' מנחם מענדיל אשכנזי אבד"ק באמבערג והמדינות וכו'. — בעל לקט שמואל בסופו בדרושי פורים כותב שמה על רד"א „מחותני". — גם בדורנו זה לא כביר בשנת תרל"ז בש"ק פ' נח נכרת אחד מענפי המשפחה הרמה והנשאה הזאת הוא הרב הגדול וכו' ר' דוד אפפענהיים אבד"ק בעטשקרעק במדינת אונגארין בהרה"ג ר' בער אפפענהיים אבד"ק אייבענשיץ, נין ונכד להג"מ רד"א. והג"מ ברוך ראפאפורט זצ"ל הגאון ר' משה בהג"מ שאול ז"ל לבית קאצינעלענבויגען חופ"ק אנשבאך פה שוואבך כותב על הגאון רד"א מחותני. הרב הגאון המפורסם המאוה"ג לממשלת פאר הדור ריש גלותא ונשיא דארעא קדישא וכו' אשר לא די במה שהאיר עיני ישראל בתורתו אלא אף גם שמוציא לאור וכו' בהסכמתו על ס' פי שנים הנ"ל, ורד"א הזה נודע לשם עולם במאמריו הרבים בכל מכתבי העתים בזמננו. — מהמשפחה הזאת ישנם גם בזמנינו זה גדולים וחכמים מצוינים, ואיזה מהם תמצא בס' אסף המזכיר תחת השם אפפענהיים.

הנש"ר

*) המשא אשר נשא הרב המצוין הדרשן הנפלא כו' הר"ר זלקינד מינאר בשפת

ארץ רוסיא זה כמעט שנתים ימים הנה זה בא! מלכנו — ירום הודו —! אמר אומר, לחיל צבאות ארצנו הרימו את נסם ויבאו שערי ארץ תוגרמה לתת לעניים דרור ולאסירים פקח קה! הלא כמוני כמוכם לנו לדעת אשר אם מלכנו האדיר הריק את חרבו הפעם וישלפנה נגד האויב — הנה היה כלה ונחרצה מפי אל — עליון. ובדבר הזה מלכנו האדיר הנהו רק כמקים את דבר אלוה! כי אם נשימה עין על מפעלות מלכנו האדיר, מיום שבת על כס המלוכה זה יותר מעשרים שנה אשר הריק יריק את שפעת ברכותיו על ארצנו רחבת— ידים לכל יושביה עד — בלי — די הלא נשכילה ונחזה כי כל מעיני לבבו ומגמת רוחו הי' רק לזרוע על תלמי ארץ ממלכתו משפט וחסד ואמת ומרבה הצלחת עמו אין קץ, ואם אחרי ימים ושנים רבות כאלה— שנות שלום ושלוה — הרים את דגלו — דגל מלחמה וקרב — האם לא נראה עין בעין כי זה רק משפט חרוץ מפי אלהינו? לו שאף שאף מלכנו האדיר מאז עד היום רק לקרב וללחם למען הרחיב את

רוסיא ביום 13 אפריל 1877 בבית הכנסת הגדול במאסקווא על רחוב סאליאנקע: וכן הדרוש אשר דרש ידידי הרב הגאון שלשלת היוחסין כו' הר"ר חיים ברלין ביום אחרון של פסח שנת תרל"ט. הדרשות האלה מצאתי לנכון להדפיס בספרי „גן פרחים" יען לפי דעתי לא עברו זמנם, וטעימים דבריהם בכל זמן ובכל עת ובכל מקום. למען יראו הקוראים איך אחב"י בכל מקום שהם. ובכל הימים אשר המה מתגוררים בארץ אשר אחזו בה המה עבדים נאמנים למלכם ולארץ מולדתם. בכל הצרות המתרגשות לבוא על ארץ מגורתם יקחו חלק כחלק עם כל האזרחים ובכל צרה שלא תבוא על המדינה גם להם צר. ויעמדו לימין הממשלה הרוממה בכל דבר אשר תשיג ידם. זה בכסף מלא וזה בדברים החוצבים אש אהבת ארץ מולדתם. והמלחמה האחרונה נגד התוגרמים תהיה לעדה על דברינו אלה. כמה נפשות מאחב"י שפכו את דמם על שדה הקרב וילחמו כגבורים משכילים בעד ארץ מולדתם היא ארץ רוסיא האדירה. כמה יהודים אבדו חייהם בעמדם כקיר ברזל נגד אויבי ארץ רוסיא, ולא נתנו את האויב לדרוך על ארץ מגורתם, וכל זה עשו חלילה לא בעד תשלום גמול או לקבל שכר בעד חריצותם, כי אם מאהבתם למלכם. ואף אם אויבינו בנפש, ירחיבו פיהם לדבר עתק עלינו ויתנונו למשל ולשנינה בפי אחינו האזרחים. ודבריהם הגיעו כבר באזני שרים רבים ויחלו להביט על אחב"י בבוז וחרפה, יען שמעו פעמים הרבה איך היהודי הוא כקוץ מכאוב וכסלון ממאיר, וכל מגמתו רק להונות ולרמות את הממשלה, ועוד ועוד, אבל לשמחת לבבינו יעידו מעשינו כי שקר בפי שונאינו וכי רק שנאת הדת מדברת מתוך גרונם של אויבינו, ע"כ מאד יקרים ונכבדים בעיני הדברים הישרים אשר דרשו הרבנים הנ"ל במקהלות עם במאסקווא הבירה, בעתם ובזמנם, ודבריהם עשו פרי בלבבות שומעיהם, כי כל השומעים הריעו אז תרועה גדולה ויקראו בקול הידד קול גדול "תחי הממשלה„, יחי המטיב! —.

אשרי העדה עדת אחב"י במאסקווא אשר בחרו במנהליה וראשיה כהרב הגאון החכם הכולל ברלין והרב הגדול הדרשן הנפלא מינאר, ואני תהלה לנורא עלילה שיפרוש סוכת שלומו על **ראשיהם**, ויהי נועם ה' עליהם ויכונן מעשי ידיהם, כהפץ המתכבד והמתימר באהבתם והמשתוקק לחסות בצלם **המו"ל**.

גבולי ארצנו, הלא אז עוד יכולנו להסתפק האם בצדק שלף את חרבו הפעם, אבל העשרים השנים אשר מלך בשלוה והשקט כבר שמו על ראשו נזר תפארה ויכתירוהו בשם „שר שלום" והנה על מה זה ולמה שנס את מתניו היום וברצון אלהינו קרא ללחם ולקרב? אבל המענה לשאלה הזו נמצא בדברי הנביא: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה, צועה ברוב כחו, אני — מדבר — בצדקה רב להושיע! — מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורכים בגת? — פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי — ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי, כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה! ואביט — ואין עוזר, ואשתומם כי אין סומך — ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני! (ישעי' ס"ג. א—ה—)

אחי היקרים! האם לא נאמרו הדברים האלה על מלכנו האדיר ובזמן הזה! הן אמנם הוא שלף את חרבו — אבל לקרוא לשבויים דרור! האמנם דמים ישפכו — דמי כל בני ארצנו — אבל לפדות בהמה עבדים מרודים מעצר רעה ויגון! ומי כמלכנו האדיר יענה ויאמר על השאלה: מדוע אדום ללבושך? „פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי!" — ומי כמלכנו יענה ויאמר: ואביט — ואין עוזר, ואשתומם כי אין סומך ותושע לי זרועי! — ימים חלפו, חדשים עברו ולשוא נשאתי את עיני מאין יבוא למרוטים ומרודים עזרה מצר. ואשתומם כי אין סומך — ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני! אבל אחי ורעי, המלחמה אשר קרא לה היום מלכנו האדיר היא מלחמת חובה, כי מלחמת גאולה היא לאלפי רבבות בני אדם הנאנחים והנאנקים תחת עול העבדות ימים ושנים אין מספר, ומי יעוז את פניו ויאמר: כי לתת חפשה ודרור לעבדים מרודים, אין זה מעשה מלכנו האדיר? לעמי ארצו וממלכתו הוא נתן החפש והדרור מבלי שפך — כל — דם — ורק בהטבילו את עטו בטיפת דיו אחת — אבל לקרוא דרור לנאנחים ולנאנקים תחת עול עם אחר — הלא דם שפך ישפך, ועלינו לזרקה בלב ונפש חפצה על קרנות מזבח הדרור אשר יקרא מלכנו האדיר לאסירי התקוה זה שנים מאות!

אחי היקרים! הן אמנם שמה על שדה קטל שפכו את דמם רק בחירי בני ארצנו, אבל אחנו גבורי החיל הלא ידע ידעו כי לימיננו נצבת כל ארצנו כל ארץ רוסיא כאיש אחד לראש מגן וצנה, הלא ידע ידעו גבורי החיל האלה אשר כל מעיננו ורגשות לבנו רק בם כל היום, הלא ידע ידעו כי אלמנותיהם ויתומיהם לא נעזוב אנחנו מבלי תומך ועזר וכי זכרם לא יסוף מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם עד אחרית הימין! אחי! הלא כל גבורות הצבא היא כאחדות רוח העם העומד מאחריו, ואם אנחנו כלנו מחוייבים לחיות באחוה ורעות איש את אחיו בכל עת ובכל זמן — אף כי בימים האלה! הימים האלה הלא עלינו להגדיל ולהאדיר את השלום ואת האחוה בינינו כלנו,

עד כי נהיה כלנו כאיש אחד חברים, הלא כלנו בני ארץ אחת אנחנו, כלנו בנו מלך אחד אנחנו וע"כ עלינו החובה לשאוף כולנו כאיש אחד אל המטרה הנשגבה אשר הציב לעיני צבאותנו מלכנו האדיר, אלהים ירים הודו! [כעת אנחנו מתפללים: אלהים יחונן עפרו ובגן עדן מנוחתו, המו"ל] ואז יגברו חיל על אויב ועזר יעזרו במהרה על צר, ובנזר תפארה שוב ישובו בקרב הימים אל חיק ארץ מולדתנו! — [תפלת הרב הדרשן נתקים באופן מאד נעלה. המו"ל]

אחי בני עמי! הלא גם לנו, בני ישראל, לדעת את הימים האלה הבאים לקראתנו, ישאו גם לנו בארצנו מקרים יקרים וגדולים! הן אמנם ידוע לכל, אשר אנחנו בני ישראל מעודינו עד היום היינו נאמנים למלך ולכס המלוכה בכל מקומות מושבותנו על דברת שבועת אלהים, וכן ארצנו ארץ רוסיא לא תוכל גם היא תת דופי באמונתנו לארץ מולדתנו ואין גם אחד אשר יחפיא עלינו כי בימי קרא קרב ומלחמה חטאנו למלכנו ולארצנו, אבל הלא עלינו לזכור כי מלכנו מלך החסד קרא דרור גם לנו והסיר מעל צוארינו מעקת עול ימי הבינים [מי יתן והי' לבב כל אחינו הרוסים טוב עלינו כאשר היה הקיסר האדיר החסיד והצדיק אלכסנדר השני נ"ע טוב עלינו, ואז נשכח כל הצרות אשר באו עלינו מאז עזב אתנו לאנהות עד היום אשר בו אנחנו כותבים את הדרוש הזה מכתב יד הרב הדרשן— המו"ל] ואם נאספנו כיום אל בית תפלתנו להתפלל ברמה על שלום מלכנו וארצנו בעיר הלזו מאסקווא הבירה, האם אין זה אות ומופת כי גם עלינו הופיע מלכנו האדיר באור חסדו וטובו? הלא אנחנו ב"י יושבי ארץ רוסיא יודעים אנחנו כי אין לנו ארץ מולדת אחרת, זולתי ארץ רוסיא, ואם גם משטינינו אחרת יאמרו, הלא אנחנו נקרא מקרב לב עמוק; בנים אנחנו לארץ מולדתנו ככל יתר בניה כלהם, ומאז עד היום הלא הסכן הסכנו לדבר ולשנן ולשלש באלה — אבל הנה בא היום אשר עלינו להראות בפעל כפינו קבל עם ועדה כי אמת דברנו עד הנה בפינו ובשפתנו, הלא עלינו לדעת אשר גורלנו בארצנו בימים הבאים מוטל בחיק רגעי הזמן הזה, וכי כמעט כל הצלחתנו לעתים תבאנה, במאזנים תעלה יחד עם הרגשותנו אשר נרגיש לחבל ארצנו בהלחמה את אויב בימים האלה. הלא עלינו להבין ולדעת כי כעת עיני כל משוטטות גם עלינו ואם נוציא לפעל את אהבתנו לארצנו כאשר עד כה רק דברנו בפה ובשפה — הלא אז גם אויבים כאוהבים יחדיו יאמרו: הלא בנים אמונים המה לארץ מולדתנו כמונו כלנו!

זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד!

אנא האל! נסתרים דרכיך ממנו, ואנחנו בני תמותה, בני חלוף רק בחרדת קדש נכרע ברך לפני כבודך בהקימך את עצתך, הן בימינך אלוה! השלום והקרב, החיים והמות שלות הממלכות והעמים

אשר בראשם הקימות מלכיך ולבם בידך כפלגי מים על כל אשר תחפוץ תטנו ! ובראש ארץ מולדתנו ועמיה הקימות למלך את אדונינו מלכנו הקיסר אלכסנדר השני יר"ה [נ"ע] והנה ימים רבים הטית את לבבו הטהור רק לשלום אבל היום נתת בלבו לקדש קרב ולשפך דם—והנה אנחנו בחרדת קדש נקבל עלינו את משפטך זה היום , אבל מקרב לב עמוק נתפלל אליך אלהי ! ברך נא את אדונינו הקיסר אלכסנדר השני בזרועך אמצהו וחזקהו , ואת רוח חכמתך שפך נא על רוחו ובבינתך הלא תבינהו אמן .

ברך—נא האל ! את הוד גבירתנו הקיסרת מאריא אלכסנדראוונא ! אורך ימים תנה לה , [כעת אנחנו מתפללים בעד נשמתה ונפשה הטהורה: בגן עדן מנוחתה] חזק ואמץ אותה ואת רוחה ותמוך בלבה להגדיל את חסדה לתת גהה לנפצעים ולחולים ולנחם את לב האלמנות והיתומים אמן !

ברך—נא האל ! את הוד בן מלכנו יורש העצר הנסיך הגדול אלכסנדר בן אלכסנדר השני ורעיתו הכבודה הנסיכה הגדולה מאריא טעדאראוונא [הוא כעת אבינו מלכנו אשר עלה על כסא המלוכה ביום 1 טען מארט ורעיתו הכבודה הקיסרת אם רוסיה] ויאריכו ימים ושנים באושר וברכה והצלחת ארצו ובניה אמן !

ברך — נא האל ! את כל בית אדונינו הקיסר יר"ה [נ"ע] וכבוד והדר הלא תעטרנו נצח אמן !

אנא האל ! גוננה־נא בצל ימינך על ראש שר הצבא השר הגדול ניקולי בן ניקולי הראשון , ועל כל שרי הצבא העומדים לימינו על שדה הקרב ! ברוח חכמתך חכמהו והבינהו , את הנצחון אסר—נא לאפני מרכבותיו וצבאות האויב ימסו לברק חרבו כהמס השלג לקרני שמש האביב אמן !

תנה — נא האל ! רוח גבורה ועוז בלב צבאות ארצנו , היה למו למגן וצנה מפני צר ושמר נא את חייהם , ואת רוח המתים בעד מלכם וארצם אסף — נא באהבה תחת צל כנף חסדך אמן !

אמץ וחזק אלהי ! את לב בני ארצנו ויחד את לבבנו בחבלי אהבה ואחוה ובלב ובנפש חפצה יקריבו את אונם והונם על מזבח ארץ מולדתנו. ואתה אלהים ! אל תאמר למלאך הקרב : הרף ! עד אשר אם כלה אדונינו המרומם את פעלו הגדול ויתן חפש ודרור להנאנקים ולהנאנחים תחת על העבדות לנצח נצחים אמן !

זלקינד מינאר.

קול רנה וישועה

דרוש

אשר דרש ידידי הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין מהר"ה ברלין הי"ו ביום אחרון של פסח (תרל"ט) בבהכ"נ על חצר גלעבאווסקא ביום הציל ה' את הקיסר האדיר אלכסנדר השני נ"ע מכף איש רע ובליעל אשר ירה עליו איזה פעמים והחטיא את המטרה.

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, ההבדל בין גילה לשמחה, שמחה היא שמחה תמידית מבלי התחדשות ישועה פתאומית, וגילה היא בעת התחדש שמחה ע"י הזדמנות מקרה חדשה, הגורמת התרגשות שמחה, וע"כ אמר דוד: שבשוב ה' שבות עמו, יגל יעקב המה הפחותים בב"י שלא היו מצפים לישועה, ולא הכינו עצמם לזה, ויהיה אצלם ישועה פתאומית והתרגשות שמחה חדשה, אבל ישמח ישראל המה המצויינים בב"י, שהיו מצפים לישועה והכינו עצמם לקראתה, ולא תקרא אצלם הגאולה, ישועה פתאומית, רק שמחה תמידית. והנה אנחנו ב"י נצטוינו בכל מועדי קדשינו, אך על שמחה ולא על גילה, באשר כל המועדים ידועים ורגילים אצלינו מדי שנה בשנה, אך זה היום עשה ה' לנו, במועד הזה עשה לנו ה' ישועה פתאומית אשר גם נגילה בו, והיא הבשורה הנעימה אשר הביא לנו הטעלעגראממע מהצלת נפש אדונינו אבינו מלכנו הקיסר יר"ה [נ"ע] מכף אויביו הרשעים אשר דרכו קשתם וכוננו חצם לירות לישרי לב ותמים דרך כמוהו, ואנחנו בני ישראל החוסים בצלו עלינו החובה ביחוד לגיל ולשמוח בזה יותר מכל העמים אשר תחת ממשלתו, באשר זה היום אשר נושעו בו אבותינו מיד מצרים בקריעת ים סוף ושוררו לו משה ובני ישראל את שירת הים בשמחה רבה, ובזו השעה ממש אשר כל אחב"י בכל מרחבי תבל עמדו בבתי כנסיותיהם בהודות והלל ובשיר ורננים, בזו חשעה ממש, נושע גם אדונינו הקיר"ה [נ"ע] ממבקשי נפשו, ונתקיים מאמרנו קול רנה וישועה באהלי צדיקים, בשעה שאנחנו הרימונו קול רנה אז באה ישועה באהלי צדיקים, „כי ימין ה' עושה חיל, מלכנו וכו' [נ"ע] מכונה בשם ימין ה' כאמור במזמור ק"י: נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך, וכאשר חלק ה' מכבודו למלכנו כו' [נ"ע] ועל ידו הוא ית"ש מוציא לאור את רצונו על כל בריותיו המונהגים בצדק ובמישור, ע"פ השגחת הקיסר ושרי ממשלתו, ע"כ הוא מכונה בשם ימין ה', והוא ימין ה' אשר כבר רוממה על צריו, והצליח כבר במלחמותיו

מחוץ למדינתו, הוא ימין ה׳ עושה חיל עתה גם בקרב מדינתו פנימה, להתגבר על כל רשעי בני הדור החדש המהרסים ישוב המדינה בתועבותיהם ובמעלליהם הרעים, ואשר ע״כ בזה היום נגילה בגילת מלכנו כו׳ ונשמחה גם בשמחת החג, ונברכהו בברכת דוד המע״ה: ה׳ בעזך ובגבורתך התמידית ישמח מלך ובישועתך המתחדשת עפ״י ישועה נסיית מה יגל מאד בראותו כי תאות לבו נתת לו, וחיים שאל ממך נתת לו, ע״כ נברכהו בארך ימים עולם ועד, ונאמר כמו שאמרנו בהפטרה: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד עוד מחמת המציקים כי עזי וזמרת יה ה׳ ואך הוא הי׳ לי לישועה, ועתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו, ויענהו אך משמי קדשו, בגבורות ישע ימינו, ע״כ נאמר ונבטח גם על ימים יבאו: ה׳ הושיעה את המלך, והמלך יעננו ביום קראנו אליו אנחנו ב״י לתת לנו זכיות טובות ככל בני מדינתו, יעננו אז לטובה וארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו עד בלי ירח, אמן.

טוֹב טעם.

בלי ספק לא נעלמו מעיני באי גן הפרחים הזה, דברי אמת וכתוב יושר, אשר כתב החכם רשד״ל נ״ע, בענין תקוני הטעמים, באגרת לאהובו לכרם חמד מחברת תשיעית, ויקראהו שם בשם: „לוח קצת טעיות בטעמי המקרא אשר נתפשטו בספרי הדפוס״, ויען כי עוד לא השלים שם החכם נ״ע את מלאכתו זאת עד תמה, וכאשר כתב שם בעצמו ע״ש ע״כ לא התרפיתי מהביא פה בגן הזה גם אני חלקי מלא כף פרי בכורים לקוראים, הנותנים טעם לשבח בענין היקר הזה, אקוה כי לא נעתרות יהיו בעיני חכמי לב מוקירי תורתנו הקדושה, ואולי יש בהם בעלי בית עקד ספרים אשר נמצאו בהם כ״ד ספרי קדם מדפוסים שונים או כתבי יד שונים, את אלה אני מבקש לתור בכל המקומות האלה, אולי כבר באו קצתם מתוקנים באיזה נוסחאות עתיקות, כי אני לא כתבתי את דברי רק למראה עיני בספרי הדפוס המצויים בידינו.

(בראשית א׳ יא), תדשא הארץ דשא, כתב הרשד״ל (באגרת א׳ הנ״ל) כי מלת דשא צ״ל ברביע כו׳ ע״ש.

והנה כן כתב גם הרד״ק, ועי׳ בס׳ בינת מקרא להגאון ר׳ מנשה מאיליא, שגם הוא כתב כן שם, ונראה לי כי כן גם מלת ב ע י נ י ה ם שבעזרא (ג יב) צ״ל ברביע ולא בזקף, וע״פ מ״ש במאמרי „הנותר מקרבן עולה ויורד״ (המשך מנו׳ 26 שנה ששית — בהוספה להמגיד נו׳ 29 לשנה שביעית) וז״ל שם: „ורבים מהכהנים גו׳ אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם״ וא״ו של ביסדו יורד גם למטה לרים מלת זה, ושעורו „וזה הבית״ ור״ל אשר ראו בעיניהם את הבית הראשון, וגם זה הבית ראו

בעיניהם ביסדו, ובעיניהם שבסוף המאמר מוסב על מלת ראו שבתחלתו.

(יהושע ג' ד') כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו גו'. האתנח צ"ל במלת אליו, כי מן: „אך רחוק יהיה" גו' עד: „אל תקרבו אליו", הוא מאמר מוסגר, וע"כ צריכה המלה האחרונה שבו, להיות מוטעמת במפסיק יותר גדול משלפניו כידוע, והמלות: למען אשר תדעו גו' מוסבות למ"ש בכתוב שלפניו: והלכתם אחריו וכפרש"י. ומצאתי גם' נתיבות עולם להרל"ה ק"ב ע"ע, כי כבר הקדימני בזה הרב המבקר הגדול החכם הכולל הר"ר מתתיהו שטראשון נר"ו במהדורותיו לס' הזה.

(שם ד ג) שאו לכם מזה גו' ממצב רגלי הכהנים הכין" וגו'. לפי הפשט צ"ל הזקף במלת הכין, והמלות „רגלי הכהנים" צ"ל במהפך פשטא, ועי' באור.

(ש"א א ז) וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בבית ה' כן תכעיסנה גו', מלת „בשנה" באה ברביע וצ"ל בזקף, ותהיה בזה מופסקת יותר מהמלות בבית ה' אשר אחריה, עי' רש"י ובאור, ולולא זאת כי עתה נצטרך לומר כי באה היו"ד במלת יעשה ת' תיו תעשה ומוסבה על צרתה, וכמו"ש המבאר, וכבר הבאתי חלוף זה בס' חלקת הנקוד (צד 72, הערה 35).

(שם יד, מא) ויאמר שאול אל ה', אלהי ישראל הבה תמים! לכאורה יו"ל לפרש עפ"י הפשט כי שאול אמר אל ה': אנא אלהי ישראל הבה תמים! — אך דעת בעל הטעמים איננה כן, כי הטעים את השם ישראל במפסיק יותר מטעם הוי"ה שלפניו.

(שם שם) וילכד יונתן ושאול, והעם יצאו, כתב הרשד"ל (שם) הכוונה היא בלי ספק כי יונתן ושאול נלכדו בגורל, ושאר העם יצאו נקיים, והנה שאול צריך לטפחא והעם למרכא, וכ"ה בדפוס בריסא, ובקצת כ"י, ובכל שאר הדפוסים מרכא טפחא, והוא שבוש גדול עכ"ל, אבל חפשתי ומצאתי עוד דומים לזה, כמו: וסתר מים ישטופו (ישעי' כח, יז) שצ"ל וסתר בטפחא ומים במרכא, וכן: עמדו מכה נסים (ירמי' מ"ח, מה) צ"ל עמדו במרכא, ומכה בטפחא. וכן מצינו: וככרמל בים יבוא (ירמי' מו יח) בטפחא מרכא, ובכ"י וככרמל בים במרכא טפחא ע"ד כתבור בהרים שבאו במונח זקף, שכן באמת צ"ל לפי הפשט הנכון.

(שם טו, לב) וילך אליו אגג מעדנות, בספרים מוטעם וילך אליו במונח זקף במפסיק יותר מן הטפחא שבמלת אגג, ובאמת נראה שצ"ל וילך אליו בדרגא תביר, מפסיק פחות מהטפחא שבמלת אגג.

(שם יז, יז) איפת הקליא הזה. צ"ל איפת בפשטא והקליא במונח, וכן ועשרה לחם הזה, צ"ל ועשרה בטפחא ולחם במרכא, וע"ד שבא: ספר התורה הזה, וגם ספר התורה הזאת, וכידוע טעמם, כי אלו היה מוסב כנוי הזה על מלת ועשרה, היצ"ל אלה, כמו ואם שלש אלה, וכיו"ב, וכן בהמקרא שלפנינו לפי הטעמים שבספרינו, שתי המלות איפת הקליא מחוברות הנה במהפך פשטא היצ"ל בכנוי הזאת ולא הזה, לפי שהכנוי מוסב על מלת האיפה.

(שם לא, ג) וימצאוהו המורים אנשים בקשת. נ"ל כי צ"ל וימצאוהו בזקף גדול, והמורים אנשים במרכא טפחא, אבל בספרים שלנו מוטעם וימצאוהו המורים במרכא טפחא, אנשים בקשת במונח אתנח, וסדור זה אין לו טעם.

(ש"ב טו, לד) ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה, מלת עבדך באה בזקף שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת לאבשלום, ובאמת צ"ל עבדך במפסיק פחות מן מלת לאבשלום, כי המלה עבדך מוסבה למלת אהיה, ע"כ צ"ל מלת עבדך בקדמא או ברביע (עי' תל"ע § שלז).

(שם ח, יג) ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם בגיא מלח גו'. האתנח צ"ל במלת בשובו או במלת שם ולא במלת מלח.

(מל"א יא, כו) וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה, ושם אמו צרועה, אשה אלמנה עבד לשלמה. מלת צרועה צ"ל ברביע, מפסיק פחות מן הזקף שבמלת אלמנה, כי התאר עבד לשלמה מוסב על ירבעם בן נבט, משא"כ כשהוא מלת צרועה בזקף, הרי הוא מפסיק יותר מן הזקף שבמלת אלמנה, ולא יתכן זה לפי פשוטו של המקרא.

(מל"ב ה', יג) ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך גו' מלת גדול באה בזקף וצ"ל ברביע, למען יהיה הפשטא שבמלת אבי מפסיק יותר מהרביע שבמלת גדול.

(שם יג, כא) וילך ויגע האיש בעצמות גו'. כתב המאמר רוו"מ כי אולי יש לבאר שכל אחד מהאנשים אשר התעסקו עמו הלך, כי היו נחפזים לנוס, ויש סמך לפי' זה מן מצב הנגינה עכ"ל. ור"ל מה שבא במלת וילך גרש ולא קדמא בזה הורה לנו בעה"ט כי מלת וילך מוסבה למעלה אל הפעל וישליכו גו', ונ"ל לומר כי ע"כ הטעים בעה"ט את האתנח בהשם אלישע שלפני וילך כדי להסמיכו אל הפעל ויגע האיש ויהיה הוא"ו של ויגע יורד ועולה גם למעלה לסוף מלת וילך וטעמו וילכו, ר"ל הקוברים הלכו להם מפחד הגדוד וכנ"ל, וע"כ התחכם בעה"ט להמשיך את הפעל וילך אל הפעל ויגע, ובכ"ז הטעימו בגרש להורות כי נמשך הוא למעלה להפעל וישליכו וגו' וכן כתבתי במאמרי משיב דברים נכוחים בהצופה להמגיד נו' 47 שנת תר"ס.

(ישעי' ב, כ) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו, אשר עשו לו להשתחות לחפר פרות ולעטלפים, האתנח בא בספרינו במלת זהבו, ולפי הנראה מפשוטו של הכתוב צ"ל האתנח במלת להשתחות. ואולי פי' הכתוב לדעת בעה"ט, כי ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר הם עשו לו (ר"ל גרמו לו לעשות אח"כ) להשתחות לחפר פרות ולעטלפים המגונים, כי בתחלה עבדו לאלילי זהב וכסף, ואח"כ ירדו כ"כ בשפלות הדעת עד להשתחות גם לשקצים ורמשים, ובזה יובן ג"כ מ"ש אשר עשו לו בכנוי יחיד ולא אמר אשר עשו להם להשתחות, אבל לפי"ד זו, הפעל עשו מוסב על אלילי הזהב והכסף, והמלה לו מוסבה על האדם, והבן.

(שם ה, ח) הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום גו' נ"ל כי האתנח צ"ל במלת מקום באשר הוא חצי הכתוב.

(שם ה, כ"ד) וחשש להבה ירפה, המלות וחשש להבה באו במהפך פשטא, ול"כ כי מלת וחשש נ"ל בפשטא, ור"ל כי החשש ירפה בפני להבה, והחכם גזניוס הרגיש בזה והעתיק: „פאס פייער ערגריפפענדעס הייא". אבל זה דוחק.

(שם טז, ב) תהיינה בנות מואב מעברות לארנון, לפי' כל המפרשים הנגינה בלתי נכונה, אמנם הביאור הנכון לפי הטעמים הוא כן: בנות מואב תהיינה מעברות וגשרים לנחל ארנון, לפי שדרך שם יעברו כל תושבי ארץ מואב על פני נחל ארנון וינוסו מעבר לגבול.

(שם טז, ד) יגורו בך נדחי, מואב הוי סתר למו גו', לכאורה היה נ"ל נדחי בצירה ומחובר במשרת אל מואב, אכן כן מצינו באזני ה' צבאות (למעלה ה, ט) שבאה ג"כ מלת באזני מופסקת וקמולה ת' באזני ה' צבאות (בצירי) ובנגינה משרתת, לפי שמוסב על הצעקה שאמר מקודם (כתוב ז) שהפסוקים נעתקים לעוסקיסה כה לאמר: הוי מגיעי בית בבית גו', והצעקה הזאת עלתה באזני ה' צבאות, ובזה לא תחסר עוד בהכתוב מלת אמר ה' צבאות, והבן.

(שם כב, ג) כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו, באה מלת יחד בטפחא ומלת מקשת במונח, ולכאורה נ"ל ג' המלות נדדו יחד מקשת מחוברים יחד, היינו מלת מקשת נ"ל במפסיק בטפחא, ומלת יחד במרכא, ור"ל קציניך אשר נדדו יחד מפחד הקשת נתפסו ונאסרו, ואולי פי' שאסרו ביותר חוזק מאשר יאסרו את חבל הקשת בשתי קצותיו, וזה דוחק. ואולי מסדר הנגינות נבין סדר המלות, כי שעור הכתוב כך הוא: כל קציניך נדדו מקשת, יחד אסרו, ולפ"ז תבאנה הנגינות כסדרן.

(שם כב, ט) את מי הברכה התחתונה, מי נ"ל בטפחא ומלת הברכה נ"ל במרכא ומחוברת אל מלת התחתונה, וכן מצאתי אח"כ באגרת שד"ל הנ"ל (כרם חמד, ט) וצריכנא להוסיף על דבריו, כי כן באה הנגינה גם כן מתוקנת לקמן (כתוב יא) בתיבת למי הברכה הישנה, וכן לקמן בתעלת הברכה העליונה (לו, ב), וכן למעלה (ז, ג), בכלם מלת הברכה מחוברת למלת התאר שלה, ומלת מי במפסיק.

(שם כח, ו) ולרוח משפט ליושב על המשפט. לכאורה נראה כי האתנח שבמלת משפט, מקומו במלת המשפט, והתימה שלא עמד על זה הרשד"ל נ"ע.

(שם כח, כא) בעמק בגבעון ירגז, בעמק נ"ל במרכא, בגבעון בטפחא, ירגז באתנח. ולא כנדפס: טפחא מרכא אתנח.

(שם מ, יג) ואיש עצתו יודיענו, מלת ואיש נ"ל בטפחא, ועצתו נ"ל במרכא, ומוסב על מלת מי שלפניו, ור"ל ומי הוא האיש אשר יודיענו עצתו.

(שם מד, ב) כה אמר ה' עושך ויוצרך מבטן יעזרך. שם הוי"ה נ"ל בזקף. והמלה אמר בפשטא כמו שהיא או במונח לפני הזקף, ור"ל כי ה' אמר כי מי שעשך ויצרך מבטן (היינו ה' בעצמו) הוא ג"כ יעזרך.

(שם ס"ה, כ) לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו גו'. הנה באה מלת ימים בפשטא שהוא מפסיק פחות מן הזקף שבמלת וזקן. ואולי נ"ל מלת ימים במפסיק יותר מבמלת וזקן שאחריו, כי מלת וזקן מוסבה לכאורה למטה להמלות: אשר לא ימלא את ימיו, וכמו"ש להלן:

ואברהם זקן בא בימים וכיו"ב, ופי' זקן באמת, איש אשר נתמלאו ימיו ולא כאיש שנזדקן מתלאותיו בעודו עול ימים, ואולי דעת בעה"ע כי „עול ימים וזקן" הוא שם תאר אחד, והכתוב בעצמו מפרש אח"כ את דבריו, הייני: זקן אשר לא ימלא את ימיו.

(ירמי' כו, ח) ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה ה' לדבר אל כל העם גו', השם הוי"ה מוטעם בזק"ק שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת לדבר שלפניו, ובאמת נ"ל במפסיק פחות ממנו, הייני ברביע, או נ"ל צוה ה' בדרגא תביר, כי המאמר לדבר אל כל העם, הוא הפעול של צוה ה', או ככלות ירמיהו נ"ל במונח זקף, ולא במונח רביע. אבל לפי הטעמים שבספרי הדפוס מלת לדבר השנית הוא יתרה, כי כבר יתכן זולתה.

(שם מד, טו) וכל העם היושבים בארץ מצרים בפתרוס לאמר. מלת בפתרוס צריך להאורה להיות בטעם הטפחא ולא במרכא.

(שם מח, מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים. מלת עמדו באה בטפחא, ומכח במרכא, ובאמת נ"ל עמדו מכח במרכא טפחא, ור"ל הנסים עמדו שם מכח, ואולי דעת בעה"ע לפרש מכח נסים כמו הנסים מכח ותרגומו „דיא פאן איגפטע לויפטנדע".

(שם נא, יט) לא כאלה חלק יעקוב כי יוצר הכל הוא, ושבט נחלתו ה' צבאות שמו. האתנח הוא במלת נחלתו, ולפי הנראה נ"ל האתנח במלת הכל הוא, כי המלות ושבט נחלתו נמשכים למטה להמלות ה' צבאות שמו, ואולי שטור הכתוב כן הוא: לא כאלה חלק יעקב, ושבט נחלתו (של יעקב); כי יוצר הכל הוא, וה' צבאות שמו, ולפי"ז יבוא האתנח במלת נחלתו לנכון, וה' צבאות מובן בחסרון אות וא"ו לפני ה'.

(מלאכי ג, יז) והיו לי, אמר ה' צבאות, ליום אשר אני עושה סגולה. לפי הנראה נ"ל המלות אשר אני בדרגא תביר, ומלת עושה בטפחא, כי המלה סגולה מוסבה על הפעל והיו לי ולא על מלת עושה, וכמו"ש (בכתוב כא): ביום אשר אני עושה, אמר ה' צבאות:

(אסתר ט, כח) נזכרים ונעשים בכל דור ודור, מלת ודור מנוגנת ברביע, ונ"ל בזקף שהוא מפסיק יותר מהזקף הנגב בהשם ומשפחה שאחריה, הנמשך למטה בענין, כמו"ש המבאר, ואתו הנכונה.

(עזרא ו, ד) ונדבך די אע חדת, נראה לי שנ"ל ונדבך די אע, במרכא טפחא, כי התאר חדת מוסב על הנדבך של עצים ולא על העצים, וכמו"ש נדבכין די אבן גלל תלתא, ר"ל שלשה שורות של אבני שיש ושורה אחת של עצים, ואולי הכוונה כי הנדבך יהיה כלו מעץ אחד, כי אע הוא שם זכר וכמו עץ בלשון עברית, וכמו"ש יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחא עלוהי (לקמן כתוב יא); ובין כך ובין כך לא נמלט הכתוב מזרות, כי נדבך הוא ג"כ בל"ז כמ"ש ונדבכין כו' תלתא בל"ז, וחדת נסמכת מן חדא לנקבה. אבל רש"י ז"ל כבר הרגיש בטעם הכתוב ובארו: וכותל של עץ חדש מבפנים וכו' עכ"ל, ובאמת מצינו כן גם בבנין שלמה שנאמר בו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים (מ"א וא"ו ל"ו; ז יב), ולא נאמר וטור אחד כרותות ארזים כמו שזכר בטורי הגזית המספר שלשה, מזה יש להוכיח כי גם פה

המלה חדת איננה מלת המספר רק פירושו חדש בארמית וכידוע, ובזה תוסר גם הזרות מה שבא חדת בנסמך ולא חדא בנפרד כמשפט וכמו"ש התקשה ע"ז ידידנו המדקדק הנכבד רח"ל לערנער נ"י בספרו דקדוק לשון ארמית (§ 22).

(נחמיה ה, טו) הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גו׳, לפי"ד בעה"ט ההטעים מלת העם ברביע, שהוא מפסיק יותר מן הקדמא ואזלא שבמלות ויקחו מהם, צריכים אנחנו לומר כי הבית של בלחם הוא נוסף להפלגה (וכמו"ש ככר במאמרי כבוד הבי"ת במכה"ע הצרון נו׳ 25 שנת תרכ"ד). אולם עתה נ"ל כי יותר נכון לומר כי הפעל המוחלט ויקחו הוא ת׳ המקור לקחת, והפעל הכבידו הוא תאר שלו, ושיעורו: הכבידו לקחת מהעם, ואח"כ מבאר הכתוב במה הכבידו עליהם, ויאמר: בלחם ויין שלקחו מהם, אחר אשר מקודם לקחו מהם ג"כ כסף שקלים ארבעים, ובזה הצלנו את הבי"ת שברים מלת בלחם מזרותה. — ומ"ש כי בהפעלים הכבידו ויקחו האחד הוא תואר הפעל על השני נמצא רבים כמוהם, כמו איככה אוכל וראיתי (אסתר ח, ו) ת׳ אוכל לראות; והצליח ועשה (דניאל ח, כד) ת׳ והצליח לעשות; ויען איוב ויאמר ת׳ ויען לאמר; העמיקו שחתו (הושע ט, ט) ת׳ העמיקו לשחת; וכן ושמחו וראו את האבן הבדיל (זכרי׳ ד, יוד) ת׳ ושמחו לראות ור"ל יראו בשמחה, ועוד כיו"ב, כמו"ש בחלקת שמוש הלשון (§ קמט).

(דה"ב יג, יא) ומקטירים לה׳ עולות בבקר בבקר ובערב בערב, וקטרת סמים ומערכת לחם גו׳. המלות בבקר ובערב באו בספרינו במונח רביע והמלות בערב וקטרת סמים באו במונח ות"ק, וזהו לכאורה נגד הפשט וכוונת הכתוב, ובקצת ספרים ראיתי כי גם ובערב היא במונח, וגם זה קשה ליישב. —

משה הכהן רייבערסאהן.

גְּרוּגֶרֶת דָּר׳ צָדוֹק.

ספּוּר.

I.

אִשְׁתּוֹ הראשונה מתה עליו זה כשנה, והנה הוא עומד תחת חחופה לקדש „כדת משה וישראל" את בת „הגביר".

אם ר׳ גרונם ישא את בת „הגביר" היתומה והעם לא יתאספו לראות? — ר׳ גרונם הנהו אחד מהאנשים החשובים שבעיר; הדרת פניו, כרסו הנשא, זקנו העגול מתחת לשפמיו הגדולים, וביותר לשונו הממהר לדבר צחות, ואשר „גם לפני מלכים יתיצב" על דברת ההמון, —

כל אלה גדלוהו מאד בעיני ההמון ויחפיאו גם על מעשיו אשר לא בצדק יסודם, ויסתימו פי „לצני הדור" אשר רננו אחריו לאמר כי יתן יד לפושעים וכי מלא ביתו חיל זרים אשר בטחו בו. ומה גם עתה עת נודע בעיר כי „הגביר" נאות לתת את בתו מאשתו הראשונה עם כל כספה וזהבה אשר ירשה מאמה לו לאשה, וכי הוא גם הוא הראה לפניהם את רב עשרו ותפארת ביתו, — עתה קפצו פה גם אלה „הלצים" ושמו מרומם על כל לשון.

ומה זה תתפלא, קורא, כי סביב החופה אשר עמדה אצל פתח בית־הכנסת הגדול התאספו אנשים נשים וטף מרבה להכיל, כי אלה לאלה ימללו, איש את אחיו ידחקון וגבר על עמיתו יתגבר עד כי מלא חצר בית־הכנסת אותם? ההמון הולך ורב, אנשים ינהרו מכל עבר ופנה, ועיני כלם נשואות אל החתן העומד בהדרו תחת החפה, עומד ומצפה על הכלה העתידה לבוא בלוית „כלי זמר" המובחרים שבעיר.

והנה שם במקצוע עומדת נערה בתולה אחת, אשר לולא לקחה החפה עתה לב כל האנשים משכה היא את עיני ההמון עליה, על מהלכה, על ערך בגדיה, וביותר על עיניה המזרות אימה ופחד, שממון ותמהון גם יחד. הנערה הזאת היא כבת שבע עשרה, הכרת פניה תענה על יפיה אשר נשחת מרב יגון ותלאה אשר מצאה: לחייה שפו, שפתי פיה היו כתכלת, מחלפות ראשה פרועות, וכמו לא שמה לבה להתיפה ולהתהדר לפני האנשים, וכמו אחת היא לה עתה את אשר ישיחו וידברו בה כל מתי חלד; וכזאת נראה גם מן ערך בגדיה: על בשרה לבוש־בקר ועליו מעטפה מעשה רקמה במשי יקרה מאד, צוארה פרוע מאין אף מכסה בד לבן סביביו, ועל שערותיה אשר לא הוטבו צנפה כובע־תבן מעשה אורג, מפואר בפרחים ושושנים מלאכותים נפלאים במלאכתם ויקרים בערכם. — אם פרואים המה סדרי מלבושיה, הנה פרואים יתר מאד מבטי עיניה: עיניה אלה בולטות מאד, מביטות נכחה, לא תנועה ולא תנודדנה, וכמו אין יש רוח חיים בהנה, האישון בתוככן גדל מאד, וריסיהן נשרו ושערותיהן מעטו — איום מאד מראיהן!

אולם מה גם אנחנו עומדים פה? מה נתבונן על בתולה אשר אין איש שם עליה לב? מדוע לא נסב גם אנחנו עין מאת פני המראה המוראה הזאת לחזות בנעם הכלה, בתפארת העכסים והשביסים אשר עליה ועל „מנהליה", לשמוע את השיר אשר ינצחו המנגנים „לשמח חתן וכלה"? — כל העדה הנקבצה גם היא הסבה פניה מול פני הכלה אשר בשמחות תובל, „הנה הכלה! הנה הכלה!" נשמע מכל פה, והנה היא הולכת, הלוך וקרוב, עד לפני „ארבעת העמודים"... אך מה שנו פתאם גם פני הנערה הנצבת עמנו בזה? התבוננו נא מאד! הנה פניה אדמו, הנה עיניה תרוצנה בחוריהן, הנה כל עצמותיה

כמו תרעדנה, כל אבריה כמו יחילון, וכל יצורי גוה כמו ירעדו... הנה, הה בעתה! תקרוץ בעיניה באופן מוזר מאד, תפרש כפיה ותחרוק בשניה, הנה כל גופה יתנענע כמעשה מכונה, תרוץ ותשוב, ראשה עליה כגלגל ורגליה כמו מעדו... והנה — הביטו נא! הנה היא תחץ ברב כה את כל הכבודה, ברגלים ממהרות תרוץ אורח ובידיה הצנומות תהדוף את כל אשר ירט הדרך לנגדה, והנה הנה תחת החפה גם היא, ביד חזקה תוציא את הכנור מיד אחד המנגנים ותשליכהו על ראש החתן...

— הא לך את מנחתי ליום חתונתך!... קראה בקול גדול אדיר וחזק, ובמבטי בלהה וזועה הביטה סביבה בפני כל האנשים.

והאנשים הנאספים האלה התעוררו מאד למעשיה אלה, וקול שוקק הומה מאד נשמע מעברים.

— מה זה?

— מי היא?

אלה לאלה שואלים בקול גדול, אך לא מצאו מענה כי אין איש אשר ידעה.

ופני הנערה ועיניה שבו ויביעו תם, וכמו לא ידעה גם היא את אשר עשתה...

— ח־ח־חא! ח־ח־חע! צחקה בקול נעים בדממה, בקול עלמה מתיפה מיטיבה דרכיה לבקש אהבה: — מזל טוב! מזל טוב! הנה גם אנכי באתי ליום חתונתך... נגנו, פצחו רנה, רקדו, הה, אנשים רעים וחטאים! רקדו כמוני... ובדברה החלה לצאת במחולות; אולם כאשר באו פניה מול פני החתן השפילה פתאם עיניה לארץ, וזרם דמעות פרץ מהנה באין אמר ודברים.

— היא הכתה בשגעון! נשמע קול העם ברעו:

— הסירו את המשגעה הזאת! נתנו בקולם המחותנים והרב גם יחד.

— המשגעה הזאת... שנתה דבריהם הנערה בשחוק־פרא: — הסירו! מהרו! הגרוגרת היא צנומה דקה... ר' צדוק לא ימוץ עוד ממנה... הסירו! השליכו!...

הנאספים וגם המחתנים השתוממו מאד לדבריה האחרונים, אפס כי לא שמו לב להדור תוך משכיות לבבה להבין ולדעת פשר דבריה אחרי כי עין בעין ראו כי משגעה היא ובשגעון תדבר, ויאמרו לגרשה ביד חזקה.

והיא לא הקשתה את ערפה ותלך הלוך ונגן, הלוך וטפף, הלוך ובכה חליפות לפני שוביה, מבלי אשר תסרב בדבר. וכה אמרה בלכתה:

— האמנם כי גרוגרת טובה הייתי?... ח־ח־חא! ר' צדוק

נהנה מאד... סורו לכם רשעים, אבירי לב, רוצחים!... רשעים כל האנשים... מזל טוב! מזל טוב!...

הנערה הובלה עד לחוץ למחנה הקטנה הנאספה פה, הבהלה הראשונה עברה כרגע, הרב סדר את הקדושין, ובשמחה ובצהלה, כמו לא קרה כל דבר רע, הובילו המחתנים והמנגנים את החתן והכלה לבית משתיהם.

II.

כירח ימים עבר.

בחדר גדול ורחב ידים, מהודר ומפואר בכלים מכלים שונים, ישב ר׳ גרונם על יד השלחן, ישב וידבר עם שני אנשים אשר פניהם יתנו אתותם אתות כי השיחה הזאת לא תפק רצון מנהם.

המנורה אשר עמדה על השלחן הפיצה אור בהיר ותאיר את החדר מאד; פני תאר הגאונים ר׳ אליהו מווילנא ור׳ עקיבא איגר משוחים בששר תלוים על הקיר מזה, ופני משה רבנו כתוב באותיות דקות מכל ספר משנה תורה, ופני דוד מלך ישראל כתוב באותיות מכל ספר תהלים על הקיר מזה; ביניהם תלויות ועומדות מראות מלטשות אשר בשתי קוצותיהן חברו על הקיר מנורות נחושת קלל בפטורי ציצים מעשי חרש. פני ר׳ גרונם צהלו, ועל שפתותיו שכן צחוק־קל, עיניו הביעו מאד כי שובע שמחות הנהו, וכמשחק דבר גם עם האנשים אשר ישבו על שלחנו. ותהי ההפך בפני האנשים האלה: פניהם היו זועפים, עיניהם המליטו מבטי זעם, כמו תאמרנה לירות דרכן את האש העצור בקרבן. רגע קטן החרישו האנשים האורחים ולא דברו דבר, כי עברתם עברה גבול ותשם מחסום גם לפיהם אשר חשבה כי חסר־אונים הוא כי יוציא את כל האש והגפרית אשר אמרה להמטיר על ראש האיש היושב למולם; המנוחה אשר שררה על פני גרונם, צחוק־הקל אשר עבר בין שפמיו הגדולים כפעם בפעם, הוסיף גם הוא זעם וחרון בלב האורחים השנים וירתיח את דמם בקרבם. מבט עיניהם נפגש ויתעוררו מאד.

— האמנם לא תתן את שכרנו כאשר הותנה בינינו? שאלו בקצף גם שניהם יחדו.

— הלא תדעו, ידידי, את התלמוד, ענה להם ר׳ גרונם בקרת־רוח: — הן למדתם בחדר ולא בין עמי הארץ נפל חלקיכם, הלא?... ובטח תדעו את המספר בגמרא הקדושה על ר׳ צדוק כי אחרי אשר צם את תעניתו הגדול...

— הלא כבר נדע את דבריך אלה, ענוהו האנשים בחמה שפוכה: — הן על כל „קרבניך" תקריב מלח סדומית כזה...

— אבל שמעו נא, פתאים! אחודה לכם חידה: ר׳ צדוק — יספר התלמוד הלאה — אחרי אשר קבתו נתכוצה מאד ולא יכלה לעכל כל אוכל יעצוהו כי ימוץ דבש הגרוגרות למו פיו; ועתה הגידו נא לי: מה עשה לגרוגרת אשר כבר מצה את דבשה ממנה עד כי לא הסכינה לו עוד?

אף האורחים חרה מאד, חרקו בשניהם ולשונם דבקה לחכם מרב יגון וכעס.

— שוטים! קרא גרונם בצחוק, כמו נפשו לא ידעה את אשר בנפש אורחיו: — שוטים! ומדוע לא תבינו לדעת כי אחרי אשר לקח לו את כל אשר היה לו בה ואחרי אשר לא תועיל לו עוד — זרקה החוצה, הוציאה אחרי הדלת והמזוזה, ולא שם לה לב... הלא?

— וכזאת תאמר לעשות גם לנו? צעקו האנשים בקול גדול ויכו באגרופיהם על השלחן עד כי המנורה התנועעה: — הלענות גם אותנו תאמר כאשר ענית ואמרת לבת רעך אשר בטח בך ואשר חללת גם יצועה...

האנשים נדמו כי דלת חדרם נפתחה ברעש, והחדרה התפרצה נבהלה מאד אשת ר׳ גרונם, פניה חורו כפני מת, שניה דא לדא נקשן ובקול איום ונורא צעקה:

— עתה אבינה לדעת! עתה אדע את כל!... הה, הנני אומללה!!

ותתנפל על הכסא כי רגליה מעדו.

ור׳ גרונם לא קם ולא זע גם עתה.

— המסה הראשונה היא לה, אמר בדממה בלזות שפתים: — תבחן פעמים ושלש ותחשה; ההרגל נעשה טבע!...

והאנשים נבהלו נחפזו ולא דברו דבר.

— אנשים טובי לב! אמרה אשת ר׳ גרונם בהתעוררת וקולה כאוב מארץ: — אנכי שמעתי אחורי הדלת את כל דבריכם, ואבין כי דבר בליעל יצוק בו... הן מאז ראיתי את הבתולה האמללה תחת חפתי לא ינוח לבי, הבנתי אז לדעת כי ידי אישי במעל, ועתה הנה שמעתי כי גם פיכם העיד כמו אלה; ואשר על כן שאלתי ובקשתי: אנא, ספרו נא לי את כל, אל נא תכחידו ממני דבר — ואדע את הותי!...

אחד האנשים לחש בדממה באזני גרונם כי אם לא ישלם להם עתה את משכרתם יגלו את אזני אשתו החדשה את כל התועבות אשר עשה.

— ספרו נא לה, שוטים! אמר גרונם בקול, בתור מענה לדברי האיש: — תדע גם היא את חכמת אישה ותוסיף לאהבהו;...

בבוז ושאט בנפש הביטה אשתו עליו.

— אנכי אשלם לכם במיטב כספי, אך אל נא תעלימו ממני דבר, אמרה בקול בקשה ופקודה גם יחד.

— ספרו, ספרו! החליט גם גרונם בקרת־רוחו.

האנשים האורחים נלאו נשוא את רעת לבו, את קרת רוחו, ואת נפשו הנשחתה אשר הראה בפעם הזאת למאד, ויגזרו אמר לבלע את פני חלוט הלוט על כל מעשיו האחרונים, ולהסיר את המסכה הנסוכה על המקרה הזר ביום חתנתו, אף כי גם ידם במעל הזה.

III.

אשת גרונם נטתה אזן ותתעתד להקשיב רב קשב; אחד האנשים הקריב כסאו לכסא אשר האשה ישבה עליו; ר׳ גרונם בראותו כי אמנם יאמר האיש לספר, קם ממקומו ובלזות שפתים אמר:

— ספר נא לה את כל אשר ידעת; ולמען אשר לא אפריעך הנני יוצא מזה לבוא אל תוך החדר השני, באשר כי נפשי מאד יודעת הדברים האלה גם בטרם אשמעם מפיך.

ובדברו יצא מאת פני החדר, והיושבים הביטו אחריו במנוד ראש.

— לפני שנתים ימים — החל האחד לספר והאשה עשתה אזנה כאפרכסת: — בא הנה איש וצרור כספו בידו ויאמר לסחור את העיר; האיש הזה הביא אתו רק בת אחת, אשר, לפי דבריו, המליטה משני חלי־הרע אשר טרף באפו את אשתו ושני בניו ביום אחד, ובהמר עליו נפשו עזב את העיר, אשר בה ראה מחמדי לבו מובלים לחצר־מות, לאנחות, והוא ובתו האחת בקש לו בזה מנוחות ויאמר לכונן פה ביתו. אין מודע ומכר לאיש הזה בעירנו, אין ידיד ורע לו, אף גם אין איש אשר ידעהו בסחרו, ועל־כן ישב דומם ימים אחדים עד אשר יודע לעיר ואנשיה, והנה מקרה אחד סבב את פני הדבר כי נתודע לר׳ גרונם הזה, אשר ידע לקחת את לבו בחלקות עד כי האיש האמין בו מאד ויחשבהו לאוהב וידיד נאמן, לאיש ישר הולך ותמים דרך מאד, ויגל לפניו את כל לבו ויהי ר׳ גרונם לאיש סודו.— אמנם „אין נסתר מחרב מלאך המות" יאמרו האנשים, וכזאת ראינו גם באיש הזה: הוא ברח מעירו והמות הדבקהו גם פה, ובטרם תספיק לו העת לכונן לו בית מסחר, ובטרם יבוא בברית עם גדולי הסוחרים בעיר — נחלה ויאנש, והרופאים יעצוהו לצות אל ביתו, כי מחלתו הלכה הלך וגבר מיום ליום. דעת לגברתי נקל כי גם במחלתו שחר פניו מאד ר׳ גרונם, וירא לפניו את אהבתו ואמון רוחו עד להפליא, שרתהו אף דבר נחומים לו, השתתף בצרתו עת מחלתו גברה עליו, אף שמח מאד אם רגעים אחדים רפתה ידה ממנו, ונפש האיש החולה נקשרה בנפש גרונם אז ביתר עז; ובהגיע יום מותו נתנהו

לאב ולפטרון לבתו היורשת האחת לכל כספו, בקשהו בדמעות עינים כי ישים עינו הטובה עליה עד כי תנשא לאיש, כי עתה כבר עת דודים. — בעת ההיא מתה גם אשת גרונם עליו, וילטוש את עיניו לבת רעו זה המת אשר הפקדה על ידו, וישחריה בביתה דבר יום ביומו, וישת בחלקות לה, פזר אמריו הנעימים לרגלה, אף התנה אחבים וירק את כל נכלי מזמותיו למען אשר ילכדנה ברשתו. אין איש יודע אתו מאומה, כי בעירנו הגדולה לאלהים הזאת הלא לא ישים כל איש לב ועין למעשי זולתו, איש איש לעבר פניו ילך מאין פנות לדרכי משנהו, ומה גם לנערה יושבת בית אשר אין קרוב ואין גואל בעיר ומי ידע ומי יחוש לה; אנחנו השנים היינו היחידים אשר ידענו את כל אלה, כי ר' גרונם הוא ידידינו זה כבר ולא אחת ושתים השכרנו כסף יחדו. והאמת אגיד ולא אכחד כי אנחנו חשבנו כי באמונה הוא עושה הפעם, וכי אמנם בדעתו לארש לו את הנערה ההיא וגם אנחנו עזרנו על ידו בדבר הזה. עברו ימים לא כבירים ותאהב הנערה את גרונם אהבה נצחת, אהבה עזה כמות, אהבה בכל רשפי אש שלהבתה, כאשר תדע נערה לאהוב את האהבה הראשונה, והוא גם הוא ידע לחזק את העבותות האלה, ידע לקחת את נפשה מאד, ידע לאמר לדבק חזק מיום ליום ואמץ משעה לשעה... לא ארבה מלים ולא ארחיב את הדברים האלה ובקוצר מלים אומר כי ידע לגזול ממנה את תמתה ויטמא אותה... אז יספר באזניה כי יתעתד ליום חתונתם, וכי יתאוה תאוה לכונן לה בית מושב אשר כמוהו לא יהיה בכל העיר ליופי, ועל כן בקש מאת פניה לתת על ידו את כסף ירושתה, אשר הנחילה אביה ואשר נתנו לבית הבאנק טרם מותו; והנערה לא המרתה את פיו בדבר הזה ותחתום ידה על התעודות וכספה בא כתמו אל ביתו. — אז שנה גרונם את טעמו ויחבל און, אז הראה גם לנו את נפשו הנשחתה בכל עוצם זהמתה, אז ראינוהו גם אנחנו כזאב ערבות וכדב שכול, כי בו ביום אשר לקח בערמתו את כספה וכל רכושה — בו ביום החל לדחותה מאת פניו, החל להראותה קרת רוחו וכמעט לגרשנה מלפניו, חדל לשחרה בביתה, חדל לדבר אתה וכמו לא ידעה מעודו... ובו ביום שלח את השדכנים אל כל „גביר" אשר בת לו להציע לפניהם השדוך עם „הגביר הנכבד מאד ר' גרונם" אשר כסף תועפות בידו...

„אנכי אשר ידעתי את כל אשר נעשה, שאלתי פעם את פיו: מדוע לא יקח לו את הנערה הזאת לאשה? מה עול מצא בה כי יאמר לשלחה מאת פניו?

„— שוטה, ענני, הלא הכסף כספי, ועתה הן אקחה לי נדה פי שנים בעשרי, ומה לי לנערה עניה, אשר אין־כל עתה לה?

„עורת עינים היא האהבה, והנערה האמללה עוד לא ידעה הותה. היא אהבה אותו באמונה ותם לב, ואיככה תוכל ותחשוב עליו רעה גדולה כזאת? איכה תראה עון פלילי כזה באהוב לבה ונפשה? ובאמונתה האמינה כי רק מאשר טרוד הנהו עתה בעסקי חתונתה לא ישים לה לב מאד; אפס כי לאט לאט ראתה עין בעין כי נקעה נפשו ממנה, כי סבבה בכחש — ותבך ותילל מאד.. אין אוהב ורע לה אשר תשפוך לפניו שיחה, אין מכר וידיד אשר תגל לפניו לבה ואשר ינחנה בעצתו, היא בושה לגלות סתריה גם להשפחה אשר שרתה, גם לקורות ביתה וגם לבה לפיה לא גלתה כאלה... ומה גם כי לא על כספה כי לקח מאתה, לא על כי הציגה ככלי ריק, לא על אשר נשארה עתה באין משען ומשענה בעיר נכריה, לא על אלה היא בוכיה, לא על אלה שפכה דמעות כמים, — האהבה הוליכתה שולל ורק עליו כי גלה ממנה הרבתה בכי ומספד, אך על כלי חמדתה כי אבד ממנה צעקה והילילה... ימים לא־כבירים חלפו והיא גלתה את אזנו כי היא הרה ממנו, וכי יקדשה כדת למען אשר יקרא שמו על הבן הנולד... אך אז ספר באזניה מעשה ר' צדוק וגרגרותיו, וכאשר לא הבינה לדבריו, אשר לא יכלו להכנס בלבה הטהור, הנה הוא בצחקו ובקרת רוחו ספר לה בשפה ברורה סוד תרמית לבו, כי משכה בחבלי השוא למען גזול את כספה, וכי התנה אהבים למען תלך שולל ותחתום ידה על תעודות הבאנק, ואחרי אשר שתה מצה את הדבש מן הגרוגרת יעשה לה כאשר עשה ר' צדוק לגרוגרותיו הרקות... נבהלה הנערה ותפל מלא קומתה ארצה ותתעלף, ובערב היום ההוא חתם הוא את ידו על „התנאים" אשר כתבו בבית אביך, גברת עדינה... ובשובו הביתה שלח בבקר למחרתו להגיד להנערה בת רעו כי לא תוסיף ראות פניו או בוא בביתו כי — ארש לו אשה, ובעוד שבועים יקחנה לו „בחפה וקדושין כדת משה וישראל"... הנה היא הנערה המשגעה אשר השליכה את הכנור על ראשו תחת חפתו, היא היא אשר ביראו פן יתודע הדבר ויתן בפלילים בקש מאתנו בלאט כי נביאה ביתה־המשגעים בשכר שני מאות רו"כ אשר ישקל על ידינו... הה, אשה כבודה! נורא היה מראה בלילה ההוא, איומים היו דבריה, זלעפה וחתת אחזה בשרנו לשמוע פרא־שחקה, לראות ברגע ההוא גם דמעות עיניה ולשמוע את השם הנורא „גרוגרת" נשא על דל שפתיה... ומה נורא ואיום מאד היה לשמוע בעוד ימים שלשה: „גרונם... אוכל גרוגרות" כדברים האחרונים לה רגע טרם מותה... אמנם כן, גברת נכבדה! היא לא האריכה ימים בבית משכנה החדש, הוא בית־המשגעים, בעבור שלשה ימים מתה מעוצר יגון וצרה, ובשחוק ודמע גם יחד, ברעידת כל אבריה, בנדוד כל גוה, ובלטישת עינים מתות הוציאה מפיה בפעם האחרונה: „גרונם... אוכל גרוגרות"...

— רב!! קרא בשצף קצף אשת ר' גרונם ותצנח מעל הכסא אשר ישבה עליו עד כה בדממה ותשמע באזנים קשובות לאמרי פי המספר: — רב! הנה אדי לפני והותי לנגדי תמיד.
ובאין אונים שבה ותפול על הכסא — מתעלפת.

*   *
*

אחשוב לשפת יתר לספר באזני הקוראים את אשר עבר בבית גרונם אחרי מחזה הערב הזה. דעת לקורא נקל כי אשתו בהתעוררה מהרה לברוח מבית אישה „אוכל הגרוגרות", וכאשר אמרת להוציא ממנו „גט פטורין", שמעה גם היא גם אביה הספור הנעים מר' צדוק וגרגרותיו יוצא מפורש מפי גרונם בצחוק־קל וקרת רוח, וסוף יצאה מביתו ערומה כיום הולדה אחרי גרושיה, — הן כל אלה יבין לדעת גם מבלי אגיד. אנכי רק את זאת אוכל להוסיף לקוראי, כי אחרי מעשה הגט, ואחרי אשר גרונם שמע באזניו צועקים אחריו לאמר: „ר' צדוק", „אוכל גרוגרות", „בעל הגרוגרות" וכדומה לכנוים נעלים כאלה שב הביתה, ובלבבו אמר:
„עד כאן! מעשי הגרוגרות כבר נודעו בין החיים, אעשה גם לספור הזה בעצמו כאשר עשה לפנים ר' צדוק לגרגרותיו: כבר מציתי מן הספור הזה דבש למכביר, אשליכנו הפעם מעל פני ואבקש לי ספור אחר להמשיך בו מעשי"...

ר. א. בְּרוֹדֶס.

אֶרֶץ הַפִּסְּחִים. *)

עַל כַּדּוּר הָאָרֶץ בִּימֵי קַדְמָתָה,
קִרְיָה עֲלִיזָה רַבַּת עָם הָיְתָה,
שֶׁלֹּא נִמְצָא בָהּ אִישׁ בִּלְתִּי צוֹלֵעַ
אוֹ אַף גַּם בַּל עִלֵּג לָשׁוֹן מְשַׁמֵּעַ.
וַיַּעֲבוֹר דֶּרֶךְ שָׁם אִישׁ אֶחָד הֵלֶךְ,

*) שלשת המשלים הנלקטים העתקתי ממשלי געללערט.
משה הכהן רייכערסאהן

וַיַּרְא וְהִנֵּה כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר כֻּלָּמוֹ
מֵעָשִׁיר וָרֹאשׁ עַד רָשׁ וָחֵלֶךְ
יוֹדֵעַ כֵּן לַהֲלֹךְ, לֹא אֶחָד כָּמוֹ,
וַיַּרְא וַתֹּאחֲזֵהוּ אֵימָה וָרַעַד,
וַיֹּאמֶר: עַתָּה עֵינֵיהֶם תִּצְפֶּינָה,
אֵיכָכָה רַגְלֵי אִישׁ יָשָׁר תֵּצֶאנָה.
וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֵּיטֶב צָעַד.
אַךְ הָעָם כִּרְאוֹתוֹ אֶת הָאוֹרֵחַ,
קָרָא אַחֲרָיו בִּשְׂחוֹק: הֶאָח פִּסֵּחַ!
וּבְלַעַג שָׂפָה קָרְאוּ לוֹ בַחוּרָיו:
„לַמְּדוּ לָזֶה לֶכֶת, כּוֹנֵן אֲשׁוּרָיו!"
הָאִישׁ בִּרְאוֹתוֹ כִּי נִסְרְחָה חָכְמָתוֹ:
„הוֹי פִסְחִים!" — נָתַן עֲלֵיהֶם בְּגַעֲרָתוֹ —
לֹא אֲנִי הַחִגֵּר כִּי אִם אַתֶּמָה,
עַל כֵּן לֶכֶת כָּמוֹנִי אַשְּׁרוּ רַגְלָיִם."
אָכֵן הוּא אַךְ דִּבֵּר, חִישׁ קָרְאוּ הֵמָּה:
„הֵן גַּם עִלֵּג לָשׁוֹן הוּא, וַעֲרַל שְׂפָתָיִם!
בּוּז לָךְ! הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעָתָיִם!"
וַיִּבְזוּהוּ וְלֹא נָתְנוּ לוֹ חֲנִינָה,
וּבְכָל אַרְצָם הָיָה לְמָשָׁל וּשְׁנִינָה.

יָפֶה אַף נָעִים הַדֹּפִי בְּעֵינֵינוּ:
אִם הַסְּכֵן הִסְכַּנּוּ בוֹ מִנְּעוּרֵינוּ;
וּכְבוֹא חָכָם הוֹכִיחַ אִוַּלְתֵּנוּ
סָכָל נִקְרָאֵהוּ, חוֹמֵס דַּעְתֵּנוּ;
לֹא תוֹעִיל עֵצָה לֹא תִסְכֹּן כָּל דַּעַת,
אִם מֵרֹב יָמִים פָּשְׂתָה הַצָּרַעַת.

משה הכהן ווייבערסאהן

דֹּב לְמוּד מָחוֹל.

דֹּב אֶחָד אוֹכֵל לַחְמוֹ בְּזֵעַת אַפָּיִם
בְּצֵאתוֹ לָחוּל יוֹם יוֹם בִּמְחוֹלַת הַמַּחֲנָיִם,
הָיְתָה מְלַאכְתּוֹ עַל אַפּוֹ וְעַל חֲמָתוֹ
וַיָּנָס עַל נַפְשׁוֹ מִפְּנֵי רָעָתוֹ.
הַדֻּבִּים יָצְאוּ לִשְׁלוֹמוֹ שָׁאָלוּ,
וַיִּשָּׁקוּהוּ, עַל צַוָּארָיו נָפָלוּ,
וּמֵרֹב שִׂמְחָה כִּמְעַט הִתְהוֹלָלוּ.
וּבְכָל מָקוֹם בִּשֵּׂר חַד אֶת רֵעֵהוּ:
„הָאָח מַחֲלוֹן שָׁב, נִמְלָט מִשִּׁבְיֵהוּ!"
וַיְסַפֵּר לָהֶם הַדֹּב כָּל קוֹרוֹתָיו,
וַאֲשֶׁר עֵינָיו רָאוּ בְּאֶרֶץ מְגוּרוֹתָיו.
וּבְעוֹדוֹ שָׂשׂ וּמִתְהַלֵּל בִּדְבָרוֹ,
כַּאֲשֶׁר נָגְעוּ עַל הַמָּחוֹל אִמְרוֹתָיו,
לָקַח וַיָּשֶׂם מוֹטָה עַל צַוָּארוֹ
וַיַּרְא לָהֶם רִקּוּדָיו וּמְחוֹלוֹתָיו,
כַּאֲשֶׁר רָקַד בְּעוֹד הָיָה הַחָח בְּאַפּוֹ,
הַמֶּתֶג בִּשְׂפָתָיו, וְהַמּוֹטָה בְכַפּוֹ.
כַּאֲשֶׁר רָאוּ אֶחָיו — וַיִּתְפַּלָּאוּ,
עַל פִּזּוּז עַצְמוֹתָיו שָׁמוּ הִשְׁתָּאוּ,
וַיְנַסּוּ גַּם הֵם הִתְיַצֵּב כַּחוֹמָה
וּלְכַרְכֵּר כָּמוֹהוּ נָשְׂאוּ רֹאשׁ רוֹמָה;
אַךְ קָרְסוּ כָּרְעוּ יַחְדָּו לֹא עָמָדוּ
הֲדָפָם גֵּוָם רַגְלֵיהֶם מָעָדוּ,
וּכְבוּלֵי עֵץ נָפְלוּ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.
אַךְ הַמְחוֹלֵל עוֹד הִפְלִיא לָחוּל שָׁמָּה.
אוּלָם קִנְאַת הַכְּסִילִים תַּרְבֶּה שִׂנְאָה
חִישׁ חָרָה אַפָּם בּוֹ, עָלָיו נִרְגָּנוּ:
„סוּר, גֶּשׁ־הָלְאָה!" — קָרְאוּ לוֹ בַּחֲמַת קִנְאָה

„הוֹי סָכָל! הַנְבוּנֹתָ מִכֻּלָּנוּ?"
וַיְרִיצוּהוּ מֵעֲלֵיהֶם בְּחֵמָה שְׁפוּכָה.

אַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר וְלֹא יִשְׂנָאוּךָ,
כִּי אָז רַבִּים יִדְמוּ יִשְׁווּ אֵלֶיךָ;
אַךְ אִם חָכָם מֵהֶם עָשְׂךָ צוּרֶךָ
כִּי אָז מֵהִתְהַדֵּר שְׁמוֹר דַּל שְׂפָתֶיךָ,
פֶּן יֵרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַחֶיךָ;
לוּ גַם בַּתְּחִלָּה יַפְלִיאוּ הָעֲלִילָה,
וִיהַלְלוּךָ לֹא לִמְזִמָּה בַּשָּׁעַר —
אַךְ הַקִּנְאָה תָבוֹא לְרַגְלֵי הַתְּהִלָּה,
חִישׁ יִשְׂטְמוּךָ, וּבְנַפְשָׁם הִנְךָ שָׂעַר.

משה הכהן רייכערסאהן.

הַשָּׂב.

אָנֹכִי הַיּוֹם כִּנּוֹרִי אָעִירָה,
וּלְשָׂב בֶּן תִּשְׁעִים נַפְשִׁי עֹז אַדְרִיכָה;
תַּעֲצוּמוֹת שִׁיר אִם כָּעֵת לֹא אָשִׁירָה —
עַל נַחַל הָעֲרָבִים נִבְלִי אַשְׁלִיכָה.

אָשִׁירָה־נָּא לַשָּׂב בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה,
אַגִּיד בַּדָּיו גְּבוּרוֹתָיו לֹא אַחֲרִישָׁה;
אֶת עֹז מַעֲשָׂיו, וַעֲלִילוֹתָיו כְּלָהֵנָה,
מָצָאתִי בַּסְּפָרִים — לָשִׁיר אָחִישָׁה.

שִׁירוּ שָׁרִים עַל עֲלָמוֹת וָיַיִן,
שִׁיר דּוֹדִים וּכְרָמִים לָכֶם אַזְנִיחָה;
אָנֹכִי לָאֵלֶּה לֹא אֶשָּׂא עַיִן,
אֲנִי אַךְ אֶל הַשָּׂב — עֻזּוֹ אָשִׂיחָה.

שִׁירוּ לַמְּלָכִים עֱזוּזָם זַמֵּרוּ,
וּתְהִלַּתְכֶם כָּבוֹד דּוֹר לַדּוֹר יַבִּיעַ;
אֲנִי לֹא הוֹד אֵילִים שְׂפָתַי יֹאמֵרוּ,
אֲנִי אַךְ אֶל הַשָּׁב שִׁירַי אָרִיעַ.

עוּרָה שִׁירִי וֶהְיֵה לִי לָעַד נֵזֶר,
שִׁמְעוּ דוֹרוֹת, אָשִׁיר לַזָּקֵן רָמוֹת!
הוּא נוֹלָד, וַיְחִי, וַיִּקַּח לוֹ עֵזֶר,
וַיּוֹלֶד בָּנִים, וּבָנוֹת, וַיָּמֹת.

משה הכהן רייכערסאהן.

פלוני החכם.

אֶל בֵּית אֶחָד מֵרֵעַי שָׁמָּה בָּאתִי,
וּכְלֵי כַסְפּוֹ רַבִּים מִדַּי מָצָאתִי;
נִפְלָאת לִי הַרְבֵּה, נִגַּשְׁתִּי עָדֵימוֹ,
וָאֵרֶא — וְהִנֵּה מַרְאֶה מֵאַחֲרֵימוֹ!

בִּינוֹתִי כִּי לֹא רַבָּה חָכְמַת פְּלוֹנִי,
כִּי לֹא יֶחְכַּם מִכֹּל, אִישׁ הוּא כָמוֹנִי;
אֶפֶס מַרְאֶה כֶסֶף לוֹ מֵאַחֲרֵיהוּ,
וְעֵין אָדָם כִּפְלַיִם בּוֹ תִרְאֵהוּ.

משה הכהן רייכערסאהן.

אבל כבד

על מות השר בארון יוסף המכונה יוזיל למשפחת גינצבורג. *)

במועד קטן איתא: כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתו עמודי דקיסרי דמעה — ר' אבהו היה קרוב למלכות כדאמרינן בחגיגה על נבואת ישעיה כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים, שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש, ונשוא פנים זה שנושאין פנים לדורו בעבורו כגון ר' אבהו בי קיסר — ובכתובות איתא: ר' אבהו כי הוה אתא לבי קיסר משרו ליה הכי: רבה דעמיה מדברנא דאומתיה, בוצינא דנהורא, בריך מתייך לשלם, ביאור הדברים, ר' אבהו היה אחד מן האמוראים הקדושים מתלמידי ר' יוחנן, והן הרבה מן האמוראים היו שהיו גדולים בתורה וקדושים, אבל היו קדושים בעצמם, ואינם מנהיגים ואינם עוסקים בצרכי כלל ישראל — אבל ר' אבהו מלבד שהיה רבא דעמיה היה גם מדברנא דאומתיה שהיה גם מנהיג את כלל האומה הישראלית בדורו וכן נמצא גם מי שהוא מנהיג, אבל הנהגתו הוא בשבט מושלים במקל חובלים וכל העם יראים מפחדו ואימתו, באשר איננו מראה פנים מאירות לעם, אבל ר' אבהו היה גם בוצינא דנהורא, שהיה מראה פנים מאירות לכל עמו ומנהיגם במקל נועם ורצוי לכל אחיו, דרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיו שלום ואשר על כן הי' כל בית הקיסר יודעים שבכל עת בואו הוא אך לשלום, וזהו בריך מתייך לשלם, ולכן כי נח נפשיה דר' אבהו, כל אוהביו וחביריו שהיו עמו תמיד בבית הקיסר, הורידו דמעות, וזהו אחיתו עמודי דקיסרי דמעה שרק בשבילו היו נושאים פנים לדורו והיה מפיק רצון מהמלכות לטובת ישראל.

אף אנו נאמר בבואנו להזכיר לטובה במקהלות אלפי ישראל את שם השר הגדול בישראל האדון הבארון יוסף גינצבורג אשר הלך למנוחות ביום שבת קדש פרשת בא העבר, כמה יש לנו להצטער על האבדה הגדולה שאבדה עדת ישראל במדינת רוסיא, הוא היה רבא דעמיה, אין ביהודי רוסיא גדול ממנו, ומלבד זה היה גם מדברנא דאומתיה דורש טוב לעמו בכל מאמצי כחו, ובכל עת שהיה בא לפניו איזה ענין הנוגע לכלל ישראל ותורתם, לא הביט לא על בריאות גופו ולא על איבוד ממונו, לא על כבודו ולא על מאת אלפיו והיה מקריב כל אלה על מזבח אהבת ישראל ותורתם, והיה מהיר במלאכתו להתיצב לפני גדולים להוציא לאור משפט עמו ותורתו וכל זכיותינו במדינה כאשר לנו

*) במכ"ע "הצפירה" נו' 5 תרל"ח הודעתי הדבר בעתו ממות השר היקר באדם הזה, ושמה במאמרי "ציון לנפש יקרה" הבטחתי להדפיס האבל כבד הזה בספרי והיום אמלא את הבטחתי. המו"ל

היום מידו שם לנו, וכל איש ואיש פרטי מהמתגוררים בערי המלוכה עליו להחזיק טובה להשר המנוח ז"ל, יען כי אלמלי הוא מי יודע אם היינו במעמד חירותינו כהיום, ועוד בכמה וכמה ענינים אשר ירבו מלספר, והיה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, בולינא דנהורא, ובכל פעם שהיה מליץ טוב עלינו לפני שרי הממשלה להעמידנו בשמירת דתי תורתנו הקדושה הי' דבריו נשמעים כאשר הבטיחו לנו חז"ל שכל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים.—

ובסוטה איתא: בשעה שהיו נושאים בני יעקב ארונו של יעקב הקיפוהו כתרים לארונו כגורן זה, שבאו שם בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה, תנא כולם למלחמה באו, וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כולם כתריהם, ותלאום בארונו של יעקב — מעשה אבות סימן לבנים, תורתנו הקדושה בדורנו זה היא מונחת בארון, ועשירי דורנו משתמשין בה אך בסתר היכלם, ובבית הכנסת, ומתביישין בה לנהוג עצמם על פיה בגלוי בשבתם בועד חבריהם, נכבדי עם, על כן נקראת תורתנו הקדושה ארונו של יעקב, ואנחנו בני יעקב נושאים אותה בכתף וסובלים בעדה מצוקות פנימיות עד מסירת נפש כל אחד לפי ערכו, ובפרט הקרובים למלכות, כל אחינו שונאינו ומנדינו כולם למלחמה הם באים לעקור דת תורתנו הקדושה ולבטל את הגבולות המגבילים בין ישראל לעמים, כיון שראו שגם כתרו של יוסף השר הגדול והנשגב הלזה באראן יוסף גינצבורג, הוא מוכתר מכל צדדיו בהנהגת תורתנו הקדושה כיוסף הצדיק שהיה במצרים, ואשר היה בצדקתו מתחלתו ועד סופו, וכשם שבעת שהיה עבד לפוטיפר לא ידע אתו מאומה, כי אם הלחם אשר הוא אוכל, וכפשוטו של מקרא לחם ממש, שבהזהרו ממאכלות אסורות לא אכל בבית פוטיפר זולת לחם יבש בלא שום תבשיל [ובזה יובן היפיה דקרא, שאף על פי כן לא נפל אור פניו, ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה] כן בהיותו בגדולתו משנה למלך ולא חסר משולחן המלך מאומה, לא אכל את המצרים לחם, וגוה לאשר על ביתו וטבוח טבח, פרע להם בית השחיטה והכן טול גיד הנשה בפניהם, ובתנחומא איתא, אין והכן אלא שבת כד"א והכינו את אשר יביאו, הרי ששמר יוסף את השבת, והכן מערב שבת לשבת וכל כך היה שולחנו שלו לבדו בהכשר הראוי, עד שנשאו משאת מאת פניו אליהם על שולחנם, כן היה יוסף האחרון בדורנו זה לא זז ממנהגי תורתנו הקדושה זיז כל שהו, הן בהנהגת דירתו, הן בהנהגתו חוץ לביתו, ובכל נסיעותיו היה מוליך עמו שו"ב ומשגיח על הכשר הראוי, ובשמירת שבתות כהלכתן וברובי צדקותיו לכל דברים שבקדושה, קדרו של דבר, כתר גדולתו ורוממתו של יוסף הי' תלוי ומוגדר בארונו של יעקב, ובמדרש איתא: אלו אחר אמר הבל הבלים היו אומרים זה לא שלט על שני זבובין מימיו, והוא אומר הבל הבלים, אלא שלמה שכתוב בו אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה, לזה נאה לאמר הבל הבלים, כן אנחנו נאמר, אלו אחר היה מקיים בעצמו דברי שלמה, את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, היינו אומרים, זה לא ראה תענוגות בני האדם וסגלת מלכים והמדינות מימיו,

והוא אמר כי זה כל האדם: אבל יוסף גינצבורג, זה שזכה למעלת בארצן וכל שרי המלוכה היו אוהביו ומיודעיו, וכל תענוגות בני האדם וסגלת מלכים והמדינות היו פתוחים לפניו, לזה נאה לקיים בעצמו את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, ועליו נאמר: טוב לי תורת פיך ממי שמסובל באלפי זהב וכסף, וכיון שראו שרי המדינה גם כתרו של יוסף תלוי ומוגבל בארונו של יעקב, נטלו כלם כתריהם וסדרו חוק ממשלתם על דבר אומה הישראלית ותלאום בארונו של יעקב. ויהי שם ה' מבורך שעד היום כל שרי המלוכה בכל חוקיהם ותקנותיהם לטובת המדינה אינם מעבירים אותנו מדת תורה הקדושה, אפילו זיז כל שהו, וזהו נטלו כולם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב, ושנינו במס' סוטה, יוסף זכה וזיכה את אחיו וזכות הרבים תלוי בו שבשביל זכותו היו דבריו נשמעים:

ובסוטה: מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברו, והא עלמא אמאי קאי? אקידושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא, ותמוה — ובאור הענין שבזמן שבית המקדש היה קיים היתה השפעת אומה הישראלית הולכת בדרך הישר מציון וירושלים, כי שם צוה ה' את הברכה, אבל משחרב בהמ"ק הולכת ההשפעה דרך שרי אומות העולם, ומוכרחים אנחנו לערוב תפלות ישראל וקדושותיה בלשון המדינה, שהיה בזמן חכמי התלמוד, לשון ארמי, ובשביל זה התקינו לתרגם הקדושה בלשון ארמי ולתקן שבח הקדוש ויהא שמיה רבה בלשון ארמי, וכן גדולי הדור המשפיעים צדקה וברכה בישראל, מוכרחים להתערב בשונות העמים, ועליהם העולם עומד, אם המה מתנהגים בסדר קדושת דת הישראלית, ואם המה מגדלים ומקדשים שמו יתברך בעולם אף בלשון המדינה ועליהם הכתוב אומר בסדר קללות שבת"כ, ושברתי את גאון עוזכם, ובגיטין תני רב יוסף אלו בולאות שביהודה, ומקיים המקרא ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה, וזהו תוספות קללה, שאחרי שבירת גאון עוזינו רח"ל לא ירגישו ישראל בצרתם זו ששי' נרה, ויאמרו שאין כדאי להרעים עולם בשביל זה, וידוע שבישראל יש בעלי תורה המכונים בשם שמים, והמוני עם המכונים בשם ארץ, ואמר בתוספת הקללה שאחרי שאשבור את גאון עוזכם אלו בולאות שביהודה אתן את שמיכם כברזל, ואת ארצכם כנחושה, שבין המכונים שמים ובין המכונים ארץ, לא ירגישו צרתם צרה:

והנה במות אבנר בן נר שר צבא ישראל אמר דוד המלך לכל העם הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל, ופירש הכלי יקר, הגם שהיום הזה אין אתם מרגישים באבידה הגדולה הזאת ממיתת אבנר, אבל הנני מודיע לכם מראש, שעוד ימים יבואו ותדעו, כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל אשר ידיך לא אסורות, ורגליך לא לנחושתים הוגשו ללחום מלחמותיכם, כן אנכי אמר רבותי היום הזה על אבידתנו הגדולה אשר אבדנו עוד ימים יבאו ותדעו ותבינו את אשר אינכם מבינים היום הזה, כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל, אשר ידיו לא אסורות ורגליו לא לנחושתים הוגשו לפעול לטובת ישראל בכל כחו.—

ועתה רבותי ! אדונינו השר הגדול הזה, כבר הוא בעולמו הנצחי ולא ישוב עוד אלינו עד עת קץ הימין, ובמה יש לנו לגמלהו טובה עתה תמור כל עמלו שעמל בעדינו, אך באשר נתפוש מדתו הטובה אשר גם בהיות מגורתינו בעיר הבירה וקרובים לשרי המלכות נאחוז באורנו של יעקב ולא נסור מדרכי תורה הקדושה, והיא שעמדה לאבותינו ולנו בכל דור ודור ובזה יהיה אדונינו השר יוסף מזכה את הרבים וזכות הרבים יהא תלוי בו, והשר המנוח ז"ל כבר הורים כתרו לבנו השר הבארן נפתלי הערץ גינצבורג ההולך בדרכיו, ועליו נאמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ויקוים בו מקרא שכתוב: תחת אבותיך יהיו בניך, תשיתמו לשרים בכל הארץ, אזכירה שמך בכל דור ודור שלא יסור שבט הנשיאות ממנו ומזרעו ומזרע זרעו, ויקרא עליהם שם אבי אביהם הישר באדם ז"ל. על כן עמים יהודוך לעולם ועד, וינוח על משכבו בשלום והלך לפניו צדקו כבוד ה' יאספהו אמן.

מאסקווא ב' יתרו תרל"ח.

חיים בהגאון מו"ר **נפתלי צבי יהודה** ברלין הי"ו החופ"ק.

חכמת שלמה

ביאורי מקראי קדש.

וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃
אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת ה' אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָיו׃
וְעַתָּה הֵנִיחַ ה' אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע׃
וְהִנְנִי אֹמֵר לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהָי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל־דָּוִד אָבִי לֵאמֹר בִּנְךָ אֲשֶׁר אֶתֵּן תַּחְתֶּיךָ עַל־כִּסְאֶךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃
וְעַתָּה צַוֵּה וְיִכְרְתוּ־לִי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן וַעֲבָדַי יִהְיוּ עִם־עֲבָדֶיךָ וּשְׂכַר עֲבָדֶיךָ אֶתֵּן לְךָ כְּכֹל אֲשֶׁר תֹּאמֵר כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי אֵין בָּנוּ אִישׁ יֹדֵעַ לִכְרָת־עֵצִים כַּצִּדֹנִים׃
וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ חִירָם אֶת־דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׂמַח מְאֹד וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ ה' הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֵּן חָכָם עַל הָעָם הָרָב הַזֶּה׃ וגו'

[מלכים א — ה מפסוק ט"ז עד פסוק כ"ב]

הכתובים האלה אמרים דרשונו, מדוע ספר שלמה לחירם דברים כאלה שאינם שייכים כלל למטרת המסחר אשר חפץ להתקשר עמו כי מה איכפת ליה אם דוד אביו לא יכול לבנות בית לה' או לא רצה, אם מלחמות סבבוהו או לא, אם נתן ה' את אויביו תחת כפות רגליו או לא. ויותר נתפלא על הכתובים בשמואל ב—קאפ' ז—אשר שמה נאמר בפירוש: ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, אז אמר המלך אל נתן הנביא כי חפצו ורצונו לבנות בית לה', והנביא מחה בידו ע"פ דבר ה' והגיד לדוד בפירוש כי יען אשר מאחר הצאן בא להיות נגיד על עם ה' והכרית את כל אויביו מפניו, ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ וכו' וכו' עיין שם כל דברי הנביא, ומדבריו נראה כי לא מפני המלחמות אשר סבבוהו לא יכול לבנות בית לה' כדברי שלמה לחירם. ובעיקר הענין יש להתפלא על אשר לא ימלא ה' אחרי רצון דוד שיוגמר בנין הבית, אחרי אשר כבר החל להעמיד יסודותיו כידוע מדברי חז"ל במסכת מכות דף י"א א' וברש"י שם בשם הירושלמי ובמדרש רבה שה"ש פ' א' דוד בנה את היסודות, ולמה זה מנע ממנו גמר המצוה, הלא דבר הוא! ואם נאמר כי בגלל הדבר אשר שפך דם רב במלחמותיו, הלא מלחמות ה' הוא נלחם (ש"א כ"ה כ"ח) וגם במלחמות הרשות, הלא בזה לא חטא דוד חטאה גדולה אשר בעבורה לא יוכל לבנות בית לה'.

בשמוע חירם את דברי שלמה שמח מאד, לשמחה מה זו עושה? לא נוכל לאמר כי שמח על עסק המסחר כי ירויח מזה, יען מפשט הכתוב נראה כי שמח מאד על דבריו ולא על הרוח, ובפסוק כ"א יספר כותב הספר כי חירם ברך את ה' על אשר נתן בן חכם לדוד, ולפי ההשקפה הראשונה לא נראה בדברים האלה חכמה רבה שתוכל להתעורר בנפש חירם רגשות כאלה לברך את ה' על חכמת שלמה, הלא הוא שלח לחירם לבקש ממנו שישלח לו אנשים שידעו לכרות עצים ארזים מן יער הלבנון ובדבר הזה אין כל חכמה ונהפוך הוא— כאשר יבין כל משכיל אל דבר, והמלות „על העם הרב הזה" בסוף פסוק כ"א למותר המה לגמרי.

ע"כ אענה אני חלקי בכוונת הדברים האלה לאמר: ידוע כי הבטלה מביאה לידי שעמום [כפירש"י שגעון בכתובות דף נ"ט ע"ב סוף משנה] הבטלה היא ראשית כל החטאים העונות והפשעים, ואיש צעיר לימים אם ילך בטל כל היום, אז הבטלה מביאה לו לידי הרהורים רעים.... לידי מחשבות לא טהורות.... לידי מעשים שאינם מהוגנים.... הבטלה היא כשרש פורה ראש ולענה. ויותר היא מסוכנת מאד לאנשים צעירים אשר דמם רותח כסיר נפוח, כי אז רעיונותיהם יוליכום שולל בתוהו לא דרך, ואם ימצאו למו רעים כמוהם אז יחרשו רעה להביא ערבוביא בעולם, יחפצו להפר כל חוקי המדינה, יחפצו שיהיה יד איש ברעהו, יחפצו להביא בלב העם מרד ומעל,

יחפצו להקים מושלים כרצונם ולהסיר מלכים מכסאותם, יחפצו שיהיה כיס אחד לכלם, ועמל אנשים חרוצים יבוא אל פיהם בלי כל עבודה ויגיעת בשר, במלה אחת: המה יחפצו להביא רעה על נפשם ורעה במדינה ודרכם להזיק... להעביר הרעה ולבער אנשים כאלה מחברת האדם בלתי אפשר כי אם ע"י שני דרכים, א) להביא עול על צוארי הצעירים להביאם בקשרי מלחמה, ואז כאשר יעמדו על שדה הקרב ויראו את דמי אחיהם נשפכים כמים ארצה אז ישכחו את הבליהם ויזנחו את מחשבותיהם הנפסדות, או ב) למלא את ידם בעבודה ומלאכה או בחרשת המעשה *) והיה כאשר יעבדו כל היום בזעת אפים וביגיעת בשר, ישמחו אם ימצאו מרגוע לנפשם לישן מעט שנתם למען החליף כח שיהיה לאל ידם לעבוד גם ביום המחרת. אולם אם הצעירים לא יחפצו להביא בעול נפשם או ללחום נגד האויב, וגם במלאכה ועבודה תגעל נפשם, אז כצרעת ממארת המה לחברת האדם, ואין תרופה אחרת למו כי אם לשלחם לארץ גזרה, ולקיים „ובערת הרע מקרבך" למען לא יוכלו לפרוש את מכמרתם לרגלי אחיהם הצעירים לימים כמוהם, אבל אנשים הבאים בימים שאינם מסוגלים לא למלחמה ולא לעבודה ומלאכה, אם הממשלה תחפוץ שלא יפרו את מעשה הטובים לטובת הכלל ולסכל עצתם אשר יחפצו לסכסך איש ברעהו עליה לדאוג בעדם שילכו בדרך אמונה, יען כי האמונה היא תרופה למחלות מסוכנות, וחליים רעים ונאמנים יתרפאו ע"י האמונה, היא הנותנת חיים הדשים בלב המאמינים, אף תחזקם ותאמצם והיא רוח החיה באף אנשים רבים, ולכן בראות שלמה כי ירבעם הוא כקוץ מונד בעיניו וירא את הנער כי עובד עבודה הוא, וכי יש כח בידיו לעשות מלאכה ויפקדהו על כל סבל בית יוסף (מלכים א—יא—כח—) למען לא יבקש גדולות ונפלאות לא לעצמו ולא להבריו, וכאשר ראה שלמה כי ירבעם ילך עמו בחמת קרי וכל מגמתו לחרחר ריב ולהפיח מדנים חפץ להמיתו עד כי ברח ירבעם על נפשו למצרים.

והנה אחרי בא דבר ה' לדוד ע"י נביאו נתן שיחדל מלבנות הבית, והיה הדבר לפלא בעיני כל, עדי בא בנו החכם מכל אדם, ויחקר סבת הדבר, וברב חכמתו עמד בסוד ה' וימצא כי קורא הדורות מראש ידע את האיש ירבעם ואת שיחו, כי איננו איש מנוחה, רק חוטא ומחטיא מורד וממריד למלכות בית דוד, כנראה לעינינו סוף מעשיו בימי רחבעם, מזה נוכל להבין כי בירבעם כבר נמצא קשר נגד שלמה, ויען היה רצון ה' שיהיה בימי שלמה שלום והשקט בלי

*) הרעיון ככר חדם פרעה בחמרו: תככד העבודה על החנסים ויעסו כה ולח ישעו בדברי שקר

שום מרידה בגלוי כאשר היה בימי דוד (לבד מרידת אבשלום ע"פ רצון ה' לקיים את דברי הנביא: הנני מקים עליך רעה מביתך) אף כי נמצאו נרגנים בסתר אהלם כשבע בן בכרי וחביריו, שכל הקושרים והמורדים אשר שבע תועבות בלבם יצפנו בסתר אהלם, ולא יֵראו החוצה למרוד בגלוי ולהעמיד עוד חבר בוגדים. ע"כ ראה הקב"ה כי בימי דוד יהיה די להפר עצרת בוגדים ע"י רבוי המלחמות שיהיו בימיו, אבל בימי שלמה בנו שאז ידע הקב"ה שאך שלום יהיה לו מכל סביביו, ואז אם יהיה העם טרודים בטרדה של מצוה בבנין בהמ"ק אז ישקטו במכונם, ואם לא אז ישעו העם בדברי שקר וירבעם בראשם. את כל הדברים האלה וכוונת ה' שמצא שלמה בחכמתו גלה אותם לחירם אוהבו, וזהו כוונת שלמה באמרו לחירם שכנו הקרוב אליו: אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול למלאות תשוקת נפשו לבנות בית לה' והיה הדבר לפלא בעיני כל מדוע זה יפריע הקב"ה את דוד משיחו ממצוה רבה זו, אבל אנכי אגלה לך סוד הדבר, יען כי מפני המלחמות אשר סבבוהו היה די כח ועז למו להפר עצרת בוגדים עדת מרעים ולא הביטו אחרי מעשי דוד להפר את מחשבתו הטובה לטובת כלל ישראל, ועתה הניח ה' לי מסביב אין שטן ופגע רע, את זה ראה קורא הדורות מראש, ולמען תת מנוחה והשקט לי גם מבית כמבחוץ כאשר נתן מנוחה לדוד אבי, ע"כ הבטיח לדוד כי בידי יעלה לבנות הבית למען תהיה טרדת המצוה מכבה כל העבירות והרהורים רעים, ע"כ בפה מלא הנני אמר לבנות בית לשם ה' ואז הצעירים אשר יש כח בידם המה יהיו עם עבדיך לכרות ארזים מן הלבנון, ויתר העם ישמחו לראות מלאכת הקדש אחרי אשר הבית נבנה לשם ה', מדבריו אלה ראה חירם באספקלריא המאירה כי דברי שלמה אמת כדברי האורים, וכי הוא יבין את מחלת עמו וידע להכין להם רפאות תעלה, ואין חכמה גדולה מזו לדעת ולהכיר את מזג ותכונת העם אשר המלך ימלוך עליהם, ולדעת במה יוכל לבלום את פיהם, ע"כ ברך חירם את ה' על אשר נתן לדוד אוהבו בן חכם כמוהו, ופירש את דבריו, אחרי אשר ימלוך על העם הרב הזה אשר בתוך עם רב כזה יוכל למצוא אנשים שאינם מהוגנים הדורשים את מעשה הממשלה לגנאי, ועוד יותר ראה ממנו חכמתו כי הבין את אשר לפניו, והכיר את מקומו — ואחרי אשר חירם היה שכנו הקרוב לו ואם יקום מרידה בתוך בני ישראל היה יירא פן ימצא קשר גם בגבולו בתוך ממלכתו, ע"כ שמח מאד על חכמת שלמה להכין הרפואה קודם שתבוא המכה

ואז גם הוא יוכל למלוך בטח בארצו אם יהיה ממשלת מלך סמוך לגבולו ושלום מכל עבריו, ע"כ שמח מאד על הדבר הזה, וע"כ שלח אל שלמה תומ"י לאמר: שמעתי את אשר שלחת אלי, כלומר הבנתי את חפצך ורצונך והנני אעשה את כל חפציך, רק עבדיך לא תשלח עם עבדי לכרות עצים מן הלבנון, כי אם עבדי ירידו מן הלבנון ימה, ואני—בלא עבדיך—אשימם דוברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם, ואז יהיו עבדי טרודים במלאכה גדולה, ואתה תשא אותם אל מקום חפצך, ואז יהיה די מלאכה גם בעד עבדי גם בעד עבדיך.

והנה כאשר שכב שלמה עם אבותיו ויבא ירבעם וכל קהל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר: אביך הקשה את עלנו—ידענו כי לא לטובתינו בנה בנינים רבים ונתן על על צוארינו כי אם לטובתו, יען ירא על נפשו פן נמרד בו, וע"כ בנה את ביתו שלש עשרה שנה, ועוד בתים רבים שאין להם שחר, וכ"ז עשה רק למען תכבד העבודה עלינו ולא יהיה לנו עת חפשי להרהר אחרי מעשיו — ואתה — אחרי אשר אתה ידעת את רוחנו הנאמנה כי בכל ימי אביך לא נמצא קשר בנו, עתה באה העת להקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו למען נשאוף רוח חיים רוח דרור, ועכ"ז נעבדך באהבה נאמנה, ע"כ לא חפץ למלאות רצונם ולעשות בקשתם, וגם עצת הזקנים אשר יעצוהו לטובתו לאשרו ולטובת כל ישראל לא ישרו בעיניו, ע"כ באה בימיו הצרה כי נפרדו בני ישראל לשתי כתות, ומהצרה הזאת עוד לא הטהרנו יען מהיום ההוא עד ימינו (וה' אלקים יודע עד מתי?) יקרעו בני ישראל לכתות מכתות שונות, וכל אחד יחפוץ להשתרר על חברו ולבלעו חיים, כאשר דברתי בארוכה במכ"ע שונים וביחוד בספרי האמונה וההשכלה ע"ש.

ובזה יתורץ היטב על אשר בקאפיטיל ז' בשמואל ב' — כתוב שמה: ויהי כי ישב המלך בביתו — בשלום ובשלוה — וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, ורצה לבנות בית לשם ה', רק נתן הנביא לא נתן לו לבנות הבית, מזה נראה כי אויביו לא התגרו עמו מלחמה, ובקאפיטל ח' כתיב: ויהי אחרי כן, ויך דוד את פלשתים כו' ויך את מואב ויך את הדרעזר ויך דוד בארם, מי הכריחו לתגר מלחמה עם כל שכניו אשר ישבו לבטח עמו, ומהו "אחרי כן„? ולפי דברינו אתא שפיר, ויהי אחרי כן, כאשר לא יכול עוד לבנות בית לשם ה', היה ירא על נפשו פן ימצא עוד פעם קשר מהאנשים בני בליעל, ע"כ התחכם דוד למצוא תואנה ולהלחם עם כל שכניו למען הביא את ישראל

בקשרי המלחמה *) ואז לא יזידון עוד לחרוש רעה על נפשו ועל ממלכתו ועל נפשם, ולהפר את שלום הארץ, ואז שלום יהיה לו מאויביו הפנימים, ועם אויביו החיצונים יעשה שלום בעת שיראה כי אויביו הפנימים לא יוכלו עוד להרים את ראשם, ואז יהיה שלום אמת לו ולזרעו אחריו, כן נראה לי בכוונת הכתובים, ואם ימצאו דברי חן בעיני הקוראים והיה זה שכרי.

פרחים לגן

א) הרב החכם גייגער ז"ל בדבריו בכרם חמד חלק תשיעי חפץ להחליט בהשערתו אשר הביאו אליה נקוד כ"י ישן עיין שם, כי באמת נראה דעת בעלי הנקוד אשר שם אָרון הנמצא בכתוב (שמות כ"ה כ"ג) ועשית אָרון עצי שטים, הוא שם נפרד באמת בחטופתו, ונקמץ רק כי יבוא עם ה' הידיעה וכ' עיין שם, ולכן אמר שם כי לחנם הקשה הרד"ק לפרש בפירושו למלכים ב' י"ב ז' וגם בדה"י ב' כ"ד ח' שנמצאו שם שתי פעמים אֲרון אחד, ופירש שם הרד"ק בסמיכות כמו אֲרון איש אחד והוא נסמך על שם איש החסר במקרא, ולפי דעת הרב גייגער ז"ל כי שם אֲרון בחטופתו הוא שם נפרד בעצמו אין צרך לדחק הרד"ק למלאות החסרון, וגם עוד יאמר שם הרב גייגער ז"ל כי גם אין צורך לדוחק הראב"ע בפרושו לשמות בשטה החדשה **).

*) ידידי הרב החכם הנודע וכו' הר"ר קלמן שולמאן הי"ו אחרי אשר קרא את מאמרי זה העירני לעיין בדברי הגמרא ברכות (דף ג' ע"ב) - וזה לשון הגמרא: כיון שעלה **עמוד השחר** נכנסו חכמי ישראל אצלו ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה כו' אמר להם לכו **ופשטו ידיכם בגדוד** והדברים עמוקים ורחבים מאד. — ובזה אתן לו תודה וברכה מקרב לבי על אשר העירני על דברים רבים ויהי לי לעזר.

המו"ל

**) הוא פירוש הראב"ע הקצר על ספר שמות שהוציא לאור הרב החכם יש"ר ז"ל פראג שנת ת"ר מכ"י כושן, והוא באמת הפירוש מהראב"ע על ספר שמות תחת הפירוש הגדול שנדפס כבר על שמו על ספר שמות, והפירוש הגדול הזה כבר לקחוהו מידו מבקרי זמננו וברא"ש הרב הגאון ש"ר ז"ל בבכורי העתים ונתנו ביד אחד מתלמידיו, ואני מצאתי מסעד נכון לדעת הרב הגאון ש"ר ז"ל, כי בכל פרושי הראב"ע על תנ"ך באשר יזכיר הוא בעצמו את שמו יאמר „א מ ר א ב ר ה ם ה ס פ ר ד י"

ובאמת במ"כ טעה הרב גייגער ז"ל בהשערתו להחליט כי אֲרוֹן חטופה הוא שם נפרד וצדקו מאד דברי הראב"ע ורד"ק כאשר אראך לדעת קורא נעים! אם נחקור על שרש שם א ר ו ן והוראתו נמצא כי עצם שרשו הוא אָרה כמו שרשם הרב החכם פירסט באוצר לשון הקדש שלו ואלה דבריו שם בהוראתו הרביעית לשרש זה, (ד') כמו ע ר ה (אשר ממנו מְעָרָה) לומר ענין נקיבה וקביבה ונביבה (אויסהאהלען) וכן ביוני זה השרש, ונגזר מזה כאשר נראה בדוק ומנוסה אֻרְוָה אֲרָיֵה, אָרוֹן, והמדקדקים נבערו ונכסלו בבאור מלות האלה ושרשיהן עכ"ל, ועתה כאשר השרש מן שם ארון הוא ארה הוא בא על משקל פָּעוֹן מנל"ה כמו מן ח ז ה, ג א ה, ש א ה, יבואו שמות חָזוֹן, גָאוֹן, שָׁאוֹן, וכן הוא גם מן שרש א ר ה בא שם אָרוֹן קמוץ, ולפי זה נראה לעיני כל טעות הרב גייגער ז"ל בהשערתו כי אֲרוֹן חטופה הוא שם נפרד לפני עצמו הלא לא נמצא בלשון משקל פְּעוֹן בשרשי נל"ה, ורק אם היה שם א ר ו ן שרשו אָרֹן משלמים כי אז הוא על משקל פְּעוֹל בשלמים כמו תְּהוֹם סְגוֹר ודומיהם, אבל כל מבין בלשון עבר יראה כי השרש משם א ר ו ן הוא א ר ה והוראתו נאמנה כמו שכתב הרב פירסט שהבאתי דבריו, לא כן אם יהיה שרשו א ר ן הלא אין נמצא שום מושג והוראה לשם אָרוֹן משרשו אָרֹן, רק נדעהו ונשערהו לפי העדות הנתונה בתוכו כי הוא כמו תיבה, וכן נמשך הרב בן זאב ז"ל בשרשיו אחרי רבים מהקודמים לו ורשם שם אָרוֹן בשרש ארן מבלי לחקור ולחות פשר הוראת שרש זה כדרכו תמיד בשרשיו.

ומי שיעיין היטיב בדברי הראב"ע שהביא החכם גייגער ז"ל, יראה כי כן הוא דעת הראב"ע בשם אָרוֹן והוראתו כפי שאמרתי, והחכם גייגער ז"ל לא העמיק להבין דבריו אשר נאמרו בקצר נמרץ ובסתום, ולו הבינם בתבונתם כי עתה לא אמר על הראב"ע כי דבריו נדחקים שם ואין צרך לדחק הראב"ע בשם א ר ו ן, ובאמת רק ברחבה התהלך הראב"ע בחכמת הלשון גם פה ורק בדבריו הקצרים המכלכלים

ובבאורו הגדול על ספר שמות הנדפס כבר נאמר רק „א מ ר א ב ר ה ם" ולא ה ס פ ר ד י, לא כן בבאורו הקצר על שמות הנדפס ע"י הרב יש"ר ז"ל יאמר גם כן שם "אמר אברהם הספרדי„ והמבקר המבין ימצא בזה פשר דבר כדעת הגאון שי"ר ז"ל, והטעם אשר חפצו לגנוז באורו הקצר הן המבקר המבין יבין, כי נמצאו שם באורים חפשים בדעה חפשית מבלי נטות אחרי משפטים קדומים שנשרשו בלב קדמונים מבלי חקור אמיתם —.

הרבה נלחץ לפעמים המעיין הבלתי מעמיק להבין על בורים, וזאת דרכו תמיד והיא תהלתו ועדותו על רחב חכמתו המשתרעת במצע קצר ככל חכם גדל רוח היודע לכלכל רעיוניו בשפה קצרה. —

ואלה דבריו בבאורו על שמות הנקרא באור הקצר (שמות כ״ה ו׳) ו ע ש ו א ר ו ן לעולם סמוך כי לא יתכן כל מי שהוא על משקלו כמו אדון (צ״ל ארון) שימצא על שני משקלים ורבים טעו בעבור שמצאו ארון אחר (דה״י ב׳ כ״ד) ולא ידעו כי הוא סמוך לאחד וכן טעמו ארון של אחד הכהנים עכ״ל, ועתה מי לא יראה כי כן היתה כונת ודעת הראב״ע כי השרש משם א ר ו ן הוא א ר ה ולכן יאמר כי לא יתכן שימצא על שני משקלים שרשי נל״ה והם משקל פָעוֹן ומשקל פְעוֹן כי לא נמצאו רק בשלמים כמו גָדוֹל שָלוֹם כָבוֹד, וכן גם תְהוֹם סְגוֹר שְאוֹר, ועתה לו חשב הראב״ע כי שרש א ר ו ן הוא א ר ן איך היה אומר כי לא נמצאו על שני משקלים ובודאי היתה כונתו להראות כי שרשו א ר ה ולכן אמר כי לא נמצאו על שני משקלים ויבאר את אֲרוֹן א ח ד לא לשם נפרד רק לסמוך אל הכהן החסר, ובאמת גם הרד״ק במכלול (דף קנ״ד צד א׳ דפוס ליק) מביא שם א ר ו ן במשקל פ ע ו ל בשלמים וטעות הוא בידו וביד כל ההלכים אחריו כאשר הראה לדעת הרב החכם פירסט שהבאתי דבריו למעלה, ואם נקשה בעיני הרב גייגער ז״ל על אשר נמצאו במלכים ובדה״י אֲרוֹן אחד אשר הראב״ע והרד״ק בבאוריהם יבארוהו בסמיכות איש או כהן הנחסר, לדעתי אין צרך למלאות החסרון הזה כי איננו, ועל אשר בא אֲרוֹן בדרך הנסמך הוא באמת נסמך הבא במקום נפרד כמו אם אתן שְנָת (תהלים קל״ב ד׳) וכן שמר מה מליל (ישעיה כ״א י״א) ורבים כמוהם כן גם פה שם אֲרוֹן בנסמך בא תחת הנפרד אָרוֹן ומלת אחד אחריו יתארנו, וכן אחר זה מצאתי כי כן דעת הר״י גאנח בספרו הרקמה צד 133 עיין שם, אשר מזה נראה כי גם דעת בעל הרקמה כי שרש אָרוֹן הוא אָרָה מנל״ה כי עתה לא הביא גם הוא את אֲרוֹן אחד בנסמך במקום נפרד אחרי כי בשלמים נמצא גם המשקל פְעוֹל כאמור וכאשר יביא הוא בעצמו עדות מכתובים במשקל פְעוֹל צד 131 בשורות האחרונות וכן אמר שם כי חֲלוֹם אחד, הוא נפרד ממשקל פְעוֹל עיין שם והדברים ברורים ונכונים למבין בשפתנו הקדושה—.

ב) הנה ידוע לכל מביני שפתנו הכלל בדקדוק הלשון כי יש מלה משכת אחרת עמה בכתובים ואין להביא דמיונם כי רבו מלפורטם, והנה אעיר על הכלל בפרטיו ומהם תצאנה נוספות רבות בשום שכל להבין במקרא, הן דרך הכלל הוא למשוך אחר עמו מלמעלה למטה,

אבל כן גם נמצא הכלל הזה במקרא המושך אחר עמו מלמטה למעלה כמו (בראשית מ"ט ב') כחי וראשית אוני, מלת „ראשית“ נמשכת גם למעלה כמו שהיה כתוב ראשית כחי, וכן בארתי מכבר הימים הכתוב (ישעיה י' ה') הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי, כי המלות „הוא בידם“ מושכות אחר עמהן מלמטה למעלה כמו שהיה כתוב אשור שבט הוא בידם אפי, ולפי זה נכון מאד ההגיון במקרא זה וראשו מקביל לסופו, ואחר כן מצאתי כי ידידי הרב החכם מוהר"א צווייפעל שליט"א בספרו „מנים ועגב“ מעיר בזה הכתוב כדברנו, וכן עוד מצאתי כי בכתוב אחד יש שתים מושכות אחרות עמהן מרישה דקרא לסיפה ומסיפה לרישה כמו (איכה ה' ו')

מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד — —
אַשּׁוּר — — לִשְׂבֹּעַ לָחֶם

המלות „נתנו יד“ נמשכו למטה ומלות „לשבוע לחם“ נמשכו למעלה וכן (בהושע ד' י"ב)

ע מ י ב ע צ ו י ש א ל — —
— ו מ ק ל ו — י ג י ד ל ו

המלה „עמי“ ואות ב' של בעצו ומלת „ישאל“ נמשכו למטה ומלות „יגיד לו“ נמשכו למעלה וכן בכתוב (איוב י"ד י')

ו ג ב ר י מ ו ת ו י ח ל ש —
ו י ג ו ע א ד ם — ו א י ו

מלת „ויחלש“ נמשך למטה ומלת „ואיו“ נמשך למעלה וכן הכתוב (איכה ג' ט')

ד ב א ר ב ה ו א ל י —
א ר י — — — ב מ ס ת ר י ם

ולפי נתוח הכתוב הזה בכלל זה לחנם נדחק הראב"ע והמפרשים אחריו בבאור הכתוב הזה, וכן לפי הכלל הזה נגלה לעיני ולעין כל באור הכתוב (דברים ל"ג כ"ו) הלֵך במישור בלשון ובהגיון

א י ן כ א ל י ש ר ו ן,
— ר כ ב ש מ י ם ב ע ז ר ך
ו ב ג א ו ת ו — ש ח ק י ם —

הנה מלת „רכב“ ומלת „בעזרך“ נמשכות גם למטה ומלת בגאותו נמשכה ועלה גם למעלה ובזה מקביל חצי הכתוב הראשון אל השני, וכן עוד מצאתי כי לא לבד מלה אחת או שתים מושכות אחרת עמהן כי גם אות אחת מושכת אחרת עמה למלאות החסרון בקצור הלשון, והן הנה אותיות בכל"ם כמו כ ש ל נ ו ב צ ה ר י ם כ נ ש ף (ישעיה נ"ט

י׳) הב׳ מן בצהרים מושך אליו מלמטה את מלת „כנשף“ למלאות גם בו הב׳ הנחסר, וכן הכ״ף מושך אחר עמו כמו כי כאשה עזובה וכו׳ ואשת נעורים וכו׳ (ישעיה נ״ד ו׳) וכן נמשך הכ״ף ממטה למעלה כמו ובא מתהלך רישך ומחסריך כאיש מגן (משלי כ״ה ל״ד) הכף מן „כאיש מגן“ נמשך למעלה אל „מתהלך“ וכן אות ל׳, ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי״ד ח׳) הל׳ של „למעינו“ מושך עמו מלמטה למעלה אל „אגם מים“ וכן המ״ם מושך אחר עמו כמו מאל אביך ויעזרך ואל שדי וכו׳ (בראשית מ״ט כ״ה) המ״ם של מאל אביך מושך אחריו גם את ואל שדי עיין הראב״ע שם ; וכן עוד מצאתי אני כי סימן רבים מושך אחר עמו כמו ושכר כסיל ושכר עברים (משלי כ״ו י׳) סמן רבים של „עברים“ מושך אחריו גם את „כסיל“ לסמן אותו ברבים.—

וכן עוד מצאתי אני כי גם הכנויים בשמות ופעלים מושכים אחרים עמם למלאות חסרון הקצור אשר הוא תפארת לשוננו וסגלתה, כמו לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (תהלים ע״ב ט׳) הן וואו הכנוי של “לפניו„ מושך עמו את שם „עפר“ כמו שהיה כתוב עפרו. וכן מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעיו לא חזו ימיו (איוב כ״ד א׳) וואו הכינוי של „ימיו“ מ׳שך מלמעלה את מלת „עתים“ כמו שהיה כתוב „עתותיו“ וכן בפעל רדפו ותפשוהו (תהלים ע״א י״א) הכנוי של „ותפשוהו“ מושך ועלה למעלה אל מלת „רדפו“ כמו שכתוב „רדפוהו“ ולפי זה אבאר גם הכתוב עזי וזמרת יה (שמות ט״ו ב׳ ישעיה י״ב ב׳ תהלות קי״ח י״ד) אשר נלחצו המדקדקים במלת „זמרת“ ולפי אשר העירותי בכלל זה הן הכינוי של „עזי“ מושך עמו גם את מלת „זמרת“ כמו „עזי וזמרתי יה“ ועתה אין כל נקשה במלת זמרת לפי דקדוק הלשון והיא קמוצה בדין.

וכן גם לפי אשר העירותי חדשות בכלל זה כי גם הכנוים משכים אחרים עמם, יעבור כל נקשה מן כתוב יחיו מתיך נבלתי יקומון אשר נלחץ המבאר שם לפרש את שם נבלה לשם הקבוץ למען יתאים אל הפעל יקומון אשר יבוא בלשון רבים, ועוד נשאר נקשה בכתוב כי בחציו-הראשון יאמר „מתיך“ בלשון נוכח ובחציו השני יאמר „נבלתי“ בלשון מדבר בעדו, אבל לפי הערתי הנאמנה הכנוי של מתיך מושך אחר עמו את שם נבלתי כמו שהיה כתוב נבלתיך ועתה באור הכתוב ודקדוק לשונו על מקומם עומדים במישור כאשר יראה כל מבין בשפתינו. ואחרי אשר העירותי בכלל הזה בכל פרטיו והראיתי תפארתו בלשון אשר סגלתה הנפלאה הוא הקיצור, הנני

אמר לכל קראי דברי ישמע חכם ויוסיף לקח להרחיב כל פרטי הכלל הזה ועדותם בכתובים אשר יהיו לפניהם המעקשים בכתובים למישור.

ואתה ידידי המוציא לאור ובעל הגן! הנני נמצא לשאלתך ואני נֹתן לך את שני מאמרי אלה ויהיו לפרחים בגנך אשר נטעת ויהיה ריחם לנחת רוח בלבב ההלכים לשוח בגנך ומתענגים בו, ואותך ידידי בעל הגן! אברכך כי יתן ד׳ אשר תראה שכר טוב בגנך אשר החלות לנטוע ופרי הלולים ישוה לרוח ובשר לארך ימים, וכל הנטעים בגנך וטעמי פריו יאכלו מפרי עץ הדעת בגנך ולא יהיו נגרשים בעבורו מתוך הגן, והאחזים להט חרב המתהפכת לא יסגרו מבוא הגן מפני האדם, והיה פתוח לרוחה לכל מתהלכים בו לרוח היום ודרשיו לאכול מפרי עץ הדעת ועץ החיים יחדיו, והנני נותן לך את תודתי מקרב לבי על פעלך הטוב אשר יראה על שפתנו בימים האלה אשר מיום אל יום דרשיה ימעטו, ושכר עֹבדיה אין, מקדש השפה הלֵך וְשָׁמֵם וכהניה נאנחו, וד׳ ישלם לך משכרתך כעמלך עם שפתינו מאהבה, כי היא רוח חיי עמנו וחיי רוחם עד העולם בין כל העמים.

אהבך מכבדך בכל לב

ישכר בעריש הלוי איש הורויץ.

חַטַּאת הַקָּהָל.

שָׁם בַּדֶּרֶךְ כִּשְׁבוּיִם יִגָּלוּ
אַנְשֵׁי פֶשַׁע מִן גֵּו נִדָּחוּ,
יָד לְיָד בִּנְחֻשְׁתַּיִם יוּבָלוּ
אֶל מְקוֹם הַמִּשְׁמָר שָׁם יְשֻׁלָּחוּ.

מֵהֶם בִּגְנֵבָה יְדֵיהֶם שָׁלָחוּ
חֶרְפַּת לְאֻמִּים וּלְאָדָם יַחַד;
מֵהֶם בְּמֶרֶד דַּם נְקִיִּים שָׁפָכוּ
וְעַל אַנְשֵׁי שְׁלוֹמָם הִגְדִּילוּ הַפַּחַד.

מֵהֶם שֹׁחַד עַל נָקִי לָקְחוּ ,
בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת צֶדֶק מָכָרוּ ;
מֵהֶם שֹׁדְדֵי לַיִל , הָרְגוּ טָבָחוּ ,
חִדְלֵי אִישִׁים וּלְתוֹעֵבָה גָּבָרוּ .

וּבֵינֵיהֶם אִישׁ יִדְכֶּה יָשׁוּחַ
גֶּבֶר אֵין אֱיָל , כִּיהוּדִי מַרְאֵהוּ ,
כְּאִישׁ נוֹאָשׁ לֹא יִמְצָא מָנוֹחַ
וּבְאֶרֶץ הַחַיִּים יְקַלֵּל חֶלְקֵהוּ.

„—מִי אַתָּה חוֹטֵא , בֹּשֶׁת עַמֶּךָ ?
וּבִפְנֵי עוֹד תַּבִּיט תָּרִים מֵצַח ?
הַאִם שָׁלַחְתָּ בְּעָוֶל כַּפֶּיךָ ?
וּלְהוֹן זָרִים שָׁאַפְתָּ בְּרֶצַח ? !"

—„אַל תָּדִין חֲבֵרְךָ — עָנָנִי הַגּוֹלֶה
טֶרֶם תַּקְשִׁיב גַּם תִּשְׁמַע מְבוּכָתִי
נְקִיתִי מִפֶּשַׁע מִגָּזֵל בְּעוֹלָה
רַק חַטַּאת הַקָּהָל הָיְתָה אַשְׁמָתִי .

שָׁלֵו יָשַׁבְתִּי בְּעִיר מְגוּרָתִי
וָאֶשְׂבַּע לֶחֶם מִיגִיעַ כַּפָּיִם ;
וַיָּבֹא הַיּוֹם , בָּאָה עֵת תְּעוּדָתִי
וְכֶסֶף שָׁלַחְתִּי לֹא אַחַת וּשְׁתַּיִם"

אַךְ קְרָא מֵרָחוֹק כְּבָר נִחַר גְּרוֹנִי ,
וּכְתוֹב מִכְתָּבִים כְּבָר יָדַי נִלְאָתָה.
זֹאת הִיא חַטָּאתִי , כֹּבֶד עֲוֹנִי ,
כִּי תְעוּדָה לַמַּסָּע עוֹד לֹא נִגְלָתָה. —

ז. מאריק מאסקווא.

פשוטו של מקרא

בהצופה להמגיד נו' 7 משנת תרל"ז קראתי מאמר „ל"ו הערות על משלי לדוגמא" מהרב החכם החוקר והמבקר הר"ר יעקב רייפמאן ; וז"ל בסימן ג' : פרשת בני אם יפתוך חטאים (משלי א' מפסוק יוד וג') קשתה ממני מאד בעבור דברים רבים. וביותר קשה בה הוא טעם : כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם, הלא המפתים עצמם אמרו נארבה לדם נבלעם כשאול חיים וגו'? ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר? עכ"ל.

ידעתי בנפשי כי לא חכם אנכי לבאר הדברים הסתומים והחתומים מהרב מהרי"ף, אמנם רוח היא באנוש, ובפעם הזאת ארהיב בנפשי עז להגיד דעתי הקלושה ולבאר פשטת הפסוקים ואמר : החכם מכל אדם ישמיע את עצתו באמרו : בני אם יפתוך חטאים באיזה פיתוי? אם יאמרו לכה אתנו — ואל תירא לנפשך כי אתנו אתה הולך ולא ניתן את חיך להעביר בשלה, ואם רך לבב אתה ותפחד פן תלכד בפח, ע"כ — נארבה לדם נצפנה לנקי חנם *) כלומר אנחנו נעשה במחשך מעשינו ואיש לא ידע ולא יבין את פעלינו עד כי נבלעם כשאול חיים וכו' וכוונת דבריהם הוא כי לעולם לא יודע מעשינו ומעללינו לשום איש כמו בלע השאול את שונאינו. ולעולם לא יקומו במשפט אתנו או לפרסם מעשינו, ואם נגליה וכל הון יקר נמלא ונמלא בתינו שלל, אז מי יזיד לדבר עלינו דברים רעים ולהוציא שם רע עלינו?! — גם הנסיון היומי יאמת את דברינו ויראנו לדעת כי העשירים אשר רמסו גזלו טרפו וגזלת העני עוד בבתיהם [לחרפתנו נמצאו עשירים מעטים כאלה אבירי לב המה ורחוקים מצדקה] ובכל זאת אין איש ירשיעם, ועוד תהלתם בפי רבים, על הדברים האלה הופיע החכם את עצתו בתשובה מחוכמה מאד, ויאמר : בני אל תלך בדרך אתם. רצוני : כל הדרכים בחזקת סכנה הם, ומה גם דרך כזה, ויזהיר אזהרה גדולה : אל תלך בדרך אתם, כי לא תמלט אף אם תלך אתם ביחד, ונותן טעם לדבריו, כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם, ובזה יבאר דרך הרשעים ומעשיהם, איך המה ירוצו וימהרו לשפוך דם נקי ולא יוכלו לשלוט ברוחם ולעשות במתינות ובקר רוח שבל יודע הדבר, ואף אם לפעמים יצליח חפצם בידם להוציא רעתם במחשך, עכ"ז יודע הדבר מהרה, כי הדם הנקי צועק מהאדמה, ואין נסתר מחמתו ומנקמתו, ויליץ משל נאה על דבריו אלה ויאמר : כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף, והם לדמם יארבו, יצפנו לנפשותם, רצוני גם הצפור לא ירגיש את מעשה האורב לנפשו בטרם ילכד בפח ולא יעלה על דעתו כי הרשת מזרה ללכדו חיים, אבל תומ"י כאשר נלכד בפח יוקשים, יודע לו כי נתפש ברשת,

*) עיין באור מהר"ר שלמה הערקסהיימער פירושו על המלה "חנם".

כן הדבר הזה, בטרם יעשו הרשעים את מעשיהם לא יודע לאיש, אבל תומ"י כאשר יוציאו את מחשבתם לאור יודע הדבר ברבים, והחכם מכל אדם מלא במשל הזה עוד כוונה עדינה ויאמר: כל הדברים הרעים אם יעשו הרשעים במחשך אז יוציאו מחשבתם לפועל, כמו מעשה הרשת לפני בעל כנף, אבל אם יוקיעום לעיני השמש ויגלו מחשבתם ותרמיתם הרעות אז יבולע להם עוד בטרם יעשו הרעה, כמו בעל הכנף, שאם ידע הדבר אז ישמור את נפשו משבי ותיתו לעבור בשלא, לא כן החכמה, בחוץ תרונה ברחבות תתן קולה בראש הומיות תקרא, כאמר: אם החכם יראה את חכמתו לאנשים היפך מן הקלה אל הקלה ממעשי הרשעים, אז יבאו רבים וידרשו את החכמה ויאהבו את הדעת, לא כן אם החכם הוא נחבא אל הכלים, ולא יפוץ מעינותיו חוצה, אז הכסילים בבלי דעת ישנאו דעת והדברים עתיקים ופשוטים מאד.

ובזה יתורץ גם כן איך החכם מכל אדם ידבר מאנשים רעים וחטאים בנפשותם ומהחכמה בפרשה אחת אשר רב הדרך ביניהם כרחוק מזרח ממערב, לו דבר מאנשים שוטים ופתאים איך ישנאו דעת, ואיך הסכל ילך בחשך אז היה נכון לאמר: לא כן החכמה המחיה את בעליה והנותנת רוח חיים חדשים בלב הדורשים אחריה, אבל לא כן אם ידבר מרוצחי נפשות, איך יאמר תוך כדי דבור, חכמות בחוץ תרנה? אשר אין כל דמות וערך ביניהם! האם לא בצדק נוכל לשאול איך החכם עלה מבירא עמיקתא לאיגרא רמה בצעד אחד? ע"כ רבים יאמרו כי חכמות בחוץ תרנה מפסוק כ' הוא פרשה בפני עצמה, אבל אנחנו רואים כי פרשה אחת היא, יען בסוף הפרשה חזר על כל דבריו הראשונים ויאמר: יען קראתי ותמאנו (פסוק כ"ד) ותפרעו כל עצתי (פ' כ"ה) גם אני באידכם אשחק (כ"ו) בבא עליכם צרה וצוקה (כ"ז) אז יקראונני ולא אענה (פ' כ"ח) תחת כי שנאו דעת ויראת ה' לא בחרו (כ"ט) כי משובת פתים תהרגם ושמע לי ישכון בטח ושאנן מפחד רע ע"ש, מזה נראה כי חדא פרשה היא, ולפי דברינו למעלה כל דברי החכם בהפרשה כולה היא כתפוח זהב במשכיות כסף —.

—

מכתב ע"ד המאמר „פשוטו של מקרא"

זה כשבע שנים גר הנני במאסקווא הבירה הרחק ממושבות רבת בני עמנו, הרחק ממקום שם התורה והחכמה מלאו קן למו, הרחק ממקום שם אחי בני עמי יום יום יבקשו וימצאו למו חדשות בביאורי הכתובים וירוו את נפשם ממים החיים אשר יקר למו לרגעים מקור החכמה והמדע מקור החקירה והדרישה כן בביאורי כתבי קדש וכן בקורות בני עמנו, והעיר הלזו הגדולה לאלקים אשר בקרבה אנכי יושב היא עיר הומיה עיר מסחר

טעמים ודבר אין לה עם חכמת התורה והמדע עם מחקר ומדרש בבאורי הכתובים, ודבר אלקינו יקר בה ואין חזון נפרץ, איש איש פונה לבצעו מקצהו, עמום משא לעיפה וכבעבותות העגלה כלם קשורים ורתומים המה אל מרכבת החיים, וכמעט אין בה בית אחד אשר יבאו וישבו שם בשבת תחכמוני להשתעשע ברגעי המנוחה בדברי תורה ומדע אשר לזאת שש הייתי כעל שלל רב בבאי אל צל קורת ביתי הרב החכם המצוין כו' כמוהר"ר יח"ם מז"ח נ"י ואזן כרה לי לשמוע בדבריו דברי חן וחכמה כן בביאורי הכתובים וכן בעניני מצב בני עמנו בארצנו. והנה במרוצת הדברים השמיעני את ביאורו על משלי א—פ' י' וכו' אשר אזן וחקר בטוב טעם ודעת למענה על הערה אחת אשר העיר החכם הכולל והשנון הרר"י רייפמאן בהצופה להמגיד עלה זיין משנת תרל"ז שמעתי את ביאורו הנחמד ונעניתי לו בראשי לתודה ולתהלה, אפס כי כמאמר החכם: מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה, אשר פירוש הכתוב הוא: אשר לפעמים העצה טמונה וצפונה בלב איש עמוק עמוק כמים בירכתי באר עמוק ויבא איש אחר איש תבונות, ובדבריו המחוכמים ידלנה, ר"ל יעיר ויעורר את הראשון לחוות דעתו ועצתו, ולהוציאה מעמקי לבו החוצה, כן גם בנידן הכתובים הנ"ל, החכם יח"ם הנ"ל העירני ועוררני לחוות את דעתי בפירוש הכתובים האלה ואת אשר דלה דליתי מעמקי לבבי אותו אשים לפני הקורא כסניף לדברי החכם יח"ם הנ"ל. והנה התימה הגדולה בכתובים הנ"ל הלא היא: בתחלת הדברים המשל אומר, אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם, אשר משמעו כי החטאים בעצמם יודיעו להבן אשר מגמתם לשפוך דם, ואחרי כן יאמר המשל: בני אל תלך בדרך אתם וכו' כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם, אשר נשמע מהדברים האלה אשר כונתם הראשונה היתה לפתות את הבן, כי לא ישפכו דם, ומה הוא המאמר: כן ארחות כל בוצע בצע ולא יאמר: כל שופכי דם, או רוצחי נפש, ועל מה ולמה יקראם המשל רק "חטאים" ולא יקראם "רוצחים" "שופכי דם" אשר לזאת סלותי לי מסלה חדשה (ואולי היא ישנה, אבל לי היא חדשה כי אינני זוכר אם באר אחד מהמבארים את הכתובים באופן אשר אבארם אנכי) וכי היא זו: ידוע היה אשר בארצות הקדם עמים רבים חיו ועוד יחיו על חרבם, אבל לא לרצוח נפש עפ"י רוב, אבל רק לתת אכפם על עוברי ארח ולגזול אותם את סוסם ורכושם, ובהריקם את שקי האורחים העוברים ימלאו את כיסם, ואחרי כן ישלחום חפשים לנפשם, או יתנפלו על עוברי ארח ויתפשום חיים ויאסרום במאסר עד כי יתנו למו או אחרים ישלחו בעדם כפר נפשם, אפס כי גם מרצח נפש לא יוכלו למנוע את ידיהם כי מגזל עד רצח רק פסיעה אחת, ועל חיי שודדים כאלה יביטו בארצות הקדם כבעינים עצומות וכמו אשר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב כן כמעט לא יבוזו גם לשודד כי ישוד את חיל העשירים אשר בעיניהם רק ברשע יצברו את עשרם ועוד גם בזמננו כמעט עד ימינו נמצאו בארץ איטליא לסקות שודדים כאלה אשר לא לשפך דם כל מגמתם ורק לגזול ולשדוד חיל העשירים כל מאמצי חייהם,

אבל תורתנו הקדושה שמה לה לחוק וליסוד מוסד לגלור את כף יד בן ישראל גם מגזל וגם בשוה פרוטה והמלך החכם בלכתו בדרכי תורתנו הקדושה ישא את משלו ויאמר: בני אם יפתוך חטאים [ר"ל רק שודדים וגזלנים לא רוצחי נפש] ובמה יפתוך? כי יאמרו: לכה אתנו נארבה לדם (ר"ל לא לרצוח ולהכות נפש באמת, אבל רק לארוב לדם, אנחנו רק נשים את אכפנו על האורחים העוברים כי ידמו בנפשם אשר נכונים אנחנו לשפך את דמם למען אשר יפלו בידינו ויתנו לנו כפר נפש את רכושם) ונצפנה לנקי חנם (ר"ל חנם בלי כל מגמת רציחת נפש אבל רק לשדוד ולגזול) נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בר (ר"ל כמו „חיים תפשום" לא נמיתם, אבל נאסרם במאסר ותמימים יהיו כיורדי בר ר"ל כיורדי אל בית הכלא) כל הון יקר נמצא נמלא בתנו שלל (כי זה הוא כל חפצנו אבל לא לשפך דם) גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהי' לכולנו (ר"ל כי בזה עוד ירבו לכפר את פני פשעם כי יאמרו בזה אשר העשירים רק ברשע יגברו את עשרם, ולא כן יעשו המה השודדים כי לכלם יהי' כיס אחד, ובגורל יחלקו את הונם ורכושם — וכמאמר המורדים בימינו אשר יפתו את המון העם וילדי הנעורים כי העושר הוא רשע, ורק כל דלת העם יחדיו יחלוקון את הון העשירים, ובזה יאמרו לפתות את הבן אשר מגמתם רק לגזול ולא לרצוח נפש —) ולעומת זה יאמר המלך החכם: „בני" אל תלך בדרך אתם וכו' כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (ר"ל כי שקר דברו השודדים כי זה מן הנמנע אשר השודד ישמר את ידיו מרצח ומדם כי עברה גוררת עברה, והשודד יהי' לרוצח נפש ועד מהרה ידיו שופכות גם דם) ויוסף המלך וישא את משלו: כי חנם (ר"ל בלי כל מגמת רציחה) מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (גם בעל הכנף בתמו ידמה אשר פרושה הרשת לא ברצח נפש), והם (הגודים) לדמם יארבו יצפנו לנפשותם, כן ארחות כל בוצע בצע (ר"ל השודדים המתפארים רק לשדוד ולגזול ולא לרצוח) את נפש בעליו יקח (ר"ל סוף סוף אחרי בצע הכסף יקחו גם את הנפש החיים מבעליהם) זה דעתי בביאור הכתובים האלה ואם תמצא חן בעיני הקורא מצאתי את שכרי ואם פגול יאמר לה נכון הנני לקבל שכר על הפרישה כמו על הדרישה, ובזאת אמר שלום לכל *)

יום א' ר"ח סיון תרל"ז

ז. מינאר רב ודרשן לעדת ישורון בעיר מאסקווא הבירה.

---

*) כעין הדברים מצאתי אחרי כתבי זאת ברלב"ג אפס רק כעין הדברים אבל לא כלם כמותם, ורק על הפסוקים האחרונים. הכותב

עוד שלישיה והיתה לבאר

פשוטי של המקראות האלה לפי דעתי, הוא: החכם מכל אדם אשר בגר חכמתו חפש סתרי כליות ולבות האנשים החטאים אשר כל ישעם וכל חפצם רק לבלוע בלע, יזהיר את הנער אשר לא ידע להזהר עוד לאמר: בני אם יפתוך חטאים בנפשותם בולעי בלע, אל תאבה ואל תשמע להם, זהו דרך כלל ואח"כ יפרט איך יפתוהו, אם יאמרו לכה אתנו, כל הון יקר נמצא בתינו שלל וגו', ויתר הדברים נארבה לדם עד נבלם כשאול חיים, הם מאמר מוסגר והכונה אם יאמרו לכה אתנו, יאמרו בזה נארבה לדם וגו', כי באמר „לכה אתנו", צפונים גם מגמת פניהם לארוב לדם וגו'. על כן בני אל תלך בדרך אתם כי באמרם ללכת אתם כוונתם בזה לרוץ לרע לשפך דם, כנ"ל. וכוונת כי חנם מזרה הרשת וגו' הוא כפרש"י.

ק. ש.

באורי מקראי קדש

וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר.
(שמואל ב' א—יח)

לפי דעתי בספר הישר שנאבד לישראל בארך הזמן, היו כתובים בו למודי תכסיסי המלחמה וכן כל עניני המלחמות שהיו לישראל, וכמ"ש גם ביהושע שאמר: הנה היא כתובה על ספר הישר (יהושע י' י"ג) ע"כ אמר דוד: ללמד בני יהודה קשת ר"ל מלחמת קשת ותכסיסי המלחמה ההיא, ומי יהיה המלמד ידיהם למלחמה כזאת לירות בקשת? הנה — ר"ל דרך המלחמה בקשת — כתובה על ספר "הישר".

שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ (שם פסוק כ"ג)

בספר "דברי שלום או משפט הקבלה" חלק שני לד 10 בהערה כותב הגביר החכם מרב"י על הפסוק הזה ויאמר: לדעתי הכתוב (שמ"ב א' כ"ג) הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו הנשנה בתפלת אב הרחמים, רומז על אלה הנזכרים יחד בספר אחד אשר שמותיהם וזכרונותיהם בספר לא יפרדו זה מזה לעד לעולם אף אחרי מותם, והמרומז בהכתוב: ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעיה נ"ו ה') כי בית וחומה המה כנויים לתורה עכ"ל.

אודם ולא אבוש כי רחוק אנכי מרמזים וסודות וסברות התלויות בשערה כאלה, ע"כ אם קבלה היא ביד המרב"י לדרוש את הפסוק הזה על פי רמז וסוד, אז אקבל גם אני ואין לי רשות להרהר אחרי הקבלה ברמז וסוד, ואם הוא המרב"י ידרוש את הפסוק כמין חומר, אז יש בידי שאלות לשאול.

א) מדוע קרא אותם דוד הנאהבים והנעימים בחייהם, הלא כל אב יאהב את בנו וכן הבן את אביו ע"פ דרך הטבע, ואיה השבח והתהלה לאנשים צדיקים כאלה.

ב) אבל שאול ויהונתן לא מצינו אהבה טהורה ונאמנה, כי בפירוש קרא שאול בנו "בן נעות המרדות" כו' (שמואל א' כ—ל)

ג) "ובמותם לא נפרדו" את אשר לא נפרדו במותם, היה נגד רצונם אחרי אשר בע"כ נלחמו באויביהם ונפלו יחד על שדה הקרב.

ע"כ בדרך הנגלה נוכל להבין את דברי דוד המלך ע"ה, ומה לנו לסודות ורמזים. הנה ידוע כי הצדיק או החכם אחרי אשר ילכו בדרך כל הארץ, יתנו כל העם כבוד ותהלה לשמם, יותר מהכבוד אשר נחלו בחייהם *) כן ראינו בעינינו עם רבנינו וסופרינו משכילינו וחכמינו וצדיקינו בימינו וכל בכל דור ודור, לא כן היה גורל שאול ויהונתן בנו, כל העם הכירו את גדולתם ורוממותם כי נעלים המה מאד ואין חקר לתבונתם ורוחם האמיץ, והמה עשוים לבלי חת, המה (העם) ראו את גבורתם כי מאריות גברו ומנשרים קלו לרדוף את אויביהם, ואין איש אחר יוכל לעשות כמוהם, וזאת היא כוונת המלך דוד באמרו בפירוש ובדברים ברורים "הנאהבים והנעימים בחייהם" — בעיני כל ישראל עד כי — "במותם לא נפרדו" — מאהבה הגדולה כאשר בחייהם, ומפרש את דבריו: אחרי אשר בחייהם נאמרו עליהם "מנשרים קלו ומאריות גברו" מה נוכל להוסיף על המעלות האלה אחרי מותם, כן נראה לי פשטות הכתוב ואם דברי ימצאו חן בעיני בעלי הנגלות והנסתרות והיה זה שכרי.

---

*) ומדוע? סבת הדבר הזה אחת מאלה, א) או הקנאה אשר יתקנאו העם בצדקת הצדיק ובחכמת החכם, או ב) כל זמן אשר הצדיק והחכם יחיו, המה לְמַשָּׂא על הציבור, וע"כ צדקתם וחכמתם בזויה, או שתי הסבות ביחד גרמה להם, וכבר הקשינו לשאול השאלה הגדולה הזאת ושמנו הדברים האלה בפי "משכיל" איך ראה כל זאת בחלום חזיון ליל [עי' בספרי האמונה וההשכלה ח"ר דף כ' ע"ב] יען כי לא יאומן אם יסופר דבר כזה בהקיץ, אבל לדאבון לבבי נמצאו אז איזה משכילים אשר לא ירדו לסוף דעתי וכוונתי, והוציאו משפט מעוקל על החלום, ודרשו מה שדרשו, ובאמת צדקו מאד דברי "המשכיל"

חתונת בן—מנחם

זה מעט שאלתי מאחד ממיודעי את מכ"ע הכ"א, ובין יתר המאמרים הטובים הנמצאים בו, מצאתי ראיתי מאמר יקר הנקוב בשם מ ש ה וישראל והוא מעשה ידי חכם וסופר ה' מענדעלסאהן אשר חשף את זרוע עזו בחכמת סופרים והוכיח בצדק ובמישור ובמועצות ודעת את צדקת איש המופת משה בן—מנחם, נאמנים ונחמדים הם דברי פי חכם חן במאמר הזה ואשר יוסיף עוד עליהם חן וכבוד הוא: כי הסופר המפאר לא בא בסופה ובסערה, לא רב בחמה עזה את ריב בן—מנחם, לא עשה ש ח ר עיפה ולא דרך קשת לשונו דבר מר על האיש אשר כתב על ה א י ש מ ש ה מרורות, רק בשובה ונחת הביע אמר ובלשון רכה הוה דעת יערוף כמטר לקח ויזל כטל אמרי נעם, כי בא מועד והגיעה ע ת ל ט ע ת נטעי נ ע מ נ י ם ולנאם נאם בשפה ל נ א מ נ י ם ובדברי חכמים אשר בנחת נשמעים, ועלינו לשבח לבעל ה ש ח ר על נצר מ ט ע י ו, כי לולא הוא כי עתה לא יצא לאור מאמר נכבד כהמאמר מ ש ה ו י ש ר א ל לגאון ולתפארת מ ש ה ו י ש ר א ל מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק, ואנכי בקראי את המאמר ההוא אמרתי להוסיף עליו עוד דבר אחד הנוגע לתולדות בן מנחם, כי לא אדע אם נזכר הדבר הזה באחד הספרים הכתובים בלשון עברית אדות בן מנחם ותולדות ימי חייו, ואת הדבר אשר אודיע בזה, ראיתי בספר חכם אחד מחכמי העמים בלשון אשכנזית, הלא כה דבריו:

משה בן—מנחם היה איש מופת מיחידי סגלה אשר יופיע תחת השמש, אבותיו היו רשים ודלים, והוא ראה עני באופן מורה מאד, אך בגדל נפשו התגבר על כל מצוקות עתותיו, וישר אל כל פגעי הזמן ויוכל להם, וכבני רשף הגביה עוף, אל אלהי הרוחות חנן אותו ברוח חכמה ובינה, רוח דעת ויראת אלהים, אך לעומת זה לא שוה פאר והדר על מבנה גויתו כיאות לרוח חכמתו, לא תאר לו ולא מראה, לא קומה ולא זיו הפנים, ואף גם זאת כי מרוב עמלו בחכמה אשר עמל בימי עלומיו לילה ויום, החזיקתהו מחלת העצבים [נערווענקראנק־הייט] ובתגרת ידה כפפה את גבו עד כי היה גבן [בוקליג] כל ימי חייו גם רפה ידים ואין אונים ומסוה הבושה על פניו, ויהי כמסתיר פנים מעיני יושבי הלד, אך בכל זאת נפל בגורלו עלמה עדינה יפת תאר ויפת מראה אשר היתה חברתו כל ימי חייו, ומספר ימיו היו כפלים, העלמה היפיפיה ההיא היתה לו לאשה על פי הדברים האלה: בנסעו לעיר וואלפענביטעל להתעלם בידידות עם לעסינג ידיד נפשו, נעצר ימים אחדים בהאמבורג ויתודע שם אל חכמי העיר אשר שמחו לקראת בואו, גם התודע שם לאיש עשיר נכבד ונשוא פנים ר' אברהם גוגענהיים ואל בתו המשכלת והשולמית, ולתקופת הימים בשוב בן—מנחם מדרכו, נעצר שנית ימים אחדים בהאמבורג ויבקר עוד הפעם

בית האיש העשיר גוגענהיים אשר חשב לו לכבוד ולתפארת כי הפילוסוף הנאור הזה ישחרהו בביתו, והאיש הזה גלה את אזן בן—מנחם כי יש את נפשו לתת לו את בתו היפה לאשה ולהרבות לה גם מהר ומתן כיד איש עשיר כמוהו, לב בן—מנחם פחד ורחב בשמעו הבשורה הנעימה הזאת, אך עד מהרה נהפכה שמחתו לתוגה כאשר הוסיף האיש לדבר, כי צר לו מאד פן יהי מראהו החצוני קיר ברזל בינו ובין בתו—. ובטרם שם בן—מנחם לדרך פעמיו לשוב אל ביתו, בא אל גוגענהיים לברך אותו ברכת הפרידה, ויחל את פניו לתת לו רשיון לראות את פני בתו ולברך גם אותה בשלום וכאשר נתן לו את שאלתו בא בן—מנחם אל החדר אשר העלמה גוגענהיים יושבת שם, ויעמוד על הפתח, ובראות העלמה את פניו יצאה לקראתו ושאלה שלומו בשפתי רצון וענות חן ובמרוצת הדברים שאלה ממנו שאלה נפלאה לאמר: רבי! „התאמין כי יוצר האדם יוכיח לכל אדם עזר כנגדו בטרם ידע עוד האדם שמץ דבר מזה„? "אני מאמין בזה ענה בן—מנחם, הלא גם לאבינו הראשון עשה ה' עזר כנגדו בטרם ידע עוד מאומה מזה וכן יעשה ה' גם לכל בני האדם—וגם חכמינו הראשונים הגידו כי ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, ואז יביא ה' לכל איש ואיש אל האשה אשר הוכיח לו למען יראה אותה פנים אל פנים, וגם אנכי ראיתי אז את העזר אשר הוכיח ה' לי, ואם תאבי לדעת מי היא, אודיעך נאמנה כי את היא, את בת נדיב וטובת שכל! אפס כי א ז לא היה צלם דמות תבניתך כאשר הוא ע ת ה, אז לא דמתה קומתך לתומר, ולא היית מחטבה תבנית היכל, כי אז הלכת שחוח תחת משא ג ב נ ו ן [הֶאקקער] נתעב ונמאס אשר הפך את הודך למשחית, ויפעתך לגעל נפש, אז המו מעי לך ויחד נכמרו רחמי על בת ענוגה כמוך, ומנהמת לבי קראתי אל ה' ואמרתי: אהה רב מחולל כל! הטוב טוב הדבר כי העלמה העדינה גוגענהיים תהיה בעלת גבן? הה איכה יועם זהב! אנא ה'! הסר נא ברחמיך הרבים את הגבנון הנתעב הזה מעל גב העלמה העדינה הזאת ושים נא אותו על גבי ואני אשא ואני אסבול אותו כל ימי צבאי על הארץ, שומע תפלות שמע בקול תפלתי וכרגע הוסר הגבנון מעליך בת נדיב והושם על גבי—הנה הגדתי לך גבירתי את תולדות הגבנון אשר בתגרת ידו אלך קודר ושחוח כל היום ואשר הוא קיר ברזל ביני ובינך —„ העלמה התפלאה על דברי בן—מנחם ויחד נכמרו נחומיה בראותה את ענות נפשו ותושיט לו ידה בפנים מאירות ואדם ארגמן כסו לחייה, ואחרי ימים מעטים חגג בן—מנחם את חג חתונתו עם העלמה העשירה והמשכלת גוגענהיים ותהי לו לאשה וירא עמה חיי נעם וחיי אהבה כל ימי חייו.

קלמן שולמאן

בית תפלה

על דבר בתי כנסיות עם מקהלה (כאר) שנתרבו בימינו בארצנו ומחוץ למדינתנו

מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל
[במדבר כ"ד—ה—]

מיום שנחרב בית המקדש ובטלו הקרבנות, וישראל גלה נגלה לארבע רוחות השמים לא ישכח את עיר קדשו ירושלים, כמו שאמר המשורר האלקי: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים קל"ז־ה־) במקום המקדש יקימו העברים בכל ארצות פזוריהם בתי כנסיות לתפלה ובמקום הקרבנות יקריבו את שיח שפתותיהם ויאמרו: יהי רצון מלפני אבינו שבשמים כאלו הקרבנו קרבן זה... וקרבן זה... כל פיות מאחינו בני ישראל פונות למקום אחד, והוא לבקש מאל הרחמים והחסד שיבנה בית המקדש שהיה רק אחד ואין שני לו, כן בתבנית בתי כנסיות לא שמענו מעולם מחלוקת קטטות וריבות על דבר השנוים, זה יותר מאלפים שנה מעת נבנה בית הכנסת הראשון עד ימינו אלה כלם נבנו על סדר אחד ותבנית אחת, עדה גדולה בנתה בית גדול ועדה קטנה בית קטן כפי מספר הבאים בתוך הבית, ורק בנוסח התפלה לא יכלו לבוא לידי פשר, זה אמר כי נוסח אשכנזי הוא לרצון במקום הקרבן, וזה חפץ בנוסח ספרד ליתן ריח נחוח במקום המקדש והמזבח, אמנם לא אחפוץ כעת לספר מהצרות והתלאות אשר עברו על אחב"י בגלל השנוים האלה, הכל יודעים והכל מודים כי על ידי המחלוקת האלה נעשה פרעות בישראל, כל עדה ועדה בנתה במה לעצמה, ועם ישראל נגזר לגזרים, עד כי שחקו עליו זרים, ודבריהם המכוערים הגיעו באזני מלך ושרים, וירגזו ההרים, ושם ישראל היה לחרפה אף התקלסו בו נערים. עתה בערים רבות התאספו הנאורים ההולכים לרוח העת החיה ויעשו סדרים חדשים לא שערום אבותינו ואבות אבותינו, המה הוסיפו לעשות שנוים גם בתבנית הבית ויקראו את בית הכנסת בשם חדש (קאהר שול) הבימה עקרו ממקומה *) ויעמידוה לפני ארון הקדש, המקומות אשר ישבו שמה הבאים לשפוך צקון לחשם ולהקריב את שיח שפתותיהם במקום הקרבנות, עשו באופן כזה שלא יהיה לגר חלק ונחלה לישב חלילה על מקום אחר או איש אצל רעהו, ולעזרת הנשים נתנו יתרון על אחינו הארטדוקסים,

*) בדבר הקפידא על קביעת הבימה באמצע ביהכ"נ דוקא, כלשון הרמב"ם ז"ל הלכות תפלה פרק י"א הלכה ג' והגהות הרמ"א בשלחן ערוך אורח חיים סי' ק"נ

ויפקדו את נשיהם לטוב ויעמידום במקומות שיוכלו לראות ולהראות *) השליח צבור (קאנטאר) לבשו בבגדי זרים **) ויעמידוהו במקום

ס"ה בהגהה, שמעתי מרב אחד שתמה על הגאון בחתם סופר ז"ל בתשובתו בחלק או"ח סי' כ"ח שכתב בטעם הדבר בזה הלשון! „כיון שאנו מחזיקים הבימה שבה קורין פרשת הקרבנות כמו מזבח שמפני כן מסבבין הבימה בחג הסוכות כמו שסבבו המזבח, ואותו מזבח שעמד בהיכל לפני ארון הקדש שהוא מזבח מקטר קטרת הי' עומד באמצע הבית מכוון בין מנורה לשלחן וכפירש"י בפ' תרומה וכמבואר בש"ס ורמב"ס, ויען שהבימה שלנו עומדת בפנים כמזבח הפנימי, על כן ראוי להעמידה באמצע בהכנ"ס לדמותו לבהמ"ק בכל האפשרי, עכ"ל החתם סופר ז"ל, והוא תמוה דהרי המזבח שהיו מסבבין בבהמ"ק היה המזבח החיצון ולא מזבח הקטרת הפנימי, ומתחלה מדמה הגאון ז"ל הבימה למזבח החיצון ותוך כדי דבור מדמה אותה למזבח הפנימי וממה נפשך אם הבימה דומה למזבח החיצון, הרי מזבח החיצון לא היה עומד באמצע כידוע, ולמה הבימה באמצע? ואם הוא דומה למזבח הפנימי הלא מעולם לא סבבו במקדש את מזבח הפנימי בחג הסוכות ולמה מסבבין אותה? והאיך נתפוש את החבל בשני ראשין? ולפי דעת הרב הנ"ל לא דמו את הבימה אלא למזבח החיצון לבדו שעליו היו מקריבים כל הקרבנות כלם, ועל הבימה קורין כל פרשיות הקרבנות לשלם פרים שפתינו ואשר על כן מסבבים אותה בחג הסוכות כמו שהיו מסבבין במקדש את מזבח החיצון, ואשר כתבו הרמב"ס והשו"ע שתהיה הבימה באמצע בהכנ"ס מעולם לא כיונו שתהא מכוונת באמצע ממש משוכה מכותל זה כמו מכותל זה לא פחות ולא יותר, אך הכוונה שתהא מוקפת אויר מכל צדדיה כדי שיוכלו לסבב אותה כמו שהיו מסבבין את מזבח החיצון בחג הסוכות, ולא תהא קבועה אצל הכותל כמו שנהגו באיזה מקומות בדורנו לקבוע הבימה אצל העמוד בכותל מזרח שבאופן זה אי אפשר לסבבה על זה הקפידו שלא יעשה כן, רק שתהא משוכה מן הכותל כדי שיוכלו לסבבה כמזבח החיצון אבל אם היא משוכה מכל הכתלים, ואויר בית הכנסת מקיפה מארבע רוחותיה, אלא שאינה מכוונת באמצע בהכנ"ס ממש על זה לא הקפידו מעולם, כן שמעתי מרב מפורסם לגאון ולצדיק, ועל דבריו נוכל לסמוך, רק הוא לא חפץ לפרסם את שמו מטעם כמוס עמדו, ועל הרבנים הגדולים מוטל לעיין היטב בדבר זה אם לחזק את דבריו אלה או לדחותם כיד הפלפול הטובה עליהם, ובמקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד גם לרב נכבד כמוהו. המו"ל

*) עיין בסוכה דף נ"א ע"ב: מאי תקון גדול? אמר ר' אלעזר חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהיו נשים למעלה ואנשים מלמטה, וכנראה התקינו התקנה הגדולה הזאת, למען לא יכלו האנשים לראות את נשיהם ונשי חבריהם גם בעת התפלה שלא יבאו לידי הרהור עבירה שקשה מעבירה עצמה. — המו"ל

**) לא על החזן נתלונן אם יכריחוהו לזה, ואין דבר העומד בפני ההכרח, אבל על ראשי בית הכנסת תלונתינו מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לשנות ממנהגי כלל ישראל!!! — המו"ל

הכהן הגדול לכפר את כל עונותיהם, פשעיהם וחטאתיהם, והש"ץ עם מקהלה (קאהר) יתנו את ה' מגרונם, ולמען לא יפריעם איש ממנגינותיהם העמידו ראשי הקאהר שול אנשים שנים או שלשה, והמה יביטו בשבעה עינים על כל איש הבא שמה שלא יפתח את פיו להתפלל בקול רם, ואם יזיד לפתוח את פיו, אז יקראו הממונים האלה, ולפעמים גם הגבאי בעצמו ובכבודו, הס! הס! ונתנו צדק למעשיהם באמרם כי גם חנה בהתפללה לה' דברה על לבה וקולה לא ישמע, כי לא ברוח ולא ברעש ה' כי אם בקול דממה דקה, ועוד מביאים ראיה לדבריהם כי המה מראים באצבע על אחינו הרוססים כי גם בבתי תפלותיהם יעמדו כל האנשים הבאים שמה כפסילים אילמים ועבודתם היא רק לנוע אצבעותיהם ולפשוט ידיהם ורגליהם על רצפת הבית, וקולם לא ישמע, אמנם על הטענות האלה יש בידי תשובה נכונה.

ואתחיל מהראשונה ואמר! החכם מכל אדם בעמדו לפני מזבח ה' להתפלל אמר: גם אל הנכרי אשר יבא להתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי (מלכים א—ח—מא—מב—מג) ושם יאמר בפסוק נ"ב: להיות עיניך פתחות אל תחנת עמך ישראל לשמוע בכל קראם אליך, מזה נראה כי התפלה צריכה להיות בקול, כי אין קריאה במקרא אלא בקול כמו קרא בגרון כשופר הרם קולך, והקול מעורר את הכוונה, ומה שכתוב בשמואל: וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, מזה לא נוכל להביא ראיה, יען יוכל היות כי היא עשתה זאת שלא לצער את אישה אשר אהבה כנפשו, באמרו, הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים, על כן לא חפצה להרים קולה שלא תקניטנו וגם שלא תצחק עליה פנינה צרתה אשר בודאי הלכה גם היא להתפלל לה', ונוכל להביא ראיה לדברינו, כי הכתוב בעצמו יעיד כי עלי שומר את פיה ויחשבה לשכורה יען לא ראה מעודו תפלה בלחש שתהי' ארוכה כזו (עיין ברד"ק ובחידושי אגדות בברכות דף ל"א) לא כן אם כלם התפללו בלחש, או כי דרך נשים צנועות שלא להשמיע את קולן בתפלה מדוע זה חשבה עלי לשכורה? וזה ראיה שאין עליה תשובה. ומה שמביאים ראיה מאחינו הרוססים גם על זה נוכל להשיב, ראשית, יען כי עבודתם כן ושנית מה שלא ישמיעו בשפתותיהם, ישמיעו עם הקול הפעמון (גלאקקא). אמנם אנכי אשאל את ראשי כל בתי כנסיות עם מקהלה (קאהר שולען) מדוע יגרעו הקאהר שולען מבתי התפלות לאחינו הנוצרים? הלא שמה הבית פתוח לכל הבא, יהיה עני או עשיר, כלם יבואו בערבוביא, וכל אחד באיזה מקום הישר בעיניו יעמוד שמה ולא יזיד שום איש לאמר לו: רד כי לא יכירך מקומך, ובבתי כנסיות עם מקהלות ירחיקו ראשי הקאהר שולען את העני לגמרי ולא יתנוהו לרמוס בחצרות ה' ואם יזכה איש גר לבוא אל הבית פנימה אז ידפוהו השמשים אל זויות הבית ויטילו עליו לעמוד במקומו כאיש חיל לפני שר צבאו, ואם יזכו גרים

רבים לבוא אל הבית, אז ילחצום לעמוד צפופים, הזה בית ה׳? שאלתי בבואי להעיר א. אם אין על ראשי כובע עגולה וגבוהה כפרור וקלחת (צילינדערהוט) אז אין באפשרי לבא בבהכנ"ס להתפלל לה׳? החפץ לה׳ דוקא בכובע עגולה? ומדוע יעשו את בית ה׳ כבית המשחק (טהעאטער)? ועוד במדרגה נמוכה מבית המשחק, אשר שמה בעד כסף יוכל כל אחד לבוא פנימה, ובבהכנ"ס עם מקהלה לא יועיל אף כסף כפורים, הלא על פי הרוב יבאו האנשים להתפלל ולא להתענג במחזות נעימות כי אם באשר תקפם יצרם הטוב וימשכם בבהכנ"ס, ובבואם אצל פתח הבית יעמדו השמשים כמלאכי זעם ולפעמים אנשי חיל בחרב המתהפכת לשמור את הבית מבוא, ידעתי כי ראשי הקאהר־שולען בכל עיר ועיר אם יקראו את המאמר הזה, אז יביטו עליו בשאט נפש, ויאמרו: מי שמך למוכיח ולמגיד לאחינו הנאורים את פשעם וחטאתם ויתפארו עוד כי המה עשו תקונים מועילים בבתי כנסיות, כמו הטהרות והנקיות והסדרים הנכונים עם העליות כידוע. אמנם כן גם אנכי אמר כמוהם כי הטהרות והנקיות מצאו חן בעיני, ע"כ אמרתי אבא בתוכחת מגולה ואקרא בגרון לעורר את ראשי הקאהר שולען לתקן השגיאות הקטנות, ואז אם יתקנו הדברים האלה אשר באמת קלים המה מאד לתקנם אז ירוממו הבתים האלה ויקדישו את שם ישראל, וכל העמים יענו ויאמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הקטן וחדל הזה, ואז ישמח לבי לראות כי דברי לא היו כקול קורא במדבר, כי אם עשו והצליחו לשמחת לב כל אוהב עמו דתו ואמונתו ובתוכם גם אני הכותב לשם האמת ובשם אהבת אדם ואהבת האמונה הטהורה.

המו"ל

הערה על מאמרי בית תפלה *)

במדרש רות: ויאמר בועז אל רות, הלא שמעת בתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר, על שם לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וגם לא תעבורי מזה על שם זה אלי ואנוהו, וכה תדבקין עם נערותי אלו הצדיקים שקרוין נערים — והדברים מתמיהין על אזהרת בועז לרות

---

*) ידידי אוהבי הרב הגאון הגדול החכם הכולל שלשלת היוחסין כו׳ מהר"א בערלין ראבד"ק מאסקווא, אחרי ראותו את מאמרי "בית תפלה" (בכתובים) כתב לי בהערה על המדרש אשר חדש בטוב טעם ודעת, להדפיס בספרי גן פרחים.

המו"ל

שלא ללכת אחרי אלהים אחרים, הלא כמה יגיעות יגעה נעמי להשיב את רות הביתה אחרי ערפה יבמתה, ולא יכלה לה עד כי ענתה לה רות ברשפי אש שלהבת יה: באשר תמותי אמות ושם אקבר, וגם נשבעה בה' לאמר: כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי המות יפריד ביני ובינך, ובאמת הדלה נעמי לדבר אליה עוד, ורות קבלה עליה את האמונה הישראלית בלב שלם ובנפש חפצה ככל גרי הצדק הקדושים, ולא יאומן כי יסופר שיצטרך בועז להזהירה עוד שלא תלך אחרי אלהים אחרים? — ונראה שכל החרדה שחרד בועז אל רות באזהרתו זו, היא לחזק אזהרת תורתנו הקדושה: ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני, לא תעשה כן לה' אלהיך, וביאור הדברים שאולי תמצא בין הגוים הקדמונים (עובדי אלילים) איזה מנהגים אשר בהשקפה הראשונה המה טובים ולא נמצאו במנהגי ישראל אם בעניני עבודת ה' במנהגי בתי תפלותיהם, אם בענינים אחרים ויראה בעיניך דרך נכון לשם שמים להכנים המנהגים האלה גם בינינו, על זה הזהירה התורה לא תעשה כן לה' אלהיך, וזו היא החרדה שחרד בועז אל רות, שזה ימים מועטים אשר נתגיירה, ומי כמוה יודעת את כל מנהגי עמה הטובים בעיניה אשר לא נמצאו בין ישראל, ובכל לבבה הלא תרצה לנוטעם גם בינינו לשם ולתפארת, ותחת מנהגים נשחתים לפי דעתה אשר תמצא בינינו תביא מנהגים אחרים נאותים יותר לפי ראות עיניה, על כן הזהירה בועז, שמע נא בתי לעצתי, יען ידעתי כי לבך אמונה לאלקי ישראל, אל תלכי ללקוט איזה מנהגים טובים [כדרך הלקיטה דהיינו שלוקטים הטובים מתוך הרעים] משדה אלהים אחרים, וגם לא תעבורי מזה ממנהגי זה אלי, ככל מה שמצאת המנהגים בישראל טרם באת אליהם וכה תדבקין עם נערותי, עם הצדיקים אשר אולי לפי דעתך תמצא מנהגיהם כמנהג נערים שאין להם לב להבחין לשנות דרכיהם שיהיו לתפארת בעיני העמים, ככה תדבקי עמהם כמו שהם עם כל מעלותיהם ועם כל חסרונותיהם מבלי שתרצה לשנותם לטוב ולהתדמות למנהגים הטובים שבאומות העולם כי כן דרכו של יצר הרע כו' כו'.

חיים ברלין ראבד"ק מאסקווא

הערה קטנה

ע"ד הבימה אם מותר להעמיד באמצע בהכנים.

דברי הרמב"ם והשו"ע (המובאים בהערה על המאמר בית תפלה) הוא דוקא באמצע ממש, שהרי לא הזכירו כלל טעם הסיבוב, רק

הטעם שישמעו כולם, ואיך נאמר שכוונתו שיהיה רק מוקפת אויר, ודברים אלו לא נתנו להאמר בדעת הרמב"ם והשו"ע *) והחת"ס הוסיף טעם הסיבוב ופי' דבריו, שהבימה שלנו היא במקום מזבח החיצון ומזבח הפנימי היינו שאנו מסבבין אותה כאשר סבבו למזה"ח ועומדת בהיכל לפני ארון ה' כאשר הי' מזה"פ, ולכן ראוי לדמותו עוד שיהיה באמצע, ודבריו מבוארין וראוין למי שאמרם.

חו"ץ

פרחי אבי"ב

הפילוסופים הקדמונים אמרו: כי „תכלית הידיעה שלא נדע". ובזאת רצו להוכיח לתלמידיהם מה קצרה בינת האדם ומה קטון הנהו שכלו ודעתו עד כי לא נדע כל מאום, ופלוסופי נערי בני ישראל בזמן הזה ישימו ידם על בטנם ויאמרו בפה מלא: שישו בני מעי, שישו! כי הנני יודע גם את אשר אין לי לדעתו.

* *

*

אשה טובת מראה ויפה תאר היא גן—עדן לעין איש, גיהנם לנפשו, ואבן שואבת נפלאה לכיסו.

* *

*

נפלא לראות כי על עניני העולם הבא אשר אין בו לא אכילה ולא שתיה, אמצא הרבה אפטרפסים ומנהיגים, הדואגים לי והמזרזים אותי לחשיגו, ועל עסקי עולם הזה אשר כל שעה ושעה אצטרך גם

---

*) ימחול נא הרב הגאון המסתתר בשם חו"ץ לעיין בכסף משנה הלכות תפלה פי"א משנה ד' וז"ל: ואל תשיבני מהבימות שבונים בימים האלה בקצת מקומות בסוף ב"ה, ולא באמצע וכו' כי העמדה באמצע אינו מהחיוב אך הכל לפי המקום והזמן שבאותם הזמנים שהיו בתי כנסיות גדולים עד מאד היו צריכים להעמיד הבימה באמצע כדי להשמיע לכל העם, אך בזמנים הללו כו' בתי כנסיות שלנו הם קטנים וכל העם שומעים יותר נוי הוא להיות לצד א' מלהיות באמצע עכ"ל. דברים כאלה אינם צריכים באור.

המו"ל

לאכילה גם לשתיה ואשר בכל רגע ורגע ארגיש הצטרכות מהצטרכות שונות, לא אמצא לי כל משגיח אפוטרופוס ופוקח עין.

* *

*

שיללער היה אומר: „העולם הזה מלא הנהו גדרים קטנים עם גדולים; בעלי חיים הקטנים נכשלים בהם, אך הזאבים יקפצו עליהם; — אשרי למי שהוא זאב בעולם!" הגדרים האלה אם נסדרם נמצאם בעלי שלשה מינים: גדרי האלהים, או הדת; גדרי המלך, או החקים והמשפטים; וגדרי בני האדם בעצמם, או המאדע והעטיקעטע. רבים מן הזאבים (בני הנעורים אוהבי החפש) בזמן הזה יהרסו גדרי ה' ומלך, יסבלו צרות, פרעניות ועונשים קשים בעד פריצת הגדרים האלה, ובכל זאת יוסיפו לחטא ולפרוץ פרץ על פני פרץ בחפשם חפש מחפש, אך מה זה כי לא יגעו בהגדרים האחרונים אשר גדרו הם לנפשם ואשר אין כל שטן להפריע את המהרסים? מדוע לא יתקנו בראשונה את אלה אשר עותו הם בעצמם ופיהם שאסר מדוע לא ישוב ויתיר? — אך את האסור לנו מאחרים אך אותו נתאוה ולו נשא את נפשנו, ואת המותר לא נחפץ לעשות אף כי רב ערכו.

* *

*

לפנים בישראל אמרו: „פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות" ובימינו אלה רבים יגזרו אמר: פשוט בריות בשוק, ואל תצטרך לנבלה....

* *

*

חכמי התלמוד היו אומרים: אם הראשונים כמלאכים — אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם — אנו כחמורים. חכמי זמננו אומרים: „אם הראשונים כבני אדם — אנו כמלאכים": ואני אמר בכל דור ודור רוב הולכי שתים המה חמורים, מעוטם בני אדם ומעוטא דמעוטא מלאכים, ולא עוד אלא שכל איש ואיש רוב ימיו הוא חמור, מעוטם הוא בן—אדם. ורגעים אחדים בכל ימי חייו הוא מלאך.... אשרי מי שמצא את הרגעים האלה, ידעם, ובדעת עשה אז מעשהו, ואוי לו מי שעבר על הרגעים האלה בבלי דעת, ומעשיו עשה אז — כמכונה מבלי דעת וחשבון!....

* *

*

המשנה אומרת: „אם אין קמח אין תורה, ואם אין תורה אין קמח״— והדברים האלה אוכל לאמר על היהודים בעת הזאת במלים אחרות: אנחנו הננו עניים—יען כי הננו סכלים; אנחנו הננו סכלים— יען כי הננו עניים — וחנוך הבנים והבנות הוא הוא הסבה גם לשניהם יחד, ושתיהן יתקנו אם אך יתוקן החנוך.

* *

*

מה נקל לחקות מעשי חשוטים, ומה כבד לחקות מעשי החכמים!—

* *

*

רבים יתאוננו על החיים באשר כי לא טעמו עדן מצוף מתקו, ואחרים יתאוננו יען כי כבר קצה נפשם בכל תענוגות תבל, וכשלמה יניד ראש ויאמרו: ״הבל הבלים... הכל הבל!״ אולם אלה וגם אלה לו יחנכו על העבודה והחכמה, אז טעמו נעימות החיים וגם לא קצה נפשם במו.

* *

*

אין בין החיים להמות, אלא שבאופן הראשון מציאות הדברים נמשכים ברגש, ובאופן השני הם נמשכים (אחרי שאין כליון חרוץ בעולם) שלא ברגש — וא״כ לא צדקו הראשונים באמרם ״עני חשוב כמת״, וטוב מהם יאמרו האחרונים „סכל חשוב כמת״ אחרי שבהרגשה תליה מלתא.

* *

*

מסבות המתהפכות בתבל — הנם מורים נאמנים לאדם, אך יוקירו מאד מאד במחיר השעורים [Уроки] אשר יתנו לו!... לא כל אחד יוכל לשלם מחיר רב כזה.

ר. א. בְּרוֹדֶס

אוי מה היה לנו!

[ויהי אחרי המגפה בערי הנגב בארצנו קוננתי את הקינה הזאת]

1

זַעֲקַת עַמֵּנוּ
עָלְתָה בְּאָזְנֵינוּ ,
נִשְׁבַּר לִבֵּנוּ
עַל חֲלָלֵנוּ ;
תִּתְעַטֵּף נַפְשֵׁנוּ
הָמוּ מֵעֵינוּ ,
עַל צָרוֹתֵינוּ
עַל זְקֵנֵינוּ ,
נָשֵׁינוּ וּבָנֵינוּ ,
נְעָרֵינוּ וְטַפֵּינוּ ,
מְקוֹר דִּמְעָה עֵינֵינוּ ;
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

2

הָהּ אַחֵינוּ
בָּרְחוּ מֵאוֹיְבֵינוּ
עַל הֶהָרִים ,
מֵחֲמַת הַבּוֹעֲרִים
נָשַׁמּוּ עָרִים
מְסִלּוֹת וּכְפָרִים ,
מֵאַף נְעָרִים
מֵחֲרוֹן הַכָּרִים
מֵאֵלִים וּפָרִים ;
אֲהָהּ אִכָּרִים !
הֲכָלָה תַעֲשׂוּ עִמָּנוּ ?
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

3

הָהּ אוֹהֲבֵינוּ
הֶחֱרִיבוּ נַחֲלָתֵינוּ ,
הִרְדִּיפוּנוּ עַל־צַוָּארֵינוּ
קָרְאוּ מָלֵא אַחֲרֵינוּ
הִכּוּנוּ עַל רָאשֵׁינוּ ,
אוֹכְלֵי לַחְמֵנוּ
הִרְבּוּ חֲלָלֵינוּ ,
שׁוֹמְרֵי נַפְשֵׁינוּ
גָּזְלוּ לַחְמֵנוּ ,
אוֹהֲבֵינוּ נֶהֶפְכוּ לְאוֹיְבֵינוּ ,
הֵמָּה פָּשְׁעוּ בָנוּ
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

4

מִי הָיָה בְעוֹכְרֵינוּ ?
מִי הֵסִית שׂוֹנְאֵינוּ,
כִּי קָמוּ עָלֵינוּ
לִרְצוֹת נַפְשֵׁנוּ ,
וְלָבוֹז רְכוּשֵׁנוּ
לְהַכּוֹת אִמּוֹתֵינוּ
וְלִרְמוֹס עוֹלָלֵינוּ
וּלְחַלֵּל כְּבוֹדֵנוּ. . . *)

*) עיין הלבנון נו' 48 מאמר מקיטוו.

וּלְהָרֵס בָּתֵּינוּ
הֵיכָלֵינוּ וְחַצְרוֹתֵינוּ
וּלְאַבֵּד כַּסְפֵּנוּ ?
הָהּ מֶה הָיָה לָנוּ !

5

מוּ״ל קָמוּ עָלֵינוּ *)
לְהַבְזוֹת שְׁמֵנוּ ,
וּלְנַבֵּל צִדְקוֹתֵינוּ
וַיִּשְׁכְּחוּ עֲמָלֵנוּ
לְטוֹבַת אַרְצֵנוּ ,
בְּפוֹעַל יָדֵינוּ
וּבְתֹם לְבָבֵנוּ
וַיִּקְרְאוּ אַחֲרֵינוּ
לְהַבְזוֹת צַלְמֵנוּ
וּלְנַבֵּל שְׁמֵנוּ
וּלְחַלֵּל כְּבוֹדֵנוּ
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

6

וַאֲנַחְנוּ בְּעַצְמֵנוּ
עָזַרְנוּ מְעַט לְרָעָתֵנוּ ,
יַעַן פָּתַחְנוּ יָדֵינוּ
וּצְרוֹר כַּסְפֵּנוּ
לְתַאֲוֹת נָשֵׁינוּ
בָּנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ

כַּסְפֵּנוּ וּזְהָבֵנוּ
הָיוּ בְּעוֹכְרֵינוּ
שׂוֹנְאֵינוּ מְנַדֵּינוּ
מַבִּיטִים עָלֵינוּ
כְּבַעַל נְגָעִים בְּאַרְצֵנוּ
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

7

הָהּ עַל עֲדָיֵינוּ
אוֹי לְעֲלוּקוֹתֵינוּ ,
מַשְׁחִיתֵי תִּפְאַרְתֵּנוּ
פּוֹשְׁטֵי עוֹרֵנוּ ,
שׁוֹבְרֵי עַצְמוֹתֵינוּ ,
מְבַיְּשֵׁי לְשַׁדֵּנוּ ,
הָפְכוּ לְאֵבֶל מוֹעֲדֵינוּ ,
הוֹסִיפוּ עַל חֲלָלֵינוּ ,
עַל מַכּוֹתֵינוּ
עַל תּוֹכַחְתֵּנוּ
הַכְּתוּבָה בְּתוֹרָתֵנוּ
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ !

8

רֹב מַשְׂכִּילֵינוּ
גַּם רַבָּנֵינוּ
רָאשֵׁינוּ
גְּבִירֵינוּ

---

*) ה״ה : ״הנאוויע ווערמיע״ ״סאווערמ׳ איזוועס״, קיבליאנין , וכל עדתם הנועדים על אחב״י לנבל שמם בעיני העמים ומידם היתה זאת לאחינו בערי קיעוו ועוד ועוד המה הניחו אש בלבות הבוערים בעם לעשות נקמה בנו, ועוד היום לא חדלו ממנו להמטיר עלינו אש וגפרית ומלח סדומית, ועד מתי ? ה׳ אלקים הוא יודע !!!

עֲשִׁירֵינוּ
אַחֵינוּ
רוֹאִים צָרוֹתֵינוּ,
מַבִּיטִים עַל נְגָעֵינוּ,
וּמְחַכִּים לִישׁוּעָתֵנוּ
וּמְקַוִּים לְעֶזְרֵנוּ
בְּמַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ
הָהּ מֶה הָיָה לָנוּ!

9

מִי יַעֲמוֹד בַּעֲדֵנוּ
לְדַבֵּר טוֹב עָלֵינוּ
וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ מֵאֵידֵנוּ?
וּמַה אַחֲרִיתֵנוּ?
אוֹי עַל שִׁבְרֵנוּ
עַל פִּידֵנוּ
עַל צָרוֹת לְבָבֵינוּ,
אֲנוּשָׁה מַכָּתֵנוּ,
אֵין צֳרִי לְמַכְאוֹבֵינוּ,
וּלְרֹב פַּחֲדֵינוּ
כָּל שְׁנוֹתֵינוּ,
אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ!

10

אַךְ תִּקְוָתֵנוּ לְמַלְכֵּנוּ
מָשִׁיחַ אַרְצֵנוּ,
שֶׁיָּחִישׁ יְשׁוּעָתֵנוּ
לְאָשְׁרֵנוּ וּלְהַצְלָחוֹתֵנוּ;
הוּא יָרִים רֹאשֵׁינוּ
מֵאֲפֵלָה יוֹצִיאֵנוּ
לָאוֹר יְבִיאֵנוּ,
וְיָסִיר מֵעָלֵינוּ
שׂוֹטְנֵינוּ, וּפְגָעֵינוּ,
אֲלֶכְּסַנְדֶּר הַשְּׁלִישִׁי יִפְדֵּנוּ,
מִכָּל מַכְאוֹבֵינוּ,
בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ,
אמן אמן אמן!!

תולדות צדיק
או
ניר דוד.*)

למען היות ניר לדוד (מלכים א׳ י״א)

זכר צדיק יסוד עולם הרב הגאון הישיש, פאר הדור חסיד ועניו, אדמו״ר ר׳ יוסף דוד זצ״ל אב״ד ור״מ דק״ק מיר הנקרא ר׳ דוידל מירער!

*) לקטתי מבין העמרים, מערוגות מטעי ספרי, ניר דוד, (גימ׳ שמי "מרדכי„)

בעצי לבונה בשמי רוקח,
פרחי עדן מפיקי ריח,
אף אם היו לבער להבה תלהטמו,
אש אכלתם ועוד אינמו,
מקטרתם עוד תעל ריח ניחוח,
ישיבו לבב ישמחו כל רוח;

כן איש צדיק נעלה בצדקתו,
כי תצא רוחו ישוב לאדמתו,
מדותיו תתהלכנה פה בארץ החיים,
ריח פרי תורתו כקטורה לאפים,
שם עולם ישאר לו לתפארת,
וזכרו לברכה, לעד למשמרת,

איש הי' בעיר זיטל ר' צבי שמו: והי' האיש ההוא תם וישר י"א וס"מ, אוהב החכמה וחכמיה, ואת יראי ד' יכבד, ידיו רב לו בתורה, ובקי בכל סדרי הש"ס, אמרו עליו, כי לעת זקנתו ותכהנה עיניו מראות, הי' לומד הש"ס בע"פ, כי היו שגורים על לשונו, מרוב בקיאותו וכח זכרונו, מאנשי השם, ממשפחה רמ"א בישראל: וד' ברך אותו בעושר וכבוד, ויהי ידיו אמונה אוחזות בעקב המסחר ומרכולת, ורעיוניו אחוזות בסבך התורה והחכמה, כי טוב תורה עם ד"א וסחורה — ויחננהו ה' בשם טוב ובבנים ובנות שם עולם נתן לו אשר לא יכרת (כדחז"ל ע"פ, לא ימושו כו', וע"פ החוט המשולש כו', מכאן ואילך התורה מחזרת על אכסניא שלה) כי היו בניו זרע ברוכי ה', גדולים ורבנים, ובראשם התנוסס אבן נזר, נזיר אֶחיו, בנו דוד, נולד לו בשנת תקכ"ז לאלף הששי. ויהי דוד עולה ובא עד הראש, ויעל מעלה בסולם החכמה המוצב ארצה וראשו לשמים, ובמעלליו התנכר בעודו נער (כמאמרם, בוצין בוצין כו'. ברכות מ"ח) ובתהלוכות דרכו בקודש, כי יהי לנס ומופת, ויגדל שמו בישראל.

וכאשר קרני השמש יציצו מבין מחרכי השמים, מבשרות צבא רב צאת השמש בגבורתה, כי תפיץ ענן אורה, ונוגה זהרה, בהדר יקרה, וכי מרגע לרגע תרב גדולתה, עדי ברוב עוזה, תפרוש כנפיה על כל צאצאי הארץ ועלי ארחות החיים — כן קרני אור חכמתו, וקוי זוהר תורתו, אשר התנוצצו באביב ימי עלומיו, בעודנו נצר רך מלא דשן התורה ושמן המדע, הודיעו ויבשרו, כי כרבות ימיו כן תרב גאונו ותגדל תפארתו, שמש חכמתו תפיץ קרנים, מרפא וחיים, ויאירו ברקיו תבל.

ואני בבואי עם הספר, לערוך ולסדר תולדותיו, אמרתי אשאלה לחקר קורות ימי עלומיו אבוא עד תכונתם, מי יתן ידעתי ואמצא לקט

לאשר זה חמש ושלשים שנה, נטעתיו אף עשיתיו להיות ניר לדוד, ואנכי אז בטו"ב שנותי בהלקח תפארתי מעל ראשי ה"ה חותני זקיני, אור עיני, הגאון הצדיק ר' דוד זלה"ה. בעיר מיר תר"ו לפ"ק. שנת: הצדיק אבד! חסיד, אבדה הארץ. לפ"ק.

עוללת מפעלי ילדותו, ובצירי עלילות נעוריו? אך לא ידעתי אחקרהו, לזקנים שאלתי, ואין מגיד לי. ידעתי כי כמוני כמוך קורא הישר! תערוג נפשך אל אפיקי מי קורת ילדותו, לדעת קדם מפעליו, ודעת דרכיו חפצת ראשית דרכו, ועלילות מצעדי נעוריו, תהלוכותיו, מדותיו, וכל מעשי תקפו וגדולתו מיום החל רוח ה' לפעם בקרבו, וילך הלוך וגדול, כן התאונן החוקר האלקי, הגביה שאלה ואמר „מדוע משדי לא נצפנו עתים, ויודעיו לא חזו ימיו?" (איוב כ"ד) רצונו, עלי העתים, קורות שנות קדם, ויודעיו, פי' החכמים, יודעי העתים לא חזו ימיו דברי ימי עולם ילדי יום מה שהי' כבר? כי מאלה תצא תורה לדור אחרון. כן תהמה לבנו ג"א, אשר נסתרו דרכי חיי עלומיו מאתנו ויחסרו לנו העלים האלה מספר תולדותיו.—

והנה חכמינו ז"ל שפטו בצדק על ר"ע בשמעם שמע חסידותו וצדקתו בעת זקנתו אמרו „אם בזקנותו כך, בילדותו עאכ"ו" (עירובין כ"א:) והי' לך לאות משפט אמת זה ליסוד מוסד, ועל בינתם שעה, כי ימי הזקנה יגידו אותותם על תכונת הנפש בימי נעורי'. והנה עינינו הרואות את כל הגדולות אשר הפליא לעשות בימי זקנתו בחורף שנותיו בחרפו נפשו באהבת ד' בתום ובאמונה, ובכל אשר התענה דוד בסיגופים וענה בצום נפשו, בענותו הרבה ודרכי טובו והנהגותיו בקודש, אות נאמן הנה לראות בם מראש, כי גם באביב ילדותו הי' מאוד נעלה בקדוש הליכותיו לתורה ולתעודה ולכל מדה חמודה.

בהיותו עוד עלם עול ימים, ושמע חכמתו למרחוק נשמע, וכשמן תורק שמו הטוב, נכבדות מדובר בו, וה' הפיל חבלו בנעימים. ויתחתן דוד עם בת הרב הגדול ר' משה אבד"ק קלעצק, גיסו של הגאון ר' אלעזר בעל אור חדש. בימים ההם בא הגאון הנ"ל לשם, לבקר שלום אחותו הרבנית, וההתן ר' דוד גם הוא, נתכבד להיות אז שמה. ויספרו לו מכל הטוב אשר עשה ד' להם להתחתן עם אנשי שם נכבדי ארץ, וביותר הפליגו במעלת תהלות החתן הנ"ל. ויהי כראותו אותו מצא חן בעיניו, כי חכמתו האירה פניו, ויאמר לנסות אותו לדעת במה כחו גדול, לחפור ולשדד שדה ההלכות, ועוצם ידו לשחות בים התלמוד. ויראהו מקום א' בתלמוד לשום עין עליו ולהוציא משם סגולה, למען תברכנו נפשו. העלם התבונן, ולא מצא חצי כונתו אשר ירה לו המורה למטרה (משגה הי' לו, כי הוגה מן המסלה, ולא שת לבו אל המקום אשר הראהו שם) ויתרוצצו רעיוניו בקרבו ויחתרו להעלות בידו אבני חפץ ולא יכולו, וילך להרגיע מעט, אך עורקיו מאנו השקט, ויקם וישם פניו שנית אל המקום ההוא, וירד עד חקרי תהום הסוגי' ההיא עמוק עמוק, ויגלו לפניו סתרי תבונות. שמח וטוב לב שב העלם אל דודו הגאון, ובבואו אמר עם הספר, הנה זאת מצאתי, ולא אדע אם באלה חפץ אדוני? הגאון מחריש משתאה, ענה דודו ואמר לו „לא אכחד ממך בני יקירי! כי לא זה המקום אשר הראיתיך אך הטבת לראות גם פה, ותראני

את כחך הגדול ואת יד שכלך החזקה יותר מאשר קויתי ודרשתי ממך, ודע בני מחמדי כי החייתני בהמטעמים אשר הבאת לי בנועם חידושך אלה אשר המצאת לפני, בינותי ורדתי מדבשם כמה חילוקי דרבנן אשר לא שערום הראשונים. ברוך בני לד' וברוך טעמך, מפיך הוספתי לקח דעת ומזימות אמצא, ידעתי בני ידעתי! כי עשה תעשה ויכול תוכל להיות לנס בקרב עמך גדול ורב בתורה, והיית ליהודים אורה!

ויהי דוד משכיל בכל דבר הלכה וד' עמו! הגדיל הפליא לעשות חיל בכביר כחו כפלים לתושיה, ויחדש חדושים נפלאים בתורה וישלחם אל דודו הגאון הנ"ל לבחנם ולצרפם בכור תבונתו וכולם צדקו יחדיו, מיוסדים על אדני ההלכה, ובנוים על מוסדות האמת, ובענותו הגדולה לא העלם בספר ולא אספם יחד לחוברת כי רק לגלות האמת שם מגמתו ולא עשה תורתו עטרה להתגדל בה, כי הי' תמיד נחבא אל הכלים בורח מן הכבוד והצנע לכת. אולם תורתו היתה מכרזת עליו [וע"ד שפרשו הכתוב, סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם: רצונו, ה' סתר למו סוד ומוצנע בלב יראיו, שאינם מפרסמי' מעשיהם הטובים, אולם ובריתו להודיעם, ר"ל ברית כרותה לו ית' להודיע ולפרסם אותם ולגלות צדקתם בקהל רב] ויצא שמו בכל הארץ: וגדולי חכמי העיר זיטל עיר מולדתו, המה ראו כן תמהו על רוחב לב העלם הזה, ורוב גאונו בתלמוד ובפוסקים ראשונים ואחרונים, ויתלחשו אנשי העיר ויאמרו איש אל אחיו „הנה אדונינו ומורנו זקן, (הוא זקנו הרב ר' חיים האב"ד דשם) ויקם ד" לנו מושיע ורב, מיוצאי חלציו לשבת על כסאו. ומה גדלה שמחתם בלבבם, בשמעם כי גם זקנו הרב הישיש, רחש לבו דבר הטוב כמוהם כמוהו, ויסמוך את ידיו עליו לעיניהם, ויאמר לכל העם הנצבים שם עליו, דוד הוא הקטן גדול ורב יהי', והוא ישב על כסאי כאשר אשכב עם אבותי, ודעו וראו כי אין כמוהו איש אשר רוח אלקי' בו, וידיו רב לו להורות לעם דרך ה'. ולו היינו על אדמת הקודש ראוי והגון הוא להיותו גם שם לנשיא בתוכה, וידון ויורה כדת וכהלכה. ועוד בחיי זקנו הרב עטרהו כבוד שמהו לאב ולמורה עליהם, ועוד טרם שקעה שמשו של זקנו הרב, זרחה להם שמשו של דוד נכדו, וינטלו וינשאו אותו, בעוז והדר וביראת הכבוד.

בעת ההיא נקרה נקרה שם הרב המאה"ג ר' ברוך מ"מ ד"ק... אשר הי' חבר טוב עם ר' דוד בנעוריהם, ויבוא אל בית חברו הרב הרך בשנים, וירא את כל כבודו, ואת יקר תפארת גדולתו אשר כל בני העיר עטרהו הוד ותפארה, ויכבדו לשמו במורא, וכי במעט השנים, השיג רב דעת וחכמה לשפוט בצדק את כל עמו, ומישרים ינחמו, ויחד על כל הטוב אשר עשה ה' לדוד רעו הצעיר ממנו, ויאמר ברוך, שמעני נא דוד יקירי! ושא נא לי כגודל אהבתך—אשאלך והודיעני, הלא אנכי חברך ואתה רעי אלוף נעורי, אשר תרגלתי אתך כאחים גם יחד, ועתה הגידה נא לי איפה בחכמתך, איך אעשה אנכי ואצדק לעיני

אנשיך אלה? האומנם לא אוכל כבדך לקרוא אותך בשם רבי! כאשר יעטרוך בשם הכבוד הזה אנשי עירך ומקומך, בשגם צעיר לימים אתה ממני? ואם בשמך אקראך כאשר נסיתי אתך, או בשם חבר ורע, אולי אקל כבודך לעיני בני עמך? עתה הורני בטובך איך אעשה ואצא ידי שניהם? בשחוק נעים על חן שפתיו, ענהו ר' דוד קרא נא לי בשמי, כי אלוף נעורי אתה לי, וכבודי מחול לך. „הלא אתראה גבר יהיר, ואהי כמתגאה על ההמון — אמר ר' ברוך — ואיך אפרוש אני מהצבור המכתירים אותך בכתר השם טוב, רבי! רבי!" ויהי כי הפציר בו, ויקש בשאלתו זאת, ויענהו ר' דוד לאמר „הלאיתני אחי! הציקותני בדבריך כלכל לא אוכל, הכרע הכרעתני והזקקתני להוציא מפי דבר סתר לא הודעתי לאיש ולא גליתי לזולתך בלתי היום, הן ידעתני אחי מנוער, לא נכחד עצמי ממך, גאות ורהב שנאתי, לא התכבדתי מימי בקלון חברי, ולא התרהבתי עליו חלילה, והפעם ענותי תרבני ואשען על דחז"ל (שרא לי' לאינש לאודעי נפשי' כו') ובזאת יודע לך איפא, אם יאות לך ואם שוה אני לקראני בשם רבי, ועתה שאל נא לי אחי בכל סדרי הש"ס, אם לא אגיד לך בע"פ כל מוצא דיני הפיסקי תוס' ככתבם וכלשונם, כיד ד' עלי" כשמוע ר' ברוך הדברים האלה יוצאים מפה צדיק ויפג לבו, בראותו כי דוד הגדיל, ועלה על בחכמתו, ויברכהו ד' כצדקתו.

בהיותו כבן עשרים ושש בחרו בו קהל עדת עיר מיר (עיר התורה כי כן מלפנים נקראה) אשר אנשיה מלפנים אנשי שם שועים וכנענים ונכבדי ארץ, תורה וגדולה בה קננו, עושר וכבוד אתה שכנו, ונכבדה כפלים בכל חמודותיה, כבוד הלבנון ניתן לה, הארז הגדול שתול בקרבה, גאון עוזנו הרב הצדיק ר' דוד בה אוה למושב לו, כחמשים שנה הי' רועה שם אחיו במרעה דשן התורה, ובנאות דשא התושי' הרביץ עדריו ותרבינה סרעפותיו וייף בגדלו באורך דליותיו, כי הי' שרשו על מים רבים, מי התורה והיראה, בסעפותיו קננו כל שוחרי דעת ובצלו יחסיו כל מבקשי אמת, שם הרבה ישיבה הגדיל תורה והאדירה, ומשם שמש צדקתו פני כל הארץ האירה, שמה ישב כסאות למשפט כסאות לבית דוד.

מראשית כזאת הגדנו כי בכל מדותיו החמודות הי' מאוד נעלה במדת ענותו היתירה, ונשא ביראת ד' הטהורה, והלך בעקבות רעו, אשר נדברו יחד בתורה וישבו יחד כסאות למשפט ה"ה הגאון הצדיק ר' ליב ק"ב מבריסק ויאחז צדיק דרכו דרך הקודש להיות צנוע ועניו, ובמסוה היראה להסתיר פניו, (כדחז"ל כל העוסק בתורה לשמה זוכה כו' מלבשתו ענוה ומגלין לו רזי תורה והוה צנוע כו') אשר לזאת עקבותם בל נודעו, ורובי תורותם נעלמו מאתנו כי שניהם גם יחד לא באו בכתובים בספר (כ"א המעט שהביאו תלמידיהם בשמם בספרותם, ואשר עוד לא נשכח משומעי חכמתם והמה לנס על גדלם וגאון תורתם).

ימים רבים אשר ענה בצום נפשו, לחם לא אכל ומים לא שתה כל ששת ימי השבוע, (בלי הפסקה) רק בליל וביום השבת, והי' עומד ולומד כל היום בקדושה ובטהרה, ובלילה שירה עמו לקום באשמרה, ולבכות מרה ויעורר אבל וקינה, על חורבן ירושלים וגלות השכינה, וכאשר שאלהו פעם א' בנו הרב ר' שלמה: אבי! הלא תגיד לי, הן הרופאים יאמרו, כי יסוכן בחיים, איש אשר יצום כמוך ימים שבעה? ויגער בו אביו ויאמר, תורת ד' משיבת נפש! והאיש אשר בלבו אהבת התורה היא תשביעהו לחם שמים ותוסף לו שנות חיים, ועינינו הרואות כי הי' ר' דוד בריא וחזק איש רם הקומה משכמו ומעלה גבוה מכל, כן הדרת פנים נאה לו הדר הוא במעטה צדקתו, ותפארת לו מכל האדם. לא נפל פניו בכל אשר ענה ומראהו טוב כל הימים, זה חלק אדם ישר מה': חסנם ומשגבמו, צור מעוזמו.

מרחוק ומקרוב נהרו אליו תלמידים רבים לשמוע מפיו תורה ויאצל מרוח חכמתו עליהם, הורם דעה הבינם שמועה, בש"ס ובפוסקים, וידעם דת ודין חק ומשפט, ויהיו למאורות לדין ולהורות, בכל דבר משפט בישראל, כן שאול נשאל דוד שאלות נעלות ותשובות חשובות, מאת כל גדולי רבני הארץ וכל הדבר הקשה הביאו אליו, והוא הוציא כנוגה משפט והשיב לכל שואל דבר ה' זו הלכה, שמורה בכל ערוכה. הגאון המפורסם ר' יעקב מקארלין (בעל משכנות יעקב) בעברו לא רחוק מהעיר מיר שם דרכו לשם, לבקר את פני הרב ר' דוד ולשאול לשלום לו ולחוות דעת בדבר הלכה. כן הגאון ר' מנשה איליער נסע ובא אל הרב לשאול אותו דבר הקשה במשנה והוא פירש לו באר היטב.

כרבות ימיו ושנותיו, כן רבו וכן פרצו צדקותיו, וכגודל צדקתו ותומתו, כן גדלה ענותו וחכמתו, והי' מכבד כל אדם ומקבלו בסבר פנים יפות, ודבורו הי' בנחת עם כל, ועצתו כאשר ישאל איש בדבר אלקים. ויהי דוד משכיל וערום ביראת ד' טהורה, להסתיר מעשיו וצדקתו מהגלות. אשר בהועדם יחד אנשי העיר לספר בשבחו, וענות רוחו, ענו ואמרו „הן זאת תהלתו, כי לא נדע תהלתו—." כי זה לו חמשים שנה אשר הסתופף בקרבנו, והי' מעורב עם כ"א בתוכינו, ובכל זאת לא ידענוהו ולא הכרנוהו, כי קדוש ונורא הוא.

בשבתו למשפט לדין בין איש לרעהו אימתו נופלת עליהם ושאתו תבעתמו, והב"ד היו עומדים לפניו באימה וביראת הכבוד, ויגורו מפניו לדבר שקר וישמעו לקולו כאשר יגזור אומר להקים, כי על כל מוצא פיו יחיו, ואוי לו לאיש אשר ימרה את פיהו, לא ינקה מרה תהי אחריתו וכן שמעתי רבות, אשר קרה לאיש איש אשר לא שמר לקיים דבר משפטו. רבות נפלאות ספרו יודעיו ממנו. ובאמנה לא יבצר לאיש צדיק וחסיד כמוהו אשר פיו שמר, ולשונו נצר

בקדושה ובטהרה, להיות קדוש כל מוצא פיהו לברכה ואשר ארה יואָר. (כדרז"ל ובס' יראים).

אחת מהנה ידעתי ג"א מעשה נאמנה: איש א' (ידעתיו בשמו) ולו מסחר גדול מיי"ש ושכר, שכח למכור חמצו ונזכר אחרי שש ומעלה, בא בחפזו לשאול ע"ז את פי הרב, והרב הורה כדת וכתורה, באיסור הנאה, לפתוח פרודות החביתים ומגרפותיהם ולשפוך משקאותיו, ויברכהו הרב „כי המקום ימלא לו חסרונו באבוד כספו והונו", לא ארכו הימים, ושמש ההצלחה החל להופיע בבית האיש ההוא, וישב ה' לו כפלים, ברכה מלא חפנים, כברכת הרב אשר ברך אותו.

מדותיו החמודות, הנהגותיו הישרות בקודש נאדרות, למו אין ספורות. ולי מהיקרות, אמרות טהורות, דחז"ל ע"פ ודוד הוא הקטן "הוא בצדקתו מתחלתו עד סופו" (מגילה י"א) ואענדה זר תהלתם זה, מדוד, לדוד, וכתר זה הולמתו, כפי מדת צדקתו, ולי נאה לספר תהלתו, באשר זכיתי לחזות בנועם תואר פניו, וטוהר לבבו בכל עניניו, צדיק חסיד ועניו, ואעידה עליו, כי בענותו ותומתו, לא הטריח מעודו אף נער קטן (שהוא בן תורה) להגיש לו את חפצו, ואת זה חזיתי אני, שגם בזקנתו, בהיותו חלש ורפה כח, נשא רגליו הכבדות מחדר לחדר, להביא משם את הכר, אשר הוא יושב עליו, ולא אבה להטריח לזולתו בכבדו את כל אדם יותר מגופו. ועד יומו האחרון עמל ויגע בתורה, כחשיכה כאורה, ובדרך למודו לאמתו ש"ת, נפרקו כל הררי הקושיות ויתפוצצו כל סלעי הפליאות אשר הגדילו לשאול מאתו הרבנים בשו"ת. ויאר נתיבות פסקי ההלכות הראשונים, עד קצה גבול האחרונים.

ויהי כי זקן דוד, והיו ידיו כבדים למשוך בשבט סופרים, להריץ תשובותיו לכל הרבנים לשאלותיהם, ויצו לא' הדינים העומדים עליו להשיב מפיו לכל או"א, ובבוא תשובתו קבלוה להלכה כמסיני ואמרו, „כבר הורה זקן!" (כן ידעתי כי תשובתו המובאה בס' גלי' מסכתא, הוא צוה להרב ר"י יהושע (בעל הגדה, ב"י) להשיב כזאת להגאון ר"ד מנאווארדאק מפיו, (ולא מפי כתב ידו).

ויברך ה' אותו בבנים, נטעי נעמנים, גדולים ורבנים, בעלי עושר וקנינים, ויהיו לו ארבעה בנים ובנות שלש. בכורו הרב ר' מיכל משערשאוו, משנהו, הרב המאה"ג ר' משה אברהם ר"מ דהישיבה הק' דשם (והוא הי' גם ממלא מקומו ויושב על כסאו) והרב ר' שלמה אבד"ק בוטען. והרב והגביר ר' ישראל אשר שערשעווסקי בבריסק. ויתחתן עם נכבדי ארץ וגבירי' מפו'. גם ב"ב הרבה היו לו מהם ג"כ רבנים גבירים, כספירים מאירים, דור ישרים. והנה עוד רבות ונכבדות יש לי להביא בזכרון תולדותיו, אשר מהם תוצאות חיים, לקח טוב

ומוסר השכל לדורשי צדק. יראו ישרים דרכו יוסיפו אומץ, ויראי ה׳ באמונתם יתחזקו, מהם אשר חזיתי ראיתי אני, מהם אשר נודעו לי מאנשי אמת, הלא הם כתובים בספרי נ י ר ד ו ד, שמה זרעתי גם מעט חדושי תורתו, שם גם ההספד מ״ר אשר עוררתי, והקנה לדוד אשר נשאתי עליו.

עוד אחת קטנה וגדולה היא אלי, שמעו ותמהו! איש צדיק והסיד זה, למד באחרית ימיו את ס׳ המוסר והמדות „מסילת ישרים" וישננהו, מאה פעמים ואחד, למען לא ימוש מפיו ויזכרהו. והנה אם יפלא זאת בעיניכם? בעיני לא יפלא, אנכי אשר ידעתי תומתו וצדקתו והי׳ נחשב בעצמו כאחד העם כמאמר דוד נבזה בעיניו כו׳ וחרד לדברי חז״ל שאמרו „אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה הי׳ בעיניך כו׳ (נדה.) אשרהו! ואשרי לבניו אחריו פרי צדקותיו יאכלו, בו יצדקו ויתהללו.

ואנכי אשר זכיתי להסתופף בביתו, להיותו חותני זקיני (זקן אבי אשתי) אשר שתי שנים ומחצה הייתי מרואי פניו ומעשהו בקודש, תרתי מדותיו, בנתי אורחותיו, קדוש הליכותיו, אנכי אשר יקרתי גם נכבדתי מאתו לשום ידיו עלי לברכני שבת בשבתו ואשר הייתי שם אתו גם כל עת חליו, גם ראיתי צדיק נאסף וישב רוחו לאלקיו בקדושה וטהרה, עלי נפשי תשתוחח ורבות אנחותי בזכרי ענות צדקו, והדרת קדשו מרחפת על פני, עוד תמונתו לנגד עיני, לזכר עולם אשים פה נגד אחי המעט מזכרון תולדותיו, אפס קצה מדת צדקותיו, באורם נראה אור, חיי עולם דור ודור.

ויקרבו ימי דוד למות ויקרא לבניו, לב״ב וחתניו, ויצו אותם "חזקו ואמצו בתורת ה׳, ותהי אהבתו בלבבכם, ויראתו על פניכם" ולבנו הרה״ג (אשר ימלא מקומו) ר׳ משה אברהם, ענה ואמר "מעשיך ירחיקוך ומעשיך יקרבוך!" כמאמר עקבי׳ לבנו (עדיות פרק ה) ויברך דוד אותם, איש איש כברכתו. גם עלי ראשי הניח צדיק ידיו ויברכני בשיר המעלות לדוד (קכ״ח). ויגוע וימת בשיבה טובה, בן שבעים ושמונה הי׳ במותו, לא כהתה עינו ולא נס לחה, וימת בכ״ח לחודש העשירי זקן ושבע ימים, שנת וצדקתו לעולמים.

וכל הרבנים מרחוק ומקרוב נבהלו נחפזו, חשו ויבואו ליום קבורתו, לספוד לצדיק ולבכותו, והגאון ר׳ דוד טעבלי (מחבר ס׳ בית דוד) ספדוהו מספד גדול ויעורר תאניה ואניה, ובכל מקום אשר הגיע דבר השמועה כי גוע ונאסף הצדיק אבל גדול התאבלו, ויבכו אותו כל ישראל: אמרו צדיק! אשרי לו ואשרי לדורו, יהי מליץ יושר לבית ישראל, ולבית דוד לזרעו ולז״ז, ולי אני חתן ב״ב, הכותב במדע ובחילה, אשר נפשי עליו אבלה, ורוחי חובלה, ואני תפלה! "תנצב״ה סלה„!

מרדכי בהר״מ ראבינאוויץ.

פרחים ושושנים

זה מעט השאיל לי אחד ממכירי את מכ"ע הבקר אור שנה שלישית, ובקראי את דברי החכמים והסופרים המתנוססים בו, שמח לבי ויגל כבודי, כי מצאתי בהם פנינים יקרים הראוים להיות לוית חן לראש ספרות העברית, וגם בפעם הזאת ראיתי מה רב טוב צפון במכ"ע כאלה לבית ישראל, כי לולא הם, לולי העירו ועוררו את רוח חכמינו וסופרינו להפריח פרחי נעם בכרם השפה העבריה כי אז לא נראו הנצנים ההם בארץ ונרדם לא נתן ריח באפינו, כי אף אם לא אלמן ישראל בדור הנאור הזה גם מחכמים וסופרים בליטעראטור העברית וידם רב להם למשוך בעט סופר מהיר גם בשפת קדשנו, בכל זאת לולא מ"ע ומאספים כהבקר אור לא זכינו לחכמת החכמים ההם, כי לא יד כל אחד משגת להוציא את הגות לב חכמתו לאור, גם רבים מהם אין עתותיהם בידם ולבם סחרחר במסחרם ומשלח ידיהם מבלי מצוא עת לנוע אל ערים רחוקות אשר בתי דפוס נמצאים בתוכן להוציא את פרי תבונתם לאורה, גם רבים בהם אשר אין בדברי חכמתם די ספר מיוחד, ועוד סבות רבות ושונות כאלה, ועל המאסף ומוציא לאור דברי החכמים והסופרים ההם נוכל להמליץ את מליצת חז"ל: "חמרא למריה טיבותא לשקייה" (ב"ק צ"ב:) ויותר עוד עלינו לשבח להמוציא לאור את מכ"ע הבקר אור כי הוא גם בהיותו שב וישיש, ישיש עוד כגבור לרוץ ארח ולגבר חילים להגביר ללשוננו הקדושה, לנובב ניב השפה העתיקה הזאת ולטעת בכרמה נטעי נעמנים נטעי נוטעים במועצות ודעת, בבקר זרע החכם הזה את זרע חכמתו, וגם בערב לא הניח ידו, וכאור בקר יזרח הבקר אור. והנה בהעיפי עיני על מ"ע הזה שנה שלישית, אמרתי להעיר את אזני המו"ל הערות אחדות, ואם תהיינה לו לרצון, אוסיף שנית ידי להציג את שאריתן לעיני הקוראים הנכבדים.

בהוברת שניה במאמר הגזרה והבניה להמו"ל בתפלת הפראנקיים אל ש"ץ שקוצם אשר שבש יעב"ץ בס' השמו"ש. נמצאים הדברים האלה: "אסר (כצ"ל) שרץ כל השרצים" והמו"ל יאמר כי הוא אינגו יכול לתקן איך היה כתוב בעצם וראשונה. והנה בעצם וראשונה היה כתוב: "עיקר ושרש השרשים" ע"ד עקר שרשוהי בדניאל (ד' י"ב) וע"ד עקרא ושרשא דכל עלמין בסה"ז אשר הוא תאר להא"ס כידוע והרשעים ההם מכת פראנק ימ"ש נתנו את התאר ההוא לש"ץ שר"י.

בחוברת חמישית הואיל ה' א. ש. ווייסמאן לבאר את מזמור שיר חנכת הבית לדוד (תהלים ל') וישם אותותיו אותות כי הוא מזמור לתודה לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו אחרי אשר

הציל ה׳ אותו מכף מלך אשור, כי שתי המאורעות היו תכופות זו לזו, וכפי הנראה נשבתה עבודת ה׳ בבית המקדש בעת אשר צר סנחריב על ירושלים ובחלות חזקיהו את חליו האנוש כו׳, ע״ש כל הדברים המחכמים ההם, והנני להודיע להחכם המבאר ההוא כי בעקר הביאור הזה כבר קדמו חכם אחד (ה׳ מ. י. מיימון) במכ״ע כוכבי יצחק (שנת 1856 חוברת כ״א) ומאשר מכ״ע ההוא יקר המציאות הוא במדינתינו, אעתיק בזה דברי החכם ההוא. הלא כה דבריו: ראיתי בכרם חמד מחברת רביעית מכתב מאת החכם יש״ר אשר החליט בו כי ירמיהו הנביא חבר את המזמור ההוא (מזמור שיר חנכת הבית) בעת אשר הוציאו אותו מן המהפכת אשר שמו אותו אויבי נפשו על לא חמס בכפו, יעו״ש היטיב, ואני תמה כי מלבד אשר מלות "ה׳ אלהי שועתי אליך ותרפאני" וכיוצא בהן מורות למדי כי הוא הודאה על קימת המשורר מחליו מה שלא נמצא בירמיה. הנה כתוב "ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם. ה׳ ברצונך העמדת להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל" יוכיח על פני השערת יש״ר ויכזיבנה כי ראשונה מתי היה ירמיה בשלוה, והוא היה איש ריב ומדון מנעוריו בעדות עצמו עליו, נגש ונענה נחלה על שבר בת עמו ועל מכתה האנושה מאין הפוגות, ואין כמוהו בנביאים אשר שתה חמת כוס שדי לרויה, שנית איכה נוכל לחשוב על נביא קדוש ה׳ מלדה ומבטן שיהיה כמסתפק זמן מה בהשגחה, ויתאמר כי אך כחו ועוצם ידו עשה לו את כל החיל הזה? — ועתה שמע נא השערתי: לדעתי מחבר המזמור הזה היה חזקיהו מלך יהודה עת הצילו ה׳ מכף מלך אשור גם הקימו מחליו החזק בעת ההיא כמבואר בכתובים (מלכים ב, י״ט, כ. ישעיה ל״ז ל״ח) והוא כולל שתי הצלות וישועות האלה בבאור רחב, מתחיל ארוממך ה׳ כי דליתני, ר״ל הגבהתני, ולא שמחת אויבי לי הוא סנחריב מלך אשור אשר חרפו וגדפו, השמוש בלשון "דלה" על ההגבהה וההתרוממות הוא דומה למה שנזכר (בישעיה ל״ח י״ג) דלו עיני למרום — אף שהם משני שרשים, כי שם (בישעיה) הוא מפעלי הכפל ושרשו דלל, ופה מנל״ה ושרשו דלה, בכל זאת הם מתדמי המובן ויש דוגמתן לרוב בלה״ק — ה׳ אלהי שועתי אליך ותרפאני חיתני מירדי בור, הכונה על הקימו אותו מחליו הקשה, ולכן זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו, כי (אך) רגע באפו (נמשך אפו) אולם חיים (הכוונה שנים רבות הוא) ברצונו כמו שמבואר שם "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה" בערב ילין בכי ולבקר רנה, הכונה על מפלת סנחריב בלילה אחד, כמש״כ שם (ל״ז ל״ו) ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים אלף וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים "ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם וגו׳ הסתרת פניך הייתי נבהל" מתאים מאד לתכונת חזקיהו

אשר גבה לבו ואהב להתפאר ולהראות לכל את עשר כבוד מלכותו וסגולות אוצרותיו כמו שמבואר בדברי הימים ב' (ל"ב כה) "ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים, ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלים ולא בא עליהם קצף ה' בימי יחזקיהו" *) וזהו מה שאמר, ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם (אכן כמעט) הסתרת פניך הייתי נבהל (מביאת סנחריב ומעצם חליי עד שכבר הייתי נואש ולא האמנתי בחיים) אכן ה' ברצונך (היא השנחתך החופפת עלי אשר בלעדה האדם אין ואפס הנהו) העמדת להררי עוז, ועתה מזכיר מה שהתפלל אז בעת תוקף חליו "מה בצע בדמי ברדתי אל שחת? היודך עפר היגיד אמתך?" דומה למה שאמר שם (ישעיה ל"ח י"ט) כי לא שאול תודך מות יהללך, לא ישברו יורדי בור אל אמתך. "הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה", ראה מש"כ (בישעיה ל"ז א') ויהי כשמוע המלך הזקיהו את דבריו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק וגו', "ה' אלהי לעולם אודך" דומה למה שכתוב שם, חי חי הוא יודך כמוני היום וגו', ה' להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו על בית ה' (שם י"ט כ') **) עכ"ל החכם ההוא בכוכבי יצחק. והנה פה מקום אתי להודיע נאמנה כי אנכי הייתי הראשון בהשערה הזאת אדות המזמור הזה, ועוד לפני כ"ב שנה כתבתי זאת זכרון בספר אשר עודנו בכתובים, אכן אנכי לא הרהבתי בנפשי עוז להוציא את ההשערה ההיא לאור ולגרוע את המזמור ההוא מיד נעים זמירות ישראל, ומה גם אחרי רואי כי חכמים רבים מחכמי דורנו גזרו אמר על מזמורים רבים בס' תהלים כי לא לדוד הם רק ילידי דורות אחרונים המה, ואם נשמע לדברי כלם כי אז לא ישארו מכל מזמורי תהלים רק מזמורים מעטים מאד לדוד אשר רק הוא יכונה בשם נעים זמירות ישראל — ורק שמו נקרא על ספר תהלים. ואם חז"ל יחסו מזמורים אחדים לאנשים אחרים זולת המשוררים אשר נקבו בשמות בראש המזמורים, הלא היתה זאת קבלה בידם ועלינו לקבל את קבלתם.

קלמן שולמאן

---

*) ועוד ראיה על אהבת ההתפארות של חזקיהו הוא מה שהראה לשלוחי מרודך בלאדן מלך בבל את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו אשר בגלל הדבר הזה חזה עליו ישעיהו הנביא חזות קשה כמש"כ (בישעיה ל"ט ובדהי"ב כ' יב—כ—) וה' מיימון שכח להביא גם את הראיה הזאת לדבריו.

**) ה' מיימון כתב במאמרו הנ"ל כי לפי פי' המפרשים לא יקביל הטיב הכתוב חיים ברצונו אל רגע באפו, ולדעתו חיים הם שנים רבות כו' ע"ש ושכח כי רש"י ז"ל פי' כן וז"ל כי רגע קטן באפו וחיים ארוכים ברצונו, וכן פי' גם הראב"ע ובדרך הזה תרגם גם הרמבמ"ן ז"ל.

הערה

בילקוט בראשית רמז מ"ד אות ב' בשם מדרש אבכיר.

שאלו תלמידיו את ר"י מכו עזאזל כו'. מיד ראה שמחזי ריבה אחת ושמה איסטהר, נתן עיניו בה — נראה לענ"ד שזהו כוונת ר' נחמיה בברייתא דמגילה י"ג א' הדסה שמה, ולמה נקראת אסתר שהיו האומות קורין אותה על שום איסתהר — והוא שהנערה הקדמונית איסטהר היתה נודעת להאומות ביפיה הנפלא, עד אשר גם המלאך שמחזי נלכד ברשת תאוה, לכן קראו את אסתר לעולם יופיה על שמה אסתהר, ומרדכי והיהודים שינו את שמה מאסתהר לאסתר — ולפירש"י שפירש ירח, יקשה למה לא קראו אותה בשם לבנה או ירח או בלשון ארמי סיהרא, והדבר נכון וקרוב לאמת בס"ד.

חיים בערלין ראבד"ק מאסקווא הבירה.

אחרית דבר!

הנני עומד על מפתן גני והוצה, הנני יוצא ממנו אחרי אשר נטעתיו ופתחתי פתח הגן לכל איש ואיש לבוא פנימה ולשוח בו כרצונו, אנכי עבדתי את עבודתי באמונה ובתם לב. בריתי לי פרחים אשר נתנו קטורה באפי, שושנים — אשר ריח ניחוחם השיב את נפשי, שתלתי עצים רעננים אשר — לפי ראות עיני ישאו פרי קדש הלולים לה' אף עשיתי כל אשר היה לאל ידי לעשות לפארו להדרו ליפותו ולהוסיף חנו בעיני הקוראים אשר יבאו לטיל בו. אולם קורא נכבד! לא אעשה שקר בנפשי לאמר כי גנן מובהק ומומחא אני, וכי הפרחים השושנים והנטיעים אשר מצאו חן בעיני, טובים ונחמדים יהיו גם בעיניך, יודע אני בעצמי שאיני רגיל בעבודה כבדה וקשה כזו. "וכל ההתחלות קשות„ אמרו חכמינו ז"ל בכלל, ומה אדבר באזניך קורא יקר טרם הפרדי ממך? הנה גני לפניך, פתוח הוא לרוחה בא נא שעריו, טיל בין ערוגותיו, קטף לך פרחים ושושנים לכל אות נפשך, והיה אם ימצאו חן בעיניך, ברכני נא ברך על פועל ידי, ואם אין... הלא ידעתי כי אז גם כל ההצטדקות כאין לפניך, וכל מה שאוסף למצוא זכות על מעללי, כן תוסף לחרות אפך בי, וכל דברי אלה לשפת יתר יחשבו, כאשר לא הועילו כל ההתנצלות של המחברים

והמוצאים לאור ספרים שלא ישרו בעיני הקוראים לשכך חמתם, ואולי עוד הוסיפו אף על חמה, ואנכי מה כי אכביר עליך מלים ? . . .

אם ספרי הוא — גן, ומאמריו המה פרחים, הנה יהיו הסופרים אשר הצמיחו את פרחיו כשרשים וכעקרים אשר מהם לנטיעים תוצאות, ואם כן איפוא שים נא עיניך על השרשים, טרם תוציא משפט הפרחים, הכין לב לעקרים, למען דעת פרים, אנכי לא חסתי על עמלי, בקשתי אף מצאתי סופרים מובהקים, גדולי הרבנים חכמים מפורסמים ומושכים בשבט סופר נודעים לשם ולתהלה. והמה יהיו לצור מעוז וחומה בצורה לגני לבלי יהיה למרמס, ולבלי יבואו בו פריצים ויחללוהו, אנכי אולי שגיתי בסדורו, אולי הרביתי במאמרים ממין אחד והמעטתי ממין אחר, ואולי עשיתי משגה, בדברים אשר כתבתי אני, הורונו נא אחי! ומקרב לב עמוק אודה על חסדכם זה, וברצות ה' פעלי ובמצאי ידים תומכות להוציא לאור חלק שני וגם שלישי, אענדכם עטרות לראשי, ועצה טובה כי תגידו אשמע: אולם אל תשיאו עלי עון אשר חטא אשר לא חטאתי (כדרך איזה מבקרים המנקרים אחרי מומי כל סופר, וכל מגמתם לא לבקר את הספר, כי אם את הסופר, אם משכיל הוא בכל דרכיו וחכם בכל מעשיו) והיה אם כה תעשו בלי משוא פנים, ובלי שנאה צדדיות... אז יבואו כל אחד מאתנו על מקומו בשלום.

ובזאת אצא מאת פני הקוראים בתפלה קצרה: יהי רצון, שיתאוננו הקוראים על כי המעטתי במאמרים, ולא יתאוננו על כי הרביתים . . .

המו"ל.

Meisach, Joshua, comp. 126459

LC